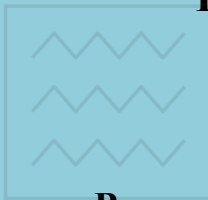

**Національний університет водного господарства
та природокористування**

Кафедра журналістики та українознавства

**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНІСТИКИ
ТА ЖУРНАЛІСТИКИ**

Збірник матеріалів

Всеукраїнської наукової конференції

Рівне, 20-21 травня 2021 р.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

**Національний університет водного господарства
та природокористування
Кафедра журналістики та українознавства**

**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНІСТИКИ
ТА ЖУРНАЛІСТИКИ**

Національний університет
водного господарства
та природокористування

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
Всеукраїнської наукової конференції**

Рівне, 20-21 травня 2021 р.

м. Рівне

Рекомендовано до друку

*Вченою радою Національного університету водного господарства
та природокористування
(протокол №7 від 10 червня 2021 р.)*

Редакційна колегія

Малевич Л.Д., кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри журналістики та українознавства Національного університету водного господарства та природокористування

Галич В.М., доктор філологічних наук, професор кафедри журналістики та українознавства Національного університету водного господарства та природокористування

Дзюба М.М., кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики та українознавства Національного університету водного господарства та природокористування

Клинова-Дацюк Г.Д., кандидат історичних наук, доцент кафедри журналістики та українознавства Національного університету водного господарства та природокористування

Крупка О.В., кандидат історичних наук, доцент кафедри журналістики та українознавства Національного університету водного господарства та природокористування

Шийка С.В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики та українознавства Національного університету водного господарства та природокористування

Сучасні проблеми україністики та журналістики: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Рівне, Національний університет водного господарства та природокористування, 20-21 травня 2021 р.). Рівне, 2021. 175 с.

У збірнику висвітлено результати досліджень, що були апробовані на Всеукраїнській науковій конференції «Сучасні проблеми україністики та журналістики».

Для науково-педагогічних працівників, аспірантів та студентів.

РОЗДІЛ І

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Валентина Галич

Жанрова специфіка «Невигаданої новели життя» Олеся Гончара в парадигмі журналістикознавства..... 8

Олександр Галич

Мемуари В. Неборака: жанрова специфіка..... 19

Людмила Казначесва, Антон Шинкарук

Практика створення концепту інноваційного культурного продукту на прикладі радіопрограми з мобільним додатком.....32

Ганна Сухаревська

Маніпулятивні практики сучасних ЗМІ в контексті сенсоутворювальної функції мас-медіа.....36

Антон Шинкарук

AR/VR - журналістика на прикладі розробки концепту ігрового медійного додатку для смартфонів та веб з елементами доданої реальності для розвитку освітніх, культурних та туристичних проєктів.....41

Світлана Шийка, Вікторія Ільчук

Роль ЗМІ в сучасному інформаційному суспільстві.....47

Ярослав Цецик

Вплив ЗМІ на формування громадської думки під час виборів.....50

РОЗДІЛ II

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО: СТИЛІ, ПОСТАТІ, ОБРАЗИ

Вікторія Назарук

Острозьке літературне барокко – знаковий етап у розвитку української літератури.....54

Олександр Крупка

Епістолярна спадщина Лесі Українки.....58

Олександр Кирильчук

Художня репрезентація образу гетьмана Мазепи в українській еміграційній літературі 1950-1960-х років.....64

Мирослава Крупка

Людина у просторі історії (за романом Марії Матіос «Букова земля»).....69

Світлана Шийка

Актуальність гуманістичних ідей Томаса Мора.....78

РОЗДІЛ III

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА

Майя Дзюба, Дарина Троценко

Семантичні групи асоціативного поля стимулу *Рівне*.....80

Світлана Шийка

Особливості походження, семантики і поширення давньоруського імені Ярослав/ Єрославъ..... 87

Ірина Гуменюк

Мовознавиця Ніна Клименко та її «Українська елліністика»..... 92

Зорина Красько

Вплив «Українського правопису» на мовну політику.....98

Богдана Киричук

Юридичні терміни: особливості функціонування.....103

РОЗДІЛ IV

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ ТА НАУКИ

Світлана Гуменюк

Взаємозв'язки культурно-освітніх закладів XVII ст.: Києво-Могилянський колегіум та Гощанська школа.....110

Валентина Доброчинська

Розвиток професійної жіночої освіти у Волинському воєводстві (1921–1939 рр.).....118

Галина Клинова-Дацюк

Діяльність Наукового товариства ім. Шевченка в Німеччині (1947–1950 рр.)126

Віктор Гром

Кафедра політичної історії та історії України в Українському інституті інженерів водного господарства: передумови становлення.....132

РОЗДІЛ V

КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Алла Залужна

Релігійно-моральна домінанта української культурної традиції..144

Стефанія Українець

Державотворчі інтенції політичної доктрини В'ячеслава Липинського.....153

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Богдана Киричук

Концепція правової держави у працях Михайла Драгоманова... 157

Ілля Дворянський

Філософське країнознавство Вілена Горського..... 164

Анастасія Кольченко

Імперські історичні міфи як складова сучасної інформаційної війни
РФ проти України..... 170

Національний університет
водного господарства
та природокористування

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

УДК 82-1/-9:070

Валентина Галич,
доктор філологічних наук,
професор кафедри журналістики та українознавства
Національного університету водного господарства та
природокористування

Жанрова специфіка «Невигаданої новели життя» Олеся Гончара в парадигмі журналістикознавства

Актуальність заявленої теми пояснюється багатовекторно: посиленням вивчення проблем жанрології в сучасному українському журналістикознавстві, зокрема явищ дифузії та міжжанрової взаємодії літератури та публіцистики; активізацією методу дискурсологічного аналізу; сьогоденними запитамививчення наукових та культурних взаємин діаспornoї та материкової України. *Об'єктом дослідження* стали твір Олеся Гончара «Невигадана новела життя» та емігрантська літературна критика. *Завданням розвідки* є розкриття жанрової специфіки «Невигаданої новели життя» Олеся Гончара в парадигмі журналістикознавства, місця цього твору в реалізації публіцистичного мотиву «Еміграція і діаспора» у творчості письменника. Рационально дібрані такі *методи дослідження*, як компаративний, біографічний та дискурсологічного аналізу,

сприяють системному представленню результатів наукового пошуку.

Творчість письменника емігрантською критикою сприймалася здебільшого непривітно. Л. Рудницький зазначав: «До появи роману “Собор” в 1968 році Олеся Гончара в діаспорі вважали за пересічного письменника, який писав у річищі соцреалізму» [10, с. 69]. Негативно відгукувалися про творчість Олеся Гончара Ю. Шевельов та І. Кошелівець, які емігрували з України в роки Другої світової війни. І зараз значна частина зарубіжних українських учених «негативно ставиться до постаті письменника» [10, с. 69]. Щоправда, подібні закиди чуються й у незалежній Україні: «Занадто соцреалістичними бачаться твори Олеся Гончара й Володимиру Яворівському... Маємо й інші форми критичного ставлення до визначного майстра. Якщо Г. Штонь відмовляє Олесеві Гончару у великому таланті, то С. Кисельов, можливо, керуючись якимись суб'єктивними причинами, зробив постать і творчість Олеся Гончара предметом своїх постійних псевдопубліцистичних нападів» [1].

І хоча Олесь Гончар ніде публічно не висловлювався щодо закидів емігрантських авторів на свою адресу, було видно, що це йому боліло. Про це свідчить хоча б «Невигадана новела життя», написана 25 червня 1995 року за дев'ятнадцять днів до відходу письменника в засвіти, у якій ідеться про його взаємини з Ю. Шевельовим, своїм колишнім викладачем української літератури в Харківському газетному технікумі, а згодом і в університеті в передвоєнні роки. Для того, щоб розглянути цей твір у річищі публіцистики, зокрема висвітлення в ній проблеми діаспори та еміграції, слід з'ясувати питання про жанрову приналежність твору, знайденого серед щоденникових записів митця.

«Невигадана новела життя» вперше була надрукована в книжці Олесея Гончара «Катарсис» [5, с. 133-135]. Авторська вказівка на жанрову форму твору є метафорою і, зрозуміло, вона не може бути орієнтиром для наукового визначення жанру. На наш погляд, це психологічний автобіографічний нарис. У літературній спадщині письменника вже були такі твори. Це і «Письменницькі роздуми» (1964), де автор привідкриває завісу над секретами психології власної творчості, розповідає про документальну й біографічну основу роману «Прапорonoсці» (до речі, на такий жанровий різновид нарису вказує й перша його назва – «Рассказ о себе. Фрагменты автобиографии») [6], і «Письмо американскому солдату» (1945), текст якого як і «Невигаданої новели життя» знаходився серед щоденникових записів.

Визрівання нарису в щоденниках – специфічна риса публіцистики Олесея Гончара. Ми можемо знайти численні свідчення того, що письменницькі подорожні нотатки ставали фрагментами його подорожніх нарисів, як окремі записи в щоденнику за формою дуже близькі до таких нетрадиційних різновидів публіцистичного твору, як ескіз, зарисовка, шкіц до портрета, теж згодом переростали у великі нариси.

«Невигаданій новелі життя» також передувало шість щоденникових записів, де розкривається автобіографічний синерген цього твору як компонент його дискурсу. У них, зокрема, зазначається, що Олесь Гончар «ні разу не кинув каменем... в Шевельова (цього особливо домагалися)... Не пішов проти совісті» [7, с. 215], згадується його перша зустріч з колишнім учителем у повоєнний час 28 серпня 1990 року («Цього ж дня були в нас дома на обіді Шевельов та голова Т[оварист]ва ім. Шевченка (в Нью-Йорку) Ярослав Падох...») [7, с. 313]. Розлогий запис від 17.09.1991 року – гнівна відповідь Мойсею Фішбейну з Мюнхена з відмовою написати передмову до мемуарних творів Ю. Шевельова

(«Колись я слухав лекції Шевельова, ціную його як мовознавця, але щоб залучати мене в глорифікатори цього сноба – то вибачайте») [7, с. 376]. Запис від 14.09.1992 року підсумовує еволюцію у взаєминах між Олесем Гончаром і ученим-емігрантом: «Із Шевельовим треба було з'ясувати стосунки. Сказав йому все, що думаю про “Ю. Шереха” та його розв'язні оті писання “Не для дітей”, де автор вельми грайливо розповідає, як він намагався надрукувати оду німецьким воякам у Харкові восени 1941-го...» [7, с. 434].

Фабулі «Невигаданої новели життя» Олеся Гончара, як і властиво для жанру нарису, притаманний фрагментарний характер. Сюжет не має традиційної хронологічної послідовності: кульмінація переує експозиції та зав'язці й збігається з розв'язкою. Така особливість композиційної структури твору вказує на схвильованість автора, емоційну напруженість його мовлення.

Незважаючи на деяку близькість твору Олеся Гончара до новели (адже в ньому сконцентровано увагу на змалюванні переживань героїв, їхнього внутрішнього світу, динамізм сюжету базується на наявності елементів ситуативної й психологічної несподіванки, а самі герої потрапляють у незвичайні життєві обставини), усе ж його слід віднести до нарису. Автобіографізм у новелі, як і в будь-якому іншому художньому творі, одягнений у шати вимислу, тоді як у нарисі він присутній у купі з домислом і становить стержень його змісту й форми (що видно навіть із заголовка – «Невигадана новела життя»). Те, що публікація цього твору Олеся Гончара не залишилася не поміченою [3; 4, с. 151-175; 9], ще один доказ того, що перед нами нарис, заснований на документалізмі.

З новелою ж, «невеликим за об'ємом прозовим епічним твором про незвичайну життєву подію з несподіваним фіналом,

сконцентрованою та яскраво вимальованою дією» [8, с. 510] його ріднить хіба що розповідь про дві незвичайні події в житті автора – «зустріч» учня й учителя 1942 року в окупованому німецько-фашистськими загарбниками Харкові, яка не відбулася, і реальну їх зустріч через півстоліття в серпні 1990, у дні I Конгресу українців у Києві.

Ці дві події увиразнюють важливі віхи еволюції поглядів Олесь Гончара на українську діаспору та політичну еміграцію. Як засвідчила публіцистика Олесь Гончара, він чітко розрізняв у їхньому середовищі три прошарки: а) трудову еміграцію, тих, кого злидні та тяжкі нестатки гнали за океан, хто, виїхавши з України із жменькою зерна в кишені, часточкою сонячної енергії рідної землі, від Австралії до Південної та Північної Америки засіяв ним планету; б) тих, хто з політичних обставин опинився за кордоном, проте зберіг прихильність до України, працював на примноження її духовної культури, а то й наближав день незалежності; в) тих, хто так і не зміг побороти в собі гіпертрофований егоцентризм, а всуціль критичне ставлення яких до політичної системи Радянського Союзу, частиною якої не з власної волі була Україна, витравило з пам'яті поняття батьківщина, для кого Україна була просто місцем, де вони народилися [4, с. 168]

І хоча вміщений до книжки «Катарсис» (2000) щоденниковий запис Олесь Гончара «Невигадана новела життя», за словами Івана Драча, «великою мірою багато чого прояснює в стосунках двох наших видатних сучасників» [11, с. 3], дискурс взаємин Олесь Гончара і Ю. Шевельова набагато складніший і суперечливіший. Він вимагає ретельного й виваженого окремого дослідження біографів, літературознавців з обов'язковим залученням епістолярію й щоденникових записів та публіцистичних творів Олесь Гончара, літературної критики Ю. Шереха (Шевельова), його мемуарів [12], інтерв'ю [13, с. 74–76] та

листування й висвітлення полеміки навколо публікацій Ю. Шевельова, що стосуються творчості Олесь Гончара. Проте, на наш погляд, запис-нарис письменника 1995 року, поданий серед щоденника митця воєнних літ, вилучений з контексту його мемуарів 90-х років, зокрема нотаток про Ю. Шевельова, є помилковим і настроєє на протистояння двох неординарних постатей.

У «Невигаданій новелі життя» Олесь Гончара востаннє згадується ім'я його колишнього харківського вчителя. Вроджені делікатність та інтелігентність упродовж майже 50 років стримували письменника навіть від щоденникових записів на цю болючу для нього тему. Проте в нашій розвідці нас цікавить проблема «Олесь Гончар і діаспора» лише як структурний елемент дискурсу нарису «Невигадана новела життя», тож у цьому аспекті, апелюючи до тексту твору, варто акцентувати увагу на окремих епізодах стосунків Олесь Гончара і Ю. Шевельова як представника української еміграції в США.

У журналі «Кур'єр Кривбасу» 1994 року була оприлюднена розвідка літературознавця І. Кошелівця, у якій аналізується стаття Ю. Шевельова «Здобутки і втрати української літератури. З приводу роману Олесь Гончара “Таврія”», написана останнім ще восени 1953 року, вперше надрукована в часописі «Нові дні» (Ч. 48, 1954), а потім – у книжці «Друга черга. Література. Театр. Ідеологія» («Сучасність», 1978). Очевидно, саме ця публікація та полеміка, що виникла між апологетами творчості Олесь Гончара й новітніми його критиками, змусила письменника здійснити запис до щоденника. Справді, «ця історія “повернення гірких слів” не має однозначного тлумачення» [2, с. 24].

Нарис починається риторичним для автора запитанням: «Дивуюсь: звідки в нього (Ю. Шевельова. – В. Г.) стільки паталогічної злоби до моєї творчості» [5, с. 133]. Далі автор

наводить низку аргументів, які підтверджують здогад про те, що його записку з концтабору(полону) в передмісті Харкова на Холодній Горі, куди влітку 1942 р. потрапив Гончар-оточенець, Ю. Шевельов, співробітник німецької окупаційної газети «Нова Україна», одержав. Однак не тільки це боліло Гончару: «В еміграції професор час від часу згадував і мої твори і щоразу вкрай тенденційно, вельми негативно, майже з непоясненою для мене ненавистю, а, тавруючи, скажімо, безневинну «Таврію», саме тоді, коли нею зачитувались степові чабани і радувались їй академіки, мій суворий заокеанський негативіст іноді після паплюження навіть пускав нещирю крокодилячу сльозу: “Гіркі слова, страшні слова, але вони мусять бути сказані”» [5, с. 135].

Цитовані в щоденниковому записі/нарисі Олеся Гончара слова Ю. Шевельова із зазначеної вище його статті 1953 року переводять цей фрагмент тексту до кульмінаційного моменту, вищої точки емоційної й інтелектуальної напруги змісту: «Саме так! “Гіркі” і “страшні”, професоре, але я змушений повернути їх Вам, сказати їх саме Вам, і я їх кажу, пишучи цю невигадану новелу життя, новелу про ренегата» [5, с. 135]. Вони виконують роль алюзії, виразного натяку на те, що саме вони спонукали Олеся Гончара на таку відверту, але все ж таки «щоденникову розмову» зі своїм суворим критиком.

Олесь Гончар високо цінував українську класику й повсякчас наголошував на спадкоємності культурних традицій українського народу, писав про оригінальність і непересічність національної літератури (про це свідчать його численні публіцистичні твори різних жанрів). Саме тому письменник боляче сприймав висловлені Ю. Шевельовим звинувачення у відсутності таланту й примітивізмі («Сьогодні було б однаково недоречно й шкідливо підносити Гончара як українського письменника, – я хотів би підкреслити обидві частини цього визначення – і

українського — і письменника...» [14, с. 27]) та інвективи цього заокеанського негативіста, який так холоднокровно на матеріалі роману свого колишнього учня «спробував зробити баланс здобутків і втрат української літератури», усієї «підсовецької» (а в контексті й класичної) на тій підставі, що вона була підневільна й ізольована від західних експериментів [14, с. 27].

На користь наших припущень про те, що «Невигадана новела життя» народилася не тільки з особистої образи Олесь Гончара, свідчить хоча б те, що цитовані рядки Ю. Шевельова відображають його претензію на інтелектуальний снобізм, зневажливу оцінку української літератури загалом. Вони взяті з таких роздумів критика-емігранта: «безстилевість» роману «Таврія» указує на «головну втрату української літератури під СРСР – втрату культури»; «Українська література в УРСР не тільки загнана на 70 років назад, – вона не посідає навіть того ступеня культури, що посідала тоді» [14, с. 27].

Уважне прочитання «Таврії» з урахуванням доби, у яку цей твір писався, спростовує всі аргументи Ю. Шевельова на доведення тверджень про відсутність «думки» у романі Олесь Гончара («Світ думки прогнаний з роману цілковито» [14, с. 26]), втрату стилю на підставі наявності в тексті «larden d'Acclimatation», замість «Jardin d'Acclimatation» – помилки, не поміченої коректорами, редакторами, «розінтелігенчення» змісту, аморфності структури, списування класики – «інтонацій» Коцюбинського, Гоголя, Горького, Чехова [14, с. 27]. Ю. Шевельов, мабуть, просто не знав, що Олесь Гончар любив творчість ще й Л. Толстого, Ф. Достоєвського, М. Ауєзова, М. Шолохова – він би їх імена неодмінно додав до зазначеного переліку. Так, «просто живцем взяті інтонації й просто фрази з Коцюбинського» [14, с. 27] ілюструються на основі зіставлень такого плану: «Коцюбинський: “Своя земля просить рук, а він

знявся та й... Намножилося вас. Нема на вас війни або холери". Гончар: "Бач, скільки напливло... і з кожною весною все більше... Намножилося народу – діватися вже йому нікуди" [14, с. 27].

Контраргументом до останнього може бути таке: Олесь Гончар як письменник мав право на творчу трансформацію народного вислову, фразеологізму, як це зробив у тексті й Коцюбинський, а співзвучність художнього мовлення обох письменників свідчить про те, що вони незалежно один від одного жили свою образну стихію з народного джерела.

«Невигадана новела життя» Олеся Гончара народжена з болю, що став по суті передсмертним зойком письменника, а надзвичайно суперечлива стаття Ю. Шевельова 1953 року – із безпристрасних бухгалтерських спроб діаспорного інтелектуала, що заходився підводити дебет здобутків і втрат літератури повоєнної України, частина письменників якої з осколками під серцем та з ниючими ранами вже готувала хрущовську весну, котрий з властивим для нього скепсисом ототожнює подвиг зі злочином («І тому мають рацію ті, хто скаже, що роман Гончара – подвиг. Але мають рацію і ті, хто скаже, що це – злочин» [14, с. 27]). Олесь Гончар добре знав ціну подвигу і злочину, пройшовши шляхами Другої світової війни і звідавши страхіття полону. Коли для Ю. Шевельова війна на теренах України була німецько-советською, то для Олеся Гончара вона була, без сумніву, вітчизняною. Проте при всій зневазі до колаборантства в середовищі української інтелігенції років війни, він ніде, крім щоденників, не згадує про співпрацю Ю. Шевельова з окупантами, а знаходить у нарисі пом'якшену форму визначення його відступництва від національної культури – «ренегат». І це не просто «звичайний для повоєнної України штамп», як зазначала Б. Бердиховська, коли «будь-яка активність українства під час Другої світової війни окреслювалася, як "колаборація з фашизмом", а

будь-кого налаштованого проти Советського Союзу тавровано як ренегата» [2, с. 24], а свідоме розмежування письменником різних прошарків української еміграції.

Методи дослідження, якими скористалася авторка статті, допомогли здійснити комплексний аналіз твору Олеся Гончара «Невигадана новела життя» з урахуванням суспільно-політичних, культурологічних та психологічних факторів. Дискурсологічний аналіз посприяв розкриттю технології творення «Невигаданої новели життя», дозволив із залученням журналістикознавчої методології визначити жанр твору – нарис. Звернення до компаративного методу дало змогу через зіставлення міркувань Олеся Гончара та Ю. Шевельова, висловлених у їхніх літературно-критичних працях, публіцистиці та мемуарах, з документальною фактографічністю засвідчити естетичні та суспільні погляди двох особистостей. Біографічний метод увиразнив автобіографічний синерген у змісті твору, посприяв розкриттю окремих сторінок історії української літератури, прояснив затемнені місця в стосунках Олеся Гончара та Ю. Шевельова. Із цього незримого двобою Олесь Гончар, який ніколи не зраджував ні України, ні її літературної культури, що завжди був непоступливим в питаннях національно-державних, вийшов переможцем. Розгляд заявленої проблематики в контексті діаспорного мотиву публіцистики Олеся Гончара з урахуванням його класифікації прошарків українців-емігрантів підтверджує гуманістичні та демократичні позиції автора «Невигаданої новели життя».

Джерела та література:

1. Аблицов В. Болісний пошук Батьківщини – найперше духовної. *Молодь України*. 1997. 3 квіт.
2. Бердиховська Б. Прапорonoсці непочатого минулого. *Критика*. 2002, травень. С. 22–25.

3. Галич Валентина. Олесь Гончар і діаспора. Література. Фольклор. Проблеми поетики: зб. наук. праць. К.: Твім інтер, 2004. Вип.17. С. 310–320.

4. Галич В. М. Олесь Гончар – журналіст, публіцист, редактор: еволюція творчої майстерності: монографія. К.: Наук. думка, 2004. 816 с.

5. Гончар Олесь. Катарсис. К.: Укр. світ, 2000. 136 с.

6. Гончар Олесь. Рассказ о себе. Фрагменты автобиографии. *Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва*. Ф. 34. Оп.1. Спр. 23. 36 с.

7. Гончар Олесь. Щоденники: у 3 т. / упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу та передм. В. Д. Гончар. К.: Веселка, 2004. Т.3 (1984 – 1995). 606 с.

8. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. К.: ВЦ «Академія», 1997. 752 с.

9. Насенко М. К. Гончар і Шевельов, або «Відрізнути золото від імітації». *Таїни художнього тексту* (до проблеми поетики тексту): зб. наук. праць. Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2004. Вип.4. С.49–56.

10. Рудницький Л. Олесь Гончар і українська діаспора. *Слово і час*. 1999. №4–5. С.68–72.

11. Тріалог. З Валентиною Данилівною Гончар розмовляють Іван Драч та Віталій Абліцов. *Гончар Олесь. Катарсис*. К.: Укр. світ, 2000. С. 3–20.

12. Шевельов (Шерех) Ю. В. Я – мене – мені (і довкруги): спогади. В Україні: у 2 т. Харків – Нью-Йорк: Видання часопису «Березіль», 2001. Т.1. 431 с.

13. Шевельов Ю. Я ніколи нікого не зрадив. *Слово і час*. 2002. №5. С. 74–76.

14. Шерех Ю. Здобутки і втрати української літератури. З приводу роману Олесь Гончара «Таврія». 1953. *Критика*. 2002, травень. С. 24–27.

Олександр Галич,
доктор філологічних наук,
професор кафедри журналістики та українознавства
Національного університету водного господарства та
природокористування

Мемуари В. Неборака: жанрова специфіка

9 травня 2021 року сповнилося 60 років від дня народження Віктора Неборака – українського поета, прозаїка, літературознавця, есеїста, перекладача, одного з трьох представників літературного угруповання Бу-Ба-Бу. У літературному процесі України він є відомим із 80-х років минулого століття. Автор збірок поезії “Бурштиновий час” (1987), “Літаюча голова” (1990), “Alter Ego” (1993), “Розмова зі слугою” (1994), “Епос про тридцять п’яту хату” (1999), “Літаюча голова та інші вірші” (2005), “Вірші з вулиці Виговського” (2009), “Літаюча голова. Вибрані вірші” (2013), “Лексикон. А. Г.” (2010), книги зібраного “ЛІТОСТРОТОН” (2001), книги есеїстики “Введення у Бу-Ба-Бу. Хронопис кінця тисячоліття” (2001), “А. Г. та інші речі (есеїчки, популярна критика, дискурс)” (2009), незавершеного роману “Пан Базьо та решта”. Йому належать також наукові монографії “Перечитана “Енеїда”: спроба сенсового прочитання “Енеїди” Івана Котляревського на тлі зіставлення її з “Енеїдою” Вергілія” (2001), “Повільне читання: Віршів Тараса Шевченка, Івана Франка, Павла Тичини, Євгена Маланюка, Богдана Ігоря Антонича та новел Василя Стефаника” (2010) та “Іван Франко : вершини і низини (інтерпретації вибраних віршів, циклів і поем зі збірки «З вершин і

низин»» (2016). 2013 роком датується перший мемуарний твір Віктора Неборака “Колишній, інший... Автобіографічний текстиль”. У назві викликає цікавість підзаголовок “Автобіографічний текстиль”, де слово “автобіографічний” указує на тяжіння тексту до мемуарів, а “текстиль” є своєрідним постмодерним гібридом, що водночас поєднує текст і стиль.

Художня практика розвитку української мемуаристики переконливо свідчить, що в останньої вже сформувалася розвинена система жанрів, кожен із яких знаходиться в постійному розвитку, немов губка вбираючи те краще, що закладено в самій природі мемуаристики, накопичено в суміжних з нею жанрах. Твір В. Неборака тяжіє до синтетичного мемуарного жанру, оскільки містить у собі одночасно ознаки кількох жанрових форм. Це не нове явище в українській літературі. Такими в ній були твори Ю. Смолича, П. Панча, І. Жиленко, У. Самчука, Ю. Шевельова тощо. А. Галич стосовно І. Жиленко наголошував, що вона в мемуарному творі “Номо feriens”, який є синтетичною жанровою формою, оскільки містить у своїй структурі елементи роману, щоденника, епістолярію тощо, спробувала показати цілу галерею постатей українських шістдесятників, створити їхні індивідуальні портрети через призму власного бачення їх тоді у реальному часі й сьогодні через певну часову дистанцію” [1, с. 238]. Текст В. Неборака нагадує твір І. Жиленко, хоча він є значно меншим за обсягом і складається з трьох неоднакових за обсягом різностильових частин. Перша з них – автобіографічна повість, що відтворює очима дорослого автора світ його дитинства, показаний з вершини прожитих років. Він у чомусь нагадує відомі автобіографічні повісті М. Стельмаха “Гуси-лебеді летять” та “Щедрий вечір” чи “Зачаровану Десну” О. Довженка, у яких автори з великою любов’ю згадують своїх рідних і близьких – батьків, дідів,

прадідів. Саме від них вони отримала перші уроки людяності, навчилися відчувати прекрасне, здатність мріяти, розуміти гумор і пронесли це через усе життя. Твір В. Неборака також сповнений ліризму, місцями нагадує поезію. Безтурботні роки раннього дитинства, любов і турбота батьків, краса навколишньої природи, яку поступово опановував герой. Проте між твором В. Неборака й повістями М. Стельмаха та О. Довженка є й суттєва різниця. Події у творах останніх відбуваються в селі. Обидва автори романтизують сільське життя, природу рідного краю, постаті рідних, земляків. У центрі ж твору В. Неборака місто, де відсутня будь-яка романтика, а події прив'язані до урбаністичних реалій – будинків, дворів, парків, вони заземлені в координатах древнього Львова й служать контрастом до “Зачарованої Десни” О. Довженка та автобіографічної діалогії М. Стельмаха. У центрі мемуарів В. Неборака – його родина. Про окремих своїх родичів письменник тільки згадує (дідусь Тимофій Неборак, бабуся Анна, мамині брати Володимир, Роман, Левко тощо), інших відтворює надзвичайно докладно й образно.

Зокрема В. Неборак багато пише про своїх батьків. Перш за все – про батька. Спочатку автор не знав, ким працює його тато: “Мені було відомо лише те, що мої батьки ходять на роботу. Дорослі люди бувають, як я вже знав тоді, міліціонерами, шевцями, кравцями, двірниками, водіями, вихователями дитсадків і – я переконався у цьому в цирку, куди ходив з батьком – клоунами” [2, с. 13]. Однак у хлопця було бажання бачити свого тата якоюсь незвичною особою: “Отож, я похвалився виховательці, що мій батько працює клоуном у цирку” [2, с. 13]. Слова маленького Вігі зацікавили виховательку: “Коли ввечері татусь прийшов забирати мене з дитсадка, заінтригована вихователька поцікавилася, чи справді він – цирковий клоун. Батько був ошелешений цим запитанням” [2, с. 13]. А пояснювалося все це тим, що уже в

дитинстві герой мемуарів “хотів мати незвичайного батька” [2, с. 13]. “Для мене він був кимось, хто жив поряд зі мною, брав мене на руки, дарував іграшки, спав на одному ліжку з моєю мамою і зрідка міг покарати мене за непослух. У батька були всілякі дивовижні речі. Він не розлучався з рулеткою і дерев’яним метром, якими можна було обмірювати все на світі. Батько щоранку йшов на роботу і щовечора приходив стомлений після роботи додому. Малим я не мав ні найменшого уявлення, у чому полягала його робота. Пізніше з’ясував, що він був майстром ремонтної бригади, яка замінювала трамвайні колії, а згодом перекваліфікувався на будівельного майстра” [2, с. 13]. Батько поступово став важливою персоною в житті майбутнього письменника. Віктор з вершини прожитих років прагне усвідомити його роль у власному житті.

Згадуючи свого батька в зрілі роки, автор мемуарів прагне на певний час стати малою дитиною, передаючи таким чином ті відчуття, які в нього були в дитинстві, коли він думав про батька: “Батько мені здавався велетом. Він володів казковою силою. Міг підкинути мене до стелі. Міг всадовити мене на долоню, як на стільчик, і без жодних зусиль підняти над головою. Якщо я втрачав рівновагу, підхоплював мене обома руками. З батьком я відчував себе у цілковитій безпеці, хоча мама не заохочувала таких підкидань-піднімань. Батько любив цирк” [2, с. 13 – 14]. Він учив свого сина їздити на велосипеді, згодом – учитися плавати. Батько визначив для Віктора “певні обов’язки в сім’ї. ... Я виносив сміття до смітника, яке назбирувалося за день у відрі, що стояло на кухні; не рідше, ніж раз на тиждень, підмітав підлогу у квартирі, а коли з’явився порохотяг “Буран” – визбирував порох тим завиваючим чудо-пристроєм” [2, с. 35]. Батько сердився, якщо син не встигав винести сміття до його повернення з роботи: “Це було порушенням правил, а одне правопорушення, як вважав батько, з необхідністю потягне за собою інші, отож я вже був на шляху до деградації,

якщо не альний міг дотриматися такого найпростішого, найелементарнішого пункту” [2, с. 35].

Батько майбутнього поета говорив українською з “купою русизмів і дивних словесних покручів. Тато каже “тряпка”, а не “шмата”, “лук”, а не “цибуля”, “сахар”, а не “цукор” [2, с. 118]. Це було пов’язано з тим, що його підліткові роки минали в сім’ї діда Тимофія, офіцера, що була російськомовною: “Тато відвідував школи з російською мовою навчання. Потім поступив до київського технікуму, який готував майстрів з ремонту трамвайних колій. Там викладали також російською. Потім – армія. Українську, якою говорили на його рідній Гальнівщині, тато на момент одруження з мамою таки добряче призабув. Можливо, навіть освідчувався матері російською” [2, с. 118 – 119].

Мама часто згадується в тексті мемуарів В. Неборака. Однак про неї говориться не так багато, як про батька. Проте видно, що мама любить свого сина, інакше вона б збиралася приїздити через всю країну, щоб “переконатися, що моє бажання дати звідси драла – небезпідставне” [2, с. 144]. У щоденниковому записі від 16 березня 1984 р. В. Неборак занотує: “Мама обіцяє приїхати за тиждень. Я скучив за нею. Коли був дитиною, не стидався виявляти маминої ніжності. Мам мене притуляла до себе, і мені не загрожувало ніщо на світі” [2, с. 148]. “Скоро приїде мама. Я написав їй ще тиждень тому листа з проханням привезти весняний одяг, взуття і трохи домашньої тушонки, якою б радо поласував” [2, с. 152]. “Вчора мама не приїхала. Я дослухаюся до кроків у коридорі, чекаю, чи не наближаються вони до моїх дверей” [2, с. 157]. Коли ж мама нарешті з’явилася в Карбоніті, вона “вжахнулася, коли побачила мою кімнату. ... Мама оглядала голі стіни, ліжко, стіл, вішак і скрушно зітхала” [2, с. 164].

Будинок, у який вселися родина Небораків у червні 1970 р., “був оснащений лабіринтом підвалів, у який можна було зайти

через два входи, що розташовувалися біля першого й останнього під'їзду, і мав рівний, вкритий просмоленним рубероїдом, дах. На дах проникалося через центральний під'їзд. На подвір'ї і на даху мешканці сушили білизну” [2, с. 18 – 19]. Мемуарист докладно описує хлопців, мешканців будинку, у товаристві яких минали його дитячі роки: “Ватажком нашої зграї був Серий – Сергій С., з російськомовної сім'ї. Він вважав, що справжній мужик повинен курити, пити і дерти баб. Йому на той час було років з дванадцять, мені – близько дев'яти, і я слухав Серого, роззявивши рота” [2, с. 20]. Крім Серого, другом автора спогадів був Мар'ян: “Наймолодшим у нашій зграї був Мар'ян, якому ледве виповнилося вісім років. Він забезпечував нас цигарками” [2, с. 20]. В. Неборак згадує й інших товаришів своїх дитячих літ: “Роздобувши куриво, ми вирушали на Погулянку. Ми – це брати Стецики, Славко-Кривий, Славко-Грубий, Ігор-Штахета, Мар'ян, я і наш зверхник Серий” [2, с. 21]. “Короля нашого подвір'я звали Вася Цибуля, і його авторитет розповсюджувався щонайменше на три будинки, тоді як Серий був пацанячим отаманом лише нашої семиповерхової фортеці” [2, с. 21].

Автор спогадів докладно розповідає про дитячі забави дівчорі, зокрема про гру в схованки, яку його друзі називали грою в жмурки. Герої О. Довженка та М. Стельмаха не мали й гадки про таке диво техніки, яке мав В. Неборак у дитинстві – велосипед “Україна”. Автор спогадів згадує про свої враження від мандрівок Львовом на велосипеді: “Вирушати можна було куди завгодно, та найкайфовіше – на Погулянку, вниз грабово-буковою алеєю до штучних озер. Заасфальтована доріжка переходила в кам'янисту, стовбури грабів і буків мчали просто на мене і розліталися праворуч і ліворуч, зливаючись у дві суцільні стіни. Небо у зеленому листовому

покрові миготіло просвітами. Примружившись, можна уявити, що це переливаються сяйвом зірки. Доріжка постійно спадала вниз, посередині спуску – доволі стрімко. Потрібно було тиснути на гальма з усіх сил, щоб втримати керування великом і не вилетіти на віражі у придорожні кущики. Позаду за спиною віддалявся домашній світ, а перед очима розгортався вільний простір” [2, с. 40].

Дитячим кумиром кінця 60-х років не тільки для В. Неборака, а й для дітлахів його покоління, був югославський актор Гойко Мітич, який грав ролі індіанських вождів: “Зовнішність Мітича мене заворожувала: довге лискуче чорне волосся, прикрашене соколиними перами, з проділом посередині, вилицювате обличчя з бровами-крилами, могутні симетричні плити грудей, яких я до того не бачив у жодного чоловіка, штани з оленьчої шкіри!” [2, с. 29]. Кіношні вігвами, бубни, списи, багаття, луки, стріли приваблювали В. Неборака та його друзів, живописали безтурботне життя на тлі чудової природи, яку не зустрінеш у такому місті як Львів.

Поступово малий Віктор освоював Львів, зокрема його центр, який він знав з попередньої квартири на вулиці 16-го квітня: “Батьки вибиралися зі мною на прогулянки до парку Івана Франка перед університетом і на проспект перед Оперним театром. Та той самий центр Львова мені в мої підліткові роки здавався величезним простором самостійних хлоп’ячих виправ. Підліток з кишеньковим дріб’язком, якого до центра занесло з нецентрового району, був ідеальним об’єктом шпону. Це був такий спадок феодальних часів – за пересування чужою територією і за те, що ти ще малий і не хочеш дістати зайвий раз в чоло, потрібно було платити. Повсюдно в місті панував шпон” [2, с. 32].

Пам’ять В. Неборака зберегла чимало деталей зовнішності людей, про яких він пише. Наприклад, у повісті є рельєфно

виписаний з багатьма деталями портрет шкільного друга Андрія С.: “Андрій. Чи не єдиний у нашому класі, мав чорне, як смола, циганське волосся, густе кучеряве волосся-хачі, що буйно розросталися під час літніх канікул. Карі очі, невеликий чітко окреслений ніс, благородний вигин тонких брів, м’яке підборіддя натякали на шляхетність походження і переплетення слов’янських і південніших, може, грецьких, може, тюркських або й семітських генів” [2, с. 43].

У спогадах В. Неборака яскраво представлена топонімія Львова, з назвами стародавніх і нових вулиць, парків і мікрорайонів: “Будинок стояв біля міського лісопарку з нестаріючою назвою Погулянка. Ті, хто планував забудову вулиці Керченської у Львові, вирішили розташувати його перпендикулярно до вулиці Зеленої. Будинок тягнувся від Зеленої аж до сезонної зелені лісопарку. Балкон нашого четвертого поверху зависав майже над ярами Погулянки, і я впродовж років міг спостерігати за змінами кольорів на кронах дерев” [2, с. 18]. У цілому хлоп’яче життя Віктора було пов’язане з вулицею Зеленою: “Це одна з тих вулиць, які тягнуться від центру міста і аж до його межі, до кільцевої довкола міської траси. Керченська, де сім’ї Небораків судилося прожити тринадцять років, була переважно забудована новими на той час п’ятиповерхівками, що стояли вздовж і впоперек Зеленої, між Зеленою і лісопарком Погулянка. До центру було близько трьох кілометрів” [2, с. 30].

Друга частина мемуарів В. Неборака – це щоденникові записи письменника, які він вів з 16 січня по 4 травня 1984 року. Щоденник – це достатньо мобільний жанр новітньої мемуарної літератури, що очима автора відображає важливі громадсько-політичні процеси, які відбувалися в суспільному розвитку держави та світу, відбиває його погляди на творчий процес і доробок окремих письменників, українських і не тільки, розкриває

світобачення і світовідчуття автора, подає відгуки на прочитані книги, переглянуті кінофільми та театральні вистави.

Будучи невід'ємною частиною мемуарної творчості, щоденник несе в собі головні її особливості: суб'єктивність, ретроспективність, документальність, наявність двох часових планів, відсутність одного часового виміру, концептуальність. Окремі з цих рис у щоденниках виявляють себе інакше, ніж в інших жанрах мемуарної літератури. До того ж сам щоденник має й власну специфіку, яка не виявляє себе в інших жанрах спогадів: це – відносна регулярність записів, цілісність, уривчастість, фрагментарність, інколи обірваність, незавершеність думки тощо. Сам В. Неборак цей фрагмент спогадів назвав “Карбонітський щоденник”. Карбоніт – назва шахтарського селища (так називалася шахта, яка стала до ладу 1947 року), що входило до міста Золотого на Луганщині, куди розподілили майбутнього письменника на роботу вчителем української мови та літератури в професійно-технічному училищі, яке очолював “директор, Тіхон Ніколаїч, могутній сивогривий мужик” [2, с. 69].

В. Неборак не ставив у щоденниковому фрагменті мемуарів відтворювати якісь глобальні проблеми, хоча й не цурався них. Зокрема 10 лютого автор мемуарів звернув увагу на смерть Андропова: “Недовго покерував. Намагався навести дисципліну в розволоченій країні. Не дуже йому вдалося. Я довідався про смерть генсека після уроку в 2-А. радіо не слухаю, газет не купую – так що новини доходять до мене із запізненням” [2, с. 108]. Оцінка цієї події в житті тодішньої країни вилилася у В. Неборака в порівняння: “Після смерті Брежнєва було якось тривожно. До Льоні як-не-як звикли. Чекали після його відходу на якісь потрясіння, заворушення і навіть війну. А зараз лише цікавляться, хто буде наступним генсеком” [2, с. 108].

13 лютого занотував, що “завтра буде лише чотири уроки, потім викладачі і майстри дивитимуться по телеку похорон Андропова. Невесела буде телепередача. Я тут зовсім відвик від телевізора, вже й не пригадаю, коли дивився. Завтра буде колективний перегляд. Напевне, таке розпорядження спустили зверху, і воно обов’язкове до виконання в усіх установах, де заради цього не потрібно зупиняти виробничого процесу” [2, с. 111].

Смерть генсека примусила молодого вчителя ПТУ замислитися: “Навіщо примушувати людей оглядати ту похоронну церемонію? Андропов помер, наскільки я розумію, від “тривалої і тяжкої хвороби”. Якого лисого було обирати хвору людину на найвищу в країні посаду?” [2, с. 111]. 15 лютого 1984 року з’явився ще один запис про цю подію: “Андропова поховали біля кремлівської стіни. Новим генсеком став Черненко, про якого я нічого не знаю. Правління дідусів продовжується. Не мають спокою і на схилі літ” [2, с. 112].

Тодішня Ворошиловградщина в щоденниковій частині тексту мемуарів іменується Климворошиловщина, де автор поєднує ім’я та прізвище вихідця зі Сходу України, що посідав високі посади в СРСР, на честь якого були названі місто й область. Роботу в Донбасі по закінченню Львівського університету В. Неборак не планував: “Навіть у найкошмарніших снах я не бачив себе викладачем української літератури на Донбасі! Та я й у Львові не збирався вчителювати!” [2, с. 68 – 69]. Мемуари – це завжди сповідь письменника перед нащадками, у якій він щиро й відверто заявляє, що “вступ на українську філологію був непорозумінням – просто я не наважився подати документи на журналістику” [2, с. 69]. У школі В. Неборак мріяв стати знаменитим журналістом, він прагнув зустрічатися з цікавими людьми, писати про них нариси, “брати інтерв’ю, добувати скандальну інформацію, оприлюднювати компромат” [2, с. 69].

Йому здавалося, що “молодий журналіст має у секс-бомб вищий рейтинг, ніж молодий, зацькований учнями вчитель-філолог” [2, с. 69].

Є й третій найменший складник тексту, що дає підстави стверджувати про синтетичний мемуарний жанр твору В. Неборака “Колишній, інший...”. Мова йде про вірші, які органічно вкраплені в текст, пояснюють зміст щоденникових записів, інколи відтінюють їх, розкривають прихований зміст. Шматок одного з них як епіграф передує щоденнику, ніби означаючи локус подій: “Як згусток щастя людських і бід стоїть містечко Карбоніт...” [2, с. 67]. Запис від 28 січня 1984 року закінчується віршем, ліричним героєм якого є “маленька пташечка “я”, яку автор вважає вразливою власною тінню, що “зменшена в сотні разів” [2, с. 92]. Лютий того року виявився надзвичайно холодним у Донбасі, що вилилося у вірш “Зима розчулено...”, ліричний герой якого не хоче навіть оголеної Венери, він хоче додому, “залізти в ванну з горнятком кави...” [2, с. 102], іронізуючи над самим собою: “Ось воно – міщанське нутро. “Додому хочу...”, а Донбас нехай собі і далі москалізується...” [2, с. 103]. 17 лютого “зранку на папері написав рядок (“дивитися, які в кого сни”), який обріс іншими рядками, і вийшов ... вірш” [2, с. 114], ліричний герой якого прагне дізнатися, “які в кого сни” [2, с. 114].

Вірш у записі від 24 лютого 1984 року написано “з приводу дівчаток-петеушниць: “Ми забули про душу” [2, с. 125]. Автор впевнений, що “навіть чи вони коли-небудь його прочитають. Вони взагалі-то підозрюють, що я щось пописую. Це на рівні простої аналогії. Вони слухають мої перекази творів класиків соцреалізму і вважають, що я щось таке можу написати” [2, с. 125].

Ще один вірш В. Неборака, вмонтований у мемуари, присвячений Валері, сусіду його товариша по Львівському університету Василюса, який полюбляє читати романи А. Дюма:

Валера-мушкетер. Хоча працює майстром.

Запоєм п'є Дюма. За вікнами – п'їтьма.

На мій смішний “бонжур” відказує він “здрате”.

Відлунує Париж... Читаєш ти, як спиш [2, с. 129].

Запис від 22 березня 1984 року містить вірш, у якому ліричний герой роздумує про свою роль у просвіті петеушників сходу України:

Вчителя вам витягли зі Львова,

Каже він: слова – то не полова.

Ви ж йому: “На чорта ваша мова!

Криси в шахті не поймають ні слова!” [2, с. 154].

Останній вірш “Ця дорога крізь мене” становить повністю останній запис у щоденнику В. Неборака. Ліричний герой шкодує, що життя спливає ніби крізь нього, а дорога – це “вічність, яка промине” [2, с. 174].

Таким чином, мемуарний твір В. Неборака є складним синтетичним утворенням, що поєднує автобіографічну повість, щоденник і поезію автора. Якщо перші два є суто мемуарними елементами твору, то третій – веде у світ художньої літератури, у якому комфортно себе відчуває автор.

Специфікою твору В. Неборака є те, що в ньому події дитинства головного героя розгортаються на тлі міських пейзажів, автор багато уваги приділяє топоніміці міста Львова. Дитячі розваги міського хлопця є інакшими, ніж розваги сільських дітей, якими були герої О. Довженка та М. Стельмаха. Щоденникова частина тексту послідовно в часі розкриває внутрішній світ молодого викладача, що опинився в абсолютно інших реаліях Сходу України. Вмонтовані в текст твору вірші допомагають глибше зрозуміти духовний світ героя, його переживання і болі.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Джерела та література:

1. Галич А. О. Портрет у мемуарному та біографічному дискурсах: семантика, структура, модифікації : монографія. Старобільськ: ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2017. 449 с.
2. Неборак Віктор. Колишній, інший... Автобіографічний текстиль. Львів: ЛА “Піраміда”, 2013. 188 с.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Людмила Казначєва,

кандидат історичних наук, доцент кафедри
культурології та музеєзнавства

Рівненського державного гуманітарного університету

Антон Шинкарук,

кандидат політичних наук, доцент
кафедри державного управління,

документознавства та інформаційної діяльності

Національного університету водного
господарства та природокористування

Практика створення концепту інноваційного культурного продукту на прикладі радіопрограми з мобільним додатком

Створення форматів інноваційних медіа продуктів є одним із пріоритетів діяльності Українського культурного фонду (УКФ). А формат цифрового аудіо (казки, аудіогіди, аудіокниги, подкасти) набуває більшої актуальності в умовах карантинних обмежень. Відповідно мета розробки проекту радіопрограми з елементами мобільного додатку, який можна використовувати для прослуховування онлайн, незалежно від місця розташування покликана цікаво, оригінально і доступно у форматі аудіоісторій та мобільного додатку привернути увагу аудиторії до українців, які змінили та змінюють світ. У проєкті підніматимуться питання цінності людини, її місця в історії власної нації та світу загалом, зацікавлення і допомога молоді в пізнанні успішних та неуспішних історій українців, збагачення освітнього українського контенту.

Головні герої нашого радіопроекту «НАЦІЯ» – 30 українців,

водного господарства

чиє життя чи творчість вплинули на історію та людство. Філософи, музиканти, письменники, меценати, науковці, політики, винахідники – ті, хто сприяє позитивному іміджу нашої нації в усьому світі. Завдяки широкому доступу – через слухання аудіо, використання мобільного додатку – цей продукт як суспільно значущий аудіо та цифровий контент сприятиме єднанню навколо історії та сучасності України. Проєкт покликаний закцентувати увагу на ключових площинах суспільного життя, таких, як культурна, освітня сфери, а це, насамперед, культурні акценти: доступ до молоді, адже основним користувачем кінцевого продукту є молоді люди, популяризація української тематики, оскільки в Україні бракує якісного українського контенту, формування комплексу цінностей та популяризація історії українців; освітні акценти – поєднання аудіоконтенту з доступом для школярів і молоді до цікавого вмісту в мобільному форматі. Прикладами подібних проєктів можна назвати подкасти про культуру, такі, як Мінкультпривіт [1] та ін. Близькими за ідеєю аудіогіди для музеїв, туристичні аудіопутівники.

Створення такого проєкту відповідає пріоритетам УКФ на збільшення кількості якісного національного україномовного радіопродукту науково-пізнавального, культурно-мистецького та соціального спрямування; створення якісного національного аудіовізуального контенту та його поширення через медіаплатформи; створення якісних аудіовізуальних продуктів з використанням новітніх мультимедійних інформаційних технологій.

Унікальність проєкту полягає в тому, що історії про українців рідко використовуються для створення цікавих мультимедійних проєктів – сценаріїв, виставок, фільмів, мультфільмів, коміксів. Наша увага сфокусована не на розповіді у

форматі дата-подія, а з погляду учасників тих подій через застосування методу сторітеллінгу, міфотворчості, змішаної реальності. Інновація проєкту полягає у поєднанні з цифровими форматами – мобільний додаток, формат для TikTok, Instagram.

Мета проєкту: створити сценарії та радіопродукт – 30 аудіофайлів (тривалістю до 1 години) про 30 українців, що змінили та змінюють світ. А також створити мобільний додаток та вебсайт з цими аудіоісторіями для подальшого поширення на цифрових платформах.

Робочими завданнями проєкту стали:

1. Розробка концепції включає проведення опитування, підготовку 30 сценаріїв, чернетку вебсайту і додатку.
2. Виробництво аудіоконтенту – запис, редагування та поширення 30 історій та мобільного додатку, вебсайту
3. Інформаційний супровід: трансляція на радіо, публікація в мережі, статті-пресрелізи в інтернет-медіа в Україні і за кордоном

Проєкт призначено для слухачів 15-45 років, що є цільовою аудиторією як радіо, так і користувачами мобільного додатку. До непрямої аудиторії ми відносимо всіх, хто слухає радіо, цікавиться пізнавальними проєктами. А також ті, хто цікавиться сучасними технологіями, зокрема мобільними додатками: школи, університети і позашкільна освіта, туристичні компанії, музеї. Для з'ясування культурних потреб та інтересів аудиторії проводитиметься опитування, в ході якого і визначаються ті 30 українців, про яких найбільше цікаво дізнатися мешканцям Рівного та слухачам РАДІО ТРЕК.

До висновків та довгострокових результатів проєкту варто віднести розробку мобільної платформи, де користувачі дізнаються історії про українців і можуть навчитися створювати власні історії, персонажів, сюжети, створення навчальної програми підготовки екскурсій (аудіогід).

Джерела та література:

1. «Міністерство подкастів України». Telegram, 2021, URL: t.me/minpod. (отримано 28 травня 2021).
2. Оснащення музею аудіогідами «Український культурний фонд». Ucf.in.ua, 2019, URL: ucf.in.ua/archive/5ef867697f3acf2cf000b083. (отримано 28 травня 2021).
3. «Культура всього – подкаст про культуру». SoundCloud, 2020, URL: soundcloud.com/kulturavsego. (отримано 28 травня 2021).
4. «50 українських подкастів про все на світі». Gwara Media, 25 Feb. 2021, URL: gwaramedia.com/50-ukrainskih-podkastiv-pro-vse-na-sviti/. (отримано 28 травня 2021).

Ганна Сухаревська,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
старший викладач
кафедри журналістики та українознавства
Національного університету водного
господарства та природокористування

Маніпулятивні практики сучасних ЗМІ в контексті сенсоутворювальної функції мас-медіа

Завдяки процесу глобальної інформатизації інформація перетворилась у найважливіший інструмент влади та управління. Одним з найпотужніших механізмів, які впливають на світ об'єктивної реальності, конструюючи його на свій розсуд, стали ЗМІ. Таким чином, у міру ускладнення соціально-економічних і соціально-політичних відносин, посилення протиріч у суспільстві, аудиторії усе все складніше стає розібратися у тому, що відбувається насправді. Вихід із цього становища більшість людей бачить у полегшенні для себе інтерпретації подій, які відбуваються, шляхом формування стереотипного реагування на них. Сучасне інформаційне суспільство формує ідеальні умови для маніпулювання громадською свідомістю. Проблема телеглядача – сліпа довіра телебаченню, нездатність до аналізу наданої інформації, незрозуміння того, що маніпулятори навмисне прагнуть перевантажити споживача надмірною інформацією, систематично створюючи через ЗМІ емоційне суспільне напруження, жорстко обмежуючи час для прийняття принципових рішень та використовуючи ряд технологій для формування потрібних думок.

Поняттю маніпуляції важко дати чітке стисле визначення, яке враховувало б всі критерії цього соціально-психологічного феномену взаємодії між членами суспільства.

Доценко Є. пропонує наступний перелік визначень поняття «маніпуляція» [2, с. 145]:

- вид психологічного впливу, майстерне виконання якого призводить до прихованого збудження у іншої людини намірів, які не збігаються з її актуально існуючими бажаннями;

- вид психологічного впливу, при якому майстерність маніпулятора використовується для прихованого впровадження в психіку адресату цілей, бажань та намірів або установок, які не збігаються з тими, які є у адресата у даний момент;

- вид психологічного впливу, що використовується для досягнення одностороннього виграшу шляхом прихованого залучення людини до виконання певних дій [2, с.145].

Кара-Мурза С. вважає, що «Маніпуляція – це вид застосування влади, при якому той, хто володіє нею впливає на поведінку інших, не розкриваючи характер поведінки, яку він від них очікує» [3, с.182].

Фактично, обидва автори, аналізуючи у своїх творах феномен маніпуляції, погоджуються у наступному:

- маніпуляція – це психологічний, а не фізичний вплив.
- маніпуляція – це прихована дія, факт якої не повинен бути поміченим об'єктом маніпуляції.
- маніпуляція – це вплив, який потребує значної майстерності і знань.

Серед інших форм впливу, маніпулювання дозволяє досягнути бажаного результату при мінімальних зусиллях.

Повніше визначення поняття «маніпуляція» дають російські політологи Грачов Г. та Мельник І. Вони розглядають його – як означення загального підходу до соціальної взаємодії та

управління, спрямованого на активне використання різноманітних засобів прихованого примусу людей [1, с. 283]. Дослідники зазначають, що відмінною рисою психологічних маніпуляцій є відношення до реципієнта по взаємодії й спілкуванню не як до особистості, а як до специфічного засобу, за допомогою якого досягаються приховані цілі маніпулятора, реалізуються його інтереси й задовольняються власні потреби без врахування інтересів, волі й бажань іншої сторони – людини, що виступає об'єктом маніпуляцій» [1, с. 283]. У своїй праці «Маніпулювання особистістю: організація, засоби і технології інформаційно-психологічної взаємодії» автори вводять поняття «інформаційно-психологічна безпека», зміст якого можна визначити як стан захищеності індивідуальної, групової та суспільної психології, соціальних суб'єктів різних прошарків, масштабу, системно-структурної й функціональної організації від впливу інформаційних факторів, що викликають соціальні процеси, які затрудняють або перешкоджають оптимальному функціонуванню державних і соціальних інститутів суспільства та людини як повноправного й вільного громадянина [1, с. 283-284].

Дослідження способів маніпулятивного впливу передбачають використання таких термінів як «метод», «прийом», «техніка», «технологія». Чітких критеріїв розподілу цих понять на сьогоднішній день не вироблено. Вживання їх залежить від рівня узагальнення підходу та його універсальності. Наприклад, поєднання кількох прийомів може визначатися як метод або техніка, в іншому випадку – як технологія.

До класифікації маніпулятивних способів впливу неможливо підходити глобально, в зв'язку з тим, що будь-який комунікативний процес потребує індивідуального набору прийомів, в залежності від ситуації. Оскільки ЗМІ є сполучною ланкою між певною інформацією та суспільством, це дає їм змогу

надавати новину у певному потрібному, вигідному ключі. Тому інформація, в залежності від потреби «замовника» може бути змінена наступним чином [5]:

- спотворена за допомогою односторонньої подачі;
- сфабрикована, надана потрібна, вигадана інформація за реальну;
- відредагована, з доданням власних домислів та коментарів;
- інтерпретована у вигідному для маніпулятора світлі;
- прихована.

Часто ЗМІ також можуть надавати неповну інформацію, наводити факти вибірково, в залежності від своєї суб'єктивної позиції, супроводжувати матеріали заголовками, невідповідними до змісту, опублікувати правдиву інформацію тоді, коли вона вже не є актуальною, подавати неточні цитати, вириваючи їх із контексту, внаслідок чого інформація набуває іншого змісту [4].

Особливо важливо вивчати маніпулятивні технології ЗМІ оскільки в сучасному суспільстві саме ЗМІ відповідає за формування індивідуального смислового образу “реального світу”, який створюється на основі інформації, що отримує споживач з індексом “реально”. В цьому зв'язку інформаційна функція ЗМІ є водночас сенсоутворювальною. По-перше, повідомлення новин ЗМІ задають спосіб даності предмета чи факту. Обираючи спосіб подання предмета, ЗМІ здатні в широких межах варіювати уявлення про цей предмет, що виникає у отримувача інформації. По-друге, повідомлення новин виокремлює в смисловому континуумі певні моменти і таким чином владновує цілеспрямовані види діяльності, відсікаючи те, що не має значення. Таким чином повідомлення надає значення певним фрагментам, заперечуючи шляхом селекції значення інших. Так формується смислова життєва сфера, в якій виокремлюється важливе й

ігнорується неважливе. ЗМІ організують смисловий простір світу, що розташований за межами особистого досвіду індивіда, створюючи в такий спосіб той предметно-подієвий каркас, який дає опорні точки в просторі комунікації за межами індивідуального актуального досвіду.

Джерела та література:

1. Грачев Г. В. Манипулирование личностью: организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия. Москва : Алгоритм, 88 с.
2. Доценко С., Доценко Е. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. СПб : Речь, 2004. 292 с.
3. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием. Эксмо-Пресс, 2014. 832 с.
4. Телебачення спецоперацій. Маніпулятивні технології в інформаційно-аналітичних програмах українського телебачення: моніторинг, методи визначення та засоби протидії. К. : Теле критика. Інтерньюз Україна, 2003. 266 с.
5. Тридцать способов манипуляции и управления людьми / Авт.-сост. Д. И. Дудинский. Мн.: Харвест, 2004. 96 с.

Антон Шинкарук,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри державного
управління, документознавства та
інформаційної діяльності
Національного університету водного
господарства та природокористування

AR/VR журналістика на прикладі розробки концепту ігрового медійного додатку для смартфонів та веб з елементами доданої реальності з метою розвитку освітніх, культурних і туристичних проєктів

Мета проєкту. Розробити пілотний додаток та гру (прототип) для доданої реальності на прикладі міської архітектури та історичних подій (відновлення або порівняння втрачених будівель) Рівного з використанням старих фотографій та зображень, 3d персонажів та моделей будівель, зйомка відео на 360 градусів.

Тема доданої реальності використовується для туристичних та культурних об'єктів. Це дозволяє розширити можливості візуалізації історичних об'єктів, занурення в минулі події, створення освітніх та дослідницьких проєктів для шкіл, університетів, громади, підприємств. Розвиток ІТ-сектору та туристичної галузі визначені як одні з пріоритетних в програмі стратегічного розвитку Рівненщини до 2027 р. Зокрема, програма Рівненщина туристична має на мету оцифрування історичної та культурної спадщини.

Розвиток цифрових інструментів доданої реальності тільки набуває популярності та все ще є обмеженим з точки зору кінцевого користувача. Наявні проєкти з доданої реальності для туристичного сектору можна розділити на декілька груп: по-перше, це мобільні додатки доданої реальності для музеїв та галерей, наприклад Smartify [1] з функцією екскурсій з доданою реальністю, додатковою інформацією, функція Art Projector у Google Art&Culture [2], що дає можливість переглядати картини у доданій реальності, додаток Tourist1 [3] для інтерактивної взаємодії туристів, проведення екскурсій. Водночас ці додатки не містять елементів гейміфікації і є більше компонентами для розроблених туристичних маршрутів. А це і є головним завданням нашого проєкту – оцифрування культурної спадщини і гейміфікація туристичних маршрутів

Проєкт відповідає таким пріоритетам Українського культурного фонду (УКФ): сприяння створенню інноваційного конкурентоспроможного культурного продукту та професійному становленню митців, розвитку дитячої та молодіжної творчості; сприяння збереженню культурної спадщини та промоція цілісного та орієнтованого на майбутнє її розуміння; вивчення, збереження та популяризація нематеріальної культурної спадщини через нові форми та підходи; оцифрування об'єктів матеріальної та нематеріальної культурної спадщини, створення інструментів та платформ для їхньої презентації та популяризації в Україні та за кордоном; створення нових культурних маршрутів для розвитку культурно пізнавального туризму на локальному та національному рівнях.

Подібні проєкти створюються для тестування та використання в музеях світу. В Україні було створено декілька проєктів доданої реальності для виставок. Також були проєкти по цифровій реконструкції будівель (Тустань, Одеса, Острог) [4; 5]

або як екскурсійні додатки. Головна відмінність проєкту – створення бази даних старих знімків та малюнків, їх геолокація і прив’язка, гейміфікація і створення квестів-екскурсій на базі старих зображень та віртуальних персонажів. Прикладами подібних проєктів є проєкти з екскурсій з доданою реальністю, додаток Timetraveler (Berlin Wall) [6], ParisCityVISION [7].

Інновація проєкту полягає у створенні пілотного продукту – додатку для освітніх програм (гейміфікація), дослідження архітектурної спадщини (археологія, архітектура), туристичні маршрути (квести, рейтинги, додавання власної інформації). В рамках проєкту можливі такі варіанти розвитку: залучення реконструкторів, щоб зобразити будь-яку подію в історичному місці та зняти її на 360-градусну камеру. Розробники доповненої реальності створюють додаток, який показує цю відтворену сцену користувачеві через смартфон. Це дозволяє користувачеві переглядати історію зблизька і в будь-якому бажаному положенні в тому ж історичному місці.

Користувач може отримати доступ до історичних записів, відсканувавши область (або спеціальний код) за допомогою свого телефону, а потім телефон може або привести користувача до історичного місця за допомогою GPS, або може показати користувачеві, як ця область виглядала в минулому. Об’єктом зацікавленості може бути майже все, що пов’язано з туризмом: легенди та будинки з привидами, історичні битви, карти, спорт. Майже все можна було відтворити за допомогою реконструкторів, комп’ютерних зображень та історичних будівель. Використовувати доповнену реальність також можна для перегляду різних часових періодів. Додаток може мати повзунок внизу або вгорі телефону, і користувач може пересунути панель залежно від того, який проміжок часу він хоче переглянути.

Гейміфікація – створення квестів, завдань, збирання віртуальних коїнів, відкриття рівнів, залучення закладів NoReCa, створення персонажів (на зразок покемонів), рольові ігри тощо.

Етапи розробки:

1. Проєктування додатку: оцифрування пілотних об'єктів (Рівне, Дубно). Створення персонажів, 3d моделей та сценаріїв гейміфікації.
2. Тестування додатку: публікація ігрового додатку для бета-тестування, публікація онлайн версії.
3. Поширення інформації про проєкт для цільової аудиторії.

Технічні та художні методи досягнення

1. ігровий додаток – прототип.
2. інтерактивна виставка.
3. фотограмметрія та 3D моделі.

Компоненти

- карта – вибір об'єктів для перегляду на карті, пов'язано з геолокацією користувача, використання стандартних карт.
- камера – показує відео в реальному часі з камери пристрою та доповнює віртуальний зміст у вигляді, якщо алгоритм відстеження розпізнає вид. Віртуальний зміст – це історичні фотографії або пояснювальні тексти. Якщо програма не розпізнає вигляд, але користувач знаходиться на відстані 10 м від цілі, програма все одно показує віртуальний зміст до подання (у правильному напрямку компаса).
- компас – використовує компас і GPS розташування пристрою. Він показує відео в реальному часі з камери пристрою та доповнює текстові поля у вигляді, де відображається назва кожного цільового місця та відстань користувача до нього; кожне цільове розташування відображається у правильному напрямку компаса, тому користувач знає, як перейти до певної цілі.

— інформація — детальна інформація про об'єкт (розташування, історична довідка, пов'язані об'єкти та люди, аудіогід).

Пілотні проєкти

- відслідковування об'єкту та встановлення трекерів на зображеннях, прив'язка існуючих зображень до існуючих об'єктів.
- накладання старих зображень на реальні об'єкти, регулювання прозорості, додаткова інформація.
- карта доданої реальності – відображення об'єктів на карті з рекомендаціями планування маршруту.
- формування хмари точок (фотограмметрія) на основі існуючих зображень.

Висновки. Незважаючи на складність реалізації, вже сьогодні існують цифрові проєкти з розфарбовування старих фотографій, створення інтерактивних карт та освітніх програм з використанням доданої та віртуальної реальності. Це важливо для музеїв, галерей, влади, комунальних підприємств і культурних менеджерів, підприємців культурного та креативного секторів, школи та університетів. Це дозволить розробляти нові медіапродукти з цифрової культурної спадщини, уроки з історії за допомогою доданої реальності, туристичні маршрути у віртуальному світі.

Джерела та література:

1. «Explore a World of Art and Culture». Smartify, 2020, URL: [smartify.org/](https://www.smartify.org/). (отримано 28 травня 2021).
2. «6 Innovative Ways to Use Art Projector – Google Arts & Culture». Google Arts & Culture, Google Arts & Culture, 2011, URL: artsandculture.google.com/story/uAURKUyPmx4yLg. (отримано 28 травня 2021).
3. «Додаток для туризму – Кращі місця в вашому місті – Touristl». Touristl, 22 Sept. 2020, URL: touristl.com.ua/. (отримано 28 травня 2021).

 4. «Pixelated Realities – Digitizing Cultural Heritage». Pixelatedrealities.org, 2014, URL: pixelatedrealities.org/uk/. (отримано 28 травня 2021).

5. «Інтерактивна карта OST VR», 2021, URL: ostvr.com/uk/map. (отримано 28 травня 2021).

6. Donovan, Jay. Timetraveler App Allows You to See the Berlin Wall Story in Augmented Reality. TechCrunch, 22 Sept. 2014, URL: techcrunch.com/2014/09/22/timetraveler-app-allows-you-to-see-the-berlin-wall-story-in-augmented-reality/. (отримано 28 травня 2021).

7. «Paris Tours and Activities – Visit France with the Tourism Specialist – PARISCityVISION». Pariscityvision.com, 2019, URL: www.pariscityvision.com/. (отримано 28 травня 2021).

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Світлана Шийка,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри журналістики та українознавства
Національного університету водного
господарства та природокористування

Ільчук Вікторія,

студентка спеціальності «Журналістика» Національного
університету водного господарства та природокористування

Роль ЗМІ в сучасному інформаційному суспільстві

Поняття засобів масової інформації відноситься до важливих характеристик сучасного інформаційного суспільства. У Словнику Merriam-Webster зазначається, що термін «засіб масової інформації» - це «засіб спілкування (наприклад, газети, радіо чи телебачення), призначений для охоплення маси людей», який зазвичай використовується у множині з 1923 року [5]. Синтаксичну конструкцію «засоби масової інформації» використано у преамбулі статуту ООН з питань освіти, науки і культури у 1946 році. Діяльність засобів масової інформації в нашій державі регулюється Конституцією України, Законами України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про забезпечення функціонування української мови як державної» та ін. [1; 2; 3].

Завдяки сучасній технологічній конвергенції, як зазначає Г. Шевченко, спостерігається технічне, економічне, продуктивне, змістовне та функціональне зближення преси, радіо, телебачення

та Інтернету. «Кишенькова ера» характеризується появою крос-медіа, метою яких є комплексне наближення медійних ресурсів до конкретного споживача інформаційних послуг [4]. У Кембріджському словнику крос-медіа передбачає «залучення більш ніж однієї форми публічного спілкування [6]».

Проаналізувавши широкий спектр тлумачень терміна «засоби масової інформації» у наукових працях О. Колесник, Ю В. Кругової, М. Лисинюк, І. Заліпської, І. Мариненко, С. Панченко, Г. Шевченко та Інтернет-джерелах сформулюємо визначення засобів масової інформації.

Засоби масової інформації – це розгалужена система організаційних структур, технічних засобів і комунікаційних мереж, призначених для збору, накопичення, вироблення, обробки і публічного й відкритого поширення друкованої й аудіовізуалізованої інформації для широкого кола користувачів.

Засоби масової інформації класифікуємо так:

- друковані засоби (газети, журнали, книги);
- радіо канали;
- телевізійні мережі;
- Інтернет-видання;
- крос-медіа.

Характерними особливостями сучасних засобів масової інформації є:

- публічність (звернення до масової аудиторії);
- відкритість поширюваної інформації;
- доступність інформації широкому колу споживачів;
- можливість вибору інформації відповідно до інтересів й уподобань;
- інформаційна місткість;
- можливість одночасного поєднання текстової, графічної, телевізійної, анімаційної, звукової та ін. інформації;

- Національний підхід до виробництва і поширення інформації; водного господарства родокоористування

- непряма, розділена в просторі та часі, взаємодія суб'єктів комунікаційної діяльності;

- інтерактивність, можливість для віртуального спілкування тощо.

У суспільному житті засоби масової інформації виконують інформаційну, оперативну, освітню, культурно-просвітницьку, соціалізаційну, мобілізаційну, пропагандистську, рефлексивну (відновлення емоційно-психологічного настрою аудиторії) функції, функцію формування суспільної думки та функцію моніторингу, критики й контролю.

Джерела та література:

1. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 21. Ст.81.

2. Звіт представника Нацради України з питань телебачення і радіомовлення у Рівненській області. URL : <https://www.rv.gov.ua/zvit-predstavnika-nacradi-ukrayini-z-pitan-telebachennya-i-radiomovlennya-u-rivnenskij-oblasti-2019> (дата звернення 03.11.2021).

3. Конституція України. Редакція від 01.01.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 24.01.2021).

4. Шевченко Г. О. Особливості функціонування крос-медіа в контексті конвергенції ЗМІ. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія «Соціальні комунікації». 2016. Вип. 16. С. 159–164.

5. Dictionary by Merriam-Webster. URL : <https://www.merriam-webster.com/> (дата звернення 03.11.2021).

6. Cambridge dictionary. URL : <https://dictionary.cambridge.org> (дата звернення 03.11.2021).

Ярослав Цецик,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри державного управління, документознавства та
інформаційної діяльності
Національного університету
водного господарства та природокористування

Вплив ЗМІ на формування громадської думки під час виборів

Соціологічні дослідження свідчать, що опитування громадської думки відіграє важливу роль під час проведення виборів. Сьогодні результати соціологічних опитувань стали повсякденністю на сторінках газет, екранах телевізорів, у радіоефірі, на Інтернет-сайтах. Соціологи і журналісти покликані бути певним дзеркалом суспільства – чесним і об'єктивним. Потрібно відзначити, що в Україні регулярно проводяться опитування громадської думки, а їхні результати відображають реальну картину довіри до органів влади, зміцнення чи послаблення електоральних впливів опозиції. Так, з 24 липня-1 серпня 2021 року Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) провів всеукраїнське опитування громадської думки. Методом особистого (“face-to-face”) інтерв'ю з використанням планшета (CAPI, computer-assisted personal interviews) опитано 2028 респондентів, що мешкають у 105 населених пунктах усіх регіонів України окрім окупованих територій. На запитання якби вибори до парламенту відбувалися в кінці липня, до парламенту пройшли б 5 партій. Найбільшу підтримку отримали б партії «Слуга народу» (20,2% серед тих, хто визначився з вибором) і

«ОПЗЖ» (18,3%) (різниця в межах статистичної похибки). Далі йдуть з приблизно однаковою підтримкою (у межах похибки) «Батьківщина» (16%) і «ЄС» (14,2%). Понад прохідний бар'єр набирає також «Сила і честь» (6,3%), а «Українська стратегія Гройсмана» наближена до нього (4,7%). Порівняно з червнем підтримка топ-партій змінилася в межах похибки [2].

Потрібно відзначити, що за неповних два роки впливи топ-партій змінилася. Так, під час виборів до парламенту України у 2019 р. партія «Слуга народу» набрала – 43,16%, «ОПЗЖ» – 13,05%, «Батьківщина» – 8,18%, «ЄС» – 8,10%, "Голос" – 5,82% [3].

Таким чином, рейтинг найвпливовішої політичної структури знизився більше ніж у двічі, натомість спостерігається зростання підтримки «ЄС», «Батьківщини» та частково «ОПЗЖ». Партія «Голос», яка пододала прохідний бар'єр нині втратила більшість прибічників ці тенденції посилюються після відходу від активної політичної діяльності її очільника С. Вакарчука.

У більшості сучасних демократичних країн світу проведені соціологічні дослідження громадської думки свідчать, що рейтинг провладних політичних структур спадає, що пов'язано з незадоволенням значної частини суспільства їх діяльністю. Аналогічні тенденції спостерігаються й в Україні.

Ключову роль у висвітленні опитувань громадської думки відіграють ЗМІ, а результати соціологічних опитувань стали повсякденністю на сторінках газет, екранах телевізорів, у радіоефірі, на Інтернет-сайтах. Соціологи і журналісти покликані бути певним дзеркалом суспільства – чесним і об'єктивним. Разом – ми потужна сила, яка великою мірою формує громадську думку. Одні – методом цифр, інші – у словесний спосіб, але й ті й інші показують суспільству те, яким воно є насправді, які має слабкі чи сильні сторони [1].

Однак іноді між соціологами та журналістами виникають непорозуміння, що переростають в обопільні претензії, радше пов'язані з незнанням професійних тонкощів, внутрішніх законів один одного. І тоді цей тандем втрачає свою могутність, тоді як насправді міг би відчутно впливати як на владу, так і на громаду загалом [1].

На жаль, рівень професійності використання даних соціологічних опитувань в інформаційному просторі істотно відстає від масштабів цього процесу. За 20 років виросло вже нове покоління журналістів, проте й від молодого плеяди на прес-конференціях досить часто лунають ті самі запитання, що й десять, і двадцять років тому, і які свідчать про необізнаність журналістів щодо елементарних питань соціології [1].

Найбільший прогрес щодо взаємодії зі ЗМІ спостерігається у фонду «Демократичні ініціативи». Проведений ними ще у 1990-х рр. перший у нашій державі екзит-пол широко висвітлювався лише телеканалом «1+1», то нині екзит-пол – подія, яку очікувала вся українська журналістська спільнота. Самому екзит-полу передують низка прес-конференцій, на яких журналістів знайомили з підготовкою опитування, фінансовими донорами проекту, учасниками, методикою проведення дослідження, часом оприлюднення результатів.

Таким чином, оприлюднення результатів соціологічних досліджень громадської думки відіграє важливу роль у формуванні політичної культури суспільства, а взаємодія журналістів і соціологів має ґрунтуватися на принципах толерантності та взаєморозуміння, а ЗМІ оприлюднюючі мають значний вплив на результати виборів.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Джерела та література:

1. Опитування громадської думки. Посібник для журналістів. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва Київ. 2020. <https://razumkov.org.ua/uploads/>
2. Суспільно-політичні настрої населення України: результати опитування проведеного 24 липня – 1 серпня 2021 року методом особистих («Face-to-Face») інтерв'ю. <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1055&page=1>.
3. ЦВК опрацювала 100 відсотків протоколів. Українська правда. <https://www.pravda.com.ua/news/2019/07/26/7221983/>

Національний університет
водного господарства
та природокористування

УДК 7.034.7:821.161.2

Вікторія Назарук,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри журналістики
Національного університету «Острозька академія»

Острозьке літературне бароко – знаковий етап у розвитку української літератури

Тривалий час період давньої української літератури кінця XVI – початку XVII ст. не розглядався дослідниками як бароковий. Його характеризували як перше українське Відродження у широкому значенні, як час національного культурного піднесення, вужче – як період полемічного спалаху, пошуку та відстоювання національної самоідентичності.

Сьогодні переважна більшість дослідників давнього українського письменства характеризує цю добу як раннє бароко, щоправда, це визнання є радше апіорним, аніж доведеним. До того ж, чимало наукових дискусій розгортаються довкола питання, чи можна вважати бароковими тексти, які з'явилися у кінці XVI – на початку XVII ст. у ареалі Острога.

До українського літературного бароко традиційно прийнято зараховувати творчість Мелетія Смотрицького, Симеона Полоцького, Митрофана Довгалевського, Івана Величковського, Стефана Яворського, Феофана Прокоповича, беручи за основу період XVII-XVIII століть, коли цей напрям уже вповні

розвинувся. Натомість увагою оминають період кінця XVI ст., у який бароко тільки починає проникати на слов'янські терени.

Зачинатель вивчення епохи українського бароко Дмитро Чижевський у своїх дослідженнях акцентує на тому, що вказана течія на теренах сучасної України виникає на рубежі XVI–XVII століть. «Справжній початок бароко, – зазначає Д. Чижевський, – це Мелетій Смотрицький, це проповіді та почасти вірші Кирила Транквіліона Ставровецького, а повна перемога бароко – утворення київської школи [7; 203].

Науковиця Марія Кашуба стверджує, що «з діяльністю Острозького культурно-освітнього гуртка пов'язаний новий етап у розвитку української духовної культури» [6; 211], а відтак цей період можна вважати значимим у аспекті витворення барокової естетики.

Доробки острожан пройняті духом інтелектуалізму, елітарністю вислову. Митці острозького культурного осередку обґрунтовували необхідність розвитку української духовної культури на ґрунті власних традицій та системи цінностей, пропагували необхідність зміцнення та популяризації православної релігійної думки як спільного орієнтиру, символу єдності нації.

Барокова спадщина проникала в «Острозький культурний осередок» через систему освіти, що стала основним складником свідомості української еліти, яка формувалася в Острозькій академії. Герасим Смотрицький був ректором Острозької школи, яка поєднувала впливових представників інтелектуальної еліти України кінця XVI ст.: Мартина Броневського, Василя Мальюшицького, Мотовила, Дем'яна Наливайка, Андрія Римшу, Івана Федорова, Кирила Лукаріса, Емануїла Грека (Мосхопула), Василя Суразького, Діонісія Палеолога, Яна Лятоса та інших. Більшість із цих інтелектуалів навчалися або подорожували західною Європою і опановували тогочасну культуру та

літературу. У цій школі широко використовувались здобутки візантійських та українських середньовічних, ренесансних та барокових мислителів, які актуалізувались новими перекладами і передруками. Так, Г. Смотрицький у «Ключі Царства Небесного» використовує бароковий стиль викладу думок.

Місцеві книжники сформували цілісний корпус біблійних книг старослов'янською мовою, демонструючи, що існує основа в українському середовищі для богослів'я та філософствування цією мовою. Враховуючи не лише середньовічний стиль подачі інформації, але тогочасні барокові мотиви. Доречно вказати, що основні шляхи проникнення бароко в «Острозький культурний осередок» пролягали через освітній процес, модель викладу якого острозькі книжники бачили у західноєвропейській школі, яка модернізувалася в період раннього модерну і наповнювалася елементами бароко у викладі інформації, відступаючи від сухого схоластичного стилю письма.

Вперше поняття «острозького культурно-освітнього осередку» вводить в обіг філософ, поет та культурний діяч XVI століття – Симон Пекалід. Про непересічну роль острозького культурно-освітнього осередку читаємо у його поемі «Про Острозьку війну» [5; 3].

Автори на зламі XVI – XVII ст. намагалися вивільнити культуру від тяжіння середньовічних стереотипів, наблизити її до античних ідеалів прекрасного. У цьому процесі значна увага відводилася науці. Відтак на перший план виступає знання мов, адже лише так можна було знайомитися із античними зразками писемності. Отже, велика увага приділялася гуманітарній освіті, а також діяльності, безпосередньо пов'язаній з освітою та наукою, зокрема книгодрукуванню.

Острозька ж школа у свою чергу давала ґрунтовні знання з грецької, церковнослов'янської, латинської мов, що сприяло

налагодженню комунікаційних процесів між представниками різних культурних традицій та посилювало контакти із західною Європою.

Джерела та література:

1. Берковський В. Острог – важливий торговельний центр Волині (XVI – 1 половина XVII ст.). В кн.: Історія України: Маловідомі імена, події, факти, вип. 15. К. Донецьк, 2001
2. Возняк М.С. Історія української літератури. У 2 книгах: Навч.вид. Вид. 2-ге, перероб. Кн.1. Львів: Світ, 1992. 696 с.
3. Гонтарук Л. Творчість Дем'яна Наливайка та його роль у формуванні нової української літературної мови XVI – XVII с. Матеріали IV Острозької науково-краєзнавчої конференції «Остріг на порозі 900-річчя». Остріг, 1993. 215 с.
4. Грачотті Санте. Українська культура XVII ст. і Європа. «Всесвіт»1995, №03-04 (795-796, с.86)
5. Ісиченко І. Бароко – мистецький стиль і літературна доба. Бібліотечка Дивослова. 1, 2016. С. 3
6. Кашуба М.Гуманістичні та реформаційні ідеї в українській літературі II пол. XVII ст. У кн. Європейське Відродження та українська література XIV- XVIII століть. К., Наук. думка, 1993.
7. Чижевський Д. Українське літературне бароко. Київ: Обереги, 2003. 576 с.

Олександр Крупка,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри журналістики та українознавства
Національного університету
водного господарства та природокористування

Епістолярна спадщина Лесі Українки

Епістолярна спадщина належить до органічної частини творчого доробку громадських і культурних діячів, чия діяльність була важливою віхою і складовою розвитку національної та світової культури. В листуванні виявляється багатогранність творчого обдарування автора, чіткіше проступають риси творчої особистості, з'ясовуються приховані аспекти професійної діяльності. Епістолярій є багатющим джерелом для вивчення біографій діячів культури, освіти, науки, розуміння їх громадсько-політичних позицій із актуальних питань національного буття, відстеження особливостей та етапів еволюції їх творчих зацікавлень, сутності їх поглядів на творчість, призначення і мотиви професійної діяльності тощо.

Для історика культури особливий інтерес становить епістолярна спадщина Лариси Косач (літературний псевдонім – Леся Українка), чия літературна творчість, громадянська позиція та суспільна діяльність вплинула на формування модерної української нації та сучасної української культури. Леся Українка належить до масштабних фігур української культури. Її доробок не обмежується тільки літературною творчістю. Культурна ситуація в Наддніпрянській Україні другої половини XIX – початку XX ст.

ніби передбачала появу постатей, діапазон діяльності яких виходив за межі творення літературних текстів. У цьому проявилася загальноєвропейська тенденція, відображена у діяльності інтелігенції бездержавних народів. Засаднича функція діячів раннього етапу націогенези – працювати з мовою, з літературним словом, у такий спосіб заявляючи про сам факт існування національної культури, утверджуючи повноцінність національної спільноти через мову, як базової культурної і цивілізаційної ознаки, творити з етнографічної маси самоусвідомлену культурну спільноту модерного типу.

Культурні інтенції Лесі Українки та її інтелектуальні візії сягали сфери публічної політики (попри відсутність конституційних громадянських свобод і професійної політики в Російській імперії кінця XIX – початку XX ст.), громадянської діяльності (попри обмеження на громадську активність, особливо в контексті культурницької діяльності національноорієнтованої інтелігенції), захисту соціально-економічних, громадсько-політичних і культурно-освітніх прав різних груп українського суспільства, які в умовах немодернізованої імперії перебували у загроженому стані, піддаючись різним формам дискримінації.

Сучасне лесезнавство та студії з української культурної антропології мають унікальне джерело для більш глибокого вивчення формування характеру й творчої особистості Лесі Українки у вигляді повного зібрання листів поетеси [1 –3]. У цьому виданні міститься приватна і ділова кореспонденція Л. Українки з 1876 по 1913 роки. Адресатами її були особи, як з родинного кола (мати, батько, брати, сестри), так і особи, із якими у неї встановилися на різних відтинках життя приязні, дружні чи ділові стосунки. Щоправда, поділ на приватне і ділове листування швидше умовний з огляду на культурні традиції часу та характер особистих взаємин комунікаторів. Тон чималої кількості епістол

ширий, відкритий і водночас емоційно забарвлений, інтелектуально насичений. Скажімо, таким відвертим, приязним, фаховим і проблемним є листи до Михайла Драгоманова, дядька по матері Лесі Українки, якого вона вважала своїм наставником і провідником у світових політичних і культурних процесах. Відвертістю і одночасно дискусійністю, полемічною гостротою позначене листування з Михайлом Павликом, Іваном Франком, Агатангелом Кримським. А листи до Ольги Кобилянської, близької подруги, товаришки по перу та ідейної співниці, сповнені не тільки щирої симпатії одна до одної, а й серйозними роздумами про проблеми літератури і громадського життя.

Цікавим аспектом дослідження творчої біографії поетеси є з'ясування природи тих життєвих і творчих настанов, які стимулювали і наповнювали змістом літературну та громадську діяльність Л. Українки. У листах вона часто повертається до цієї теми і дає своє бачення кредо мистця у тогочасному українському суспільстві. Ось кілька промовистих думок різних років. У листі до родини Драгоманових 22 серпня 1894 року вона так формулює бачення своєї літературної праці: «Шкода тільки, що товаришів у мене трохи мало, ну, та все ж не буду одна в полі. Врешті і один у полі єсть коли не воїн, то все ж робітник, а се може більш стоїть, ніж воїнське званіє!» [1, с. 305]. А ще раніше, у 1889 р., у листі до дядька, згадуючи про роботу над літературною оповідкою «Чотири казки зеленого шуму», поетеса рішуче декларує: «Мушу сказати сміло без всяких виговорок і відговорок, що все, що тільки залежить від мене, я все зроблю для нашої справи, хоч би се було для мене і трудно і тяжко» [1, с. 71].

Формулювання власного бачення «нашої справи» приводило Л. Українку до невтішних висновків про слабкість і незгуртованість українських кіл у містах і містечках, про невміння і неохоту до системної національної роботи в ім'я народного блага,

наукового та соціального прогресу, втілення поступових (себто модерних) цінностей: «Правда, в нас треба довго ждати, щоб стало видно, хто який і що думає, – тому виною наша інертність і лінивість, а окрім того ще й обставини, з якими далеко не всякий вміє боротися...» [1, с. 305], «Можна однак сказати про Одеситів, як і про Кіян, що тут, як і там, лінтяйства не мало...» [1, с. 71] – писала вона до М. Драгоманова у різні роки, висловлюючи занепокоєння пасивністю та нерішучістю українських культурних середовищ у відстоюванні власних національних прав. У 1891 р. подібний докір на адресу діячів української громади пролунав у листі до М. Павлика: «А що наші люде лінюхи, то таки лінюхи, бачу я тепера добре! У нас бо таки громадського виховання нема ніякого, а через те й громадського почуття бракує. Все приходиться тільки очі протирати, щоб світліше на світ подивитися, а деякі, як лінуються, то й очей не протирають, а просто сплять сном праведних, та сні їм золоті привиджуються» [1, с. 165-166].

Ставлення до освіти та самоосвіти як постійного процесу особистісного зростання і професійного вдосконалення є частиною своєрідного творчого кредо поетеси. Можемо лише щиро подивуватися її дивовижній працездатності і самомотивації до розширення власних меж пізнання навколишнього світу. У листі до дядька 6 грудня 1890 р. Л. Українка, якій тоді виповнилося 19 років, нарікає, що довший час не знала ціни часові і марнувала його без пуття. Однак під впливом свого наставника вона активно заходила «спасатися від українсько-російського невежества»: почала вивчати італійську мову, читати італійські книжки, щоб згодом перекладати італійських авторів на українську мову [1, с. 107]. Так до знання німецької та французької мов, поетка самотужки оволоділа ще однією європейською мовою – італійською вона читала твори в оригіналі.

Аналіз листів Лесі Українки засвідчує процес формування її особистості, ідейно-світоглядних, літературно-естетичних і

громадсько-політичних настанов. Ці настанови викристалізувалися під дією різних чинників у різні періоди життя, але мають суттєве і рівноцінне значення для розуміння місця постаті Л. Українки в українській культурі та українському націоналенні. Визначний вплив на вироблення життєвих орієнтацій і пріоритетів професійної діяльності, складання цілісних уявлень про мовно-літературну творчість, як центрального чинника творення національної культури та ефективного способу громадсько-політичної активності в умовах неліберального режиму, мали видатні особистості, люди з ближчого сімейного кола Л. Українки (мати – Олена Пчілка, дядько – Михайло Драгоманов).

Іншим вирішальним чинником формування особистості стала потужна самоосвіта Л. Українки, яка тривала все життя, завдяки чому вона, навіть за обставин ускладненої соціальної комунікації, стала відомою, як провідна інтелектуалка тогочасної України. Тільки нерозвинутість видавничої та освітньо-культурної інфраструктури та зародковий стан українського громадянського суспільства, зокрема активної та платоспроможної україномовної публіки, стали на перешкоді більш повній рецепції доробку поетеси, більш ширшому та публічному розголосу її загальноукраїнської діяльності, гідному пошануванню її внеску в українську та світову культуру сучасниками.

Інтелектуалізм Л. Українки базувався на ґрунтовному знанні української народної культури, на широкій обізнаності та водночас критичному ставленні до напрацювань української інтелігенції у царині літератури, освіти, ідейних засад громадського життя та публічної політики. Також ідейно-естетичні та інтелектуальні шукання поетеси долали традиційні форми та

жанри національної культури, сягаючи теорій, естетичних принципів і мовно-літературних засобів, які на межі XIX і XX ст. засвідчили появу європейської культури Модерну.

Епістолярій Л. Українки є безцінним документом епохи про нелегке визрівання у середовищі української інтелігенції потреби у модернізації національної культури. Це оновлення або своєрідний український модерний поворот усвідомлювався Л. Українкою і як чинник збереження самобутності українського народу, і як спосіб зупинити асиміляцію українців в агресивних імперських культурах, і як форма набуття національної та культурної суб'єктності України в світовому цивілізаційному просторі в умовах відсутності національної держави.

Джерела та література:

1. Леся Українка Листи: 1876 – 1897 / Упоряд. Прокіп (Савчук) В. А., передмова Агеєва В. П. Київ: Комора, 2016. 512 с.
2. Леся Українка Листи: 1898 – 1902 / Упоряд. Прокіп (Савчук) В. А. Київ: Комора, 2017. 544 с.
3. Леся Українка Листи: 1903 – 1913 / Упоряд. Прокіп (Савчук) В. А. Київ: Комора, 2018. 736 с.

Олександр Кирильчук,
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української літератури
Рівненського державного
гуманітарного університету

Художня репрезентація образу гетьмана Мазепи в українській еміграційній літературі 1950-60-х років

Постать гетьмана Івана Мазепи для української літератури набула особливого значення, оскільки його образ постає знаковим маркером у російсько-українських наративах історичної пам'яті. Починаючи з XIX віку, навколо Мазепи в українському та російському інтелектуальному просторі вибудовуються контрверсійні версії трактування, інспіровані імперським ідеологічним маркуванням гетьмана як зрадника та певною мірою законспірованим альтернативним сприйняттям українського історичного діяча. До вибудовування такої рецептивної стратегії навколо постаті Мазепи активно долучалась історіографія, зокрема Дмитро Бантиш-Каменський та Микола Костомаров. Українські науковці, окрім негативного метропольного досвіду щодо трактування постаті «опального» гетьмана, свідомо привносять і власне національну негацію його персони як владолюбного та егоїстичного діяча. Втім для українських діячів «очорніння» особи гетьмана у XIX ст. дозволяло всьому українському суспільству претендувати на певну реабілітацію, оскільки в метропольному баченні все українство та його культурна діяльність сприймалася через призму «зради».

Активний інтерес до постаті Івана Мазепи в українській діаспорній гуманітаристиці 1950-60-х років проявився як на рівні художнього інтерпретування, так і наукового осмислення пам'яті про українського гетьмана. Українські історики (Олександр Оглоблин, Костянтин Біда), у першу чергу ставили собі за мету подолати російські історіографічні стереотипи в трактуванні мазепинського періоду, а відтак і подоланням імперського ідеологічного погляду на Мазепу та українське козацьке минуле. Костянтин Біда наголошує на тому, що в «добі пізнішої неволі й упадку Мазепинська ідея інспірувала пізніші покоління в їхніх змаганнях за свою державність і своє національне бачення» [1, с. 6]. Загалом у діаспорній історіографії другої половини ХХ ст. потверджується концепція, у якій період гетьманування Мазепи постає часом державного будівництва, політичного та культурного відродження після Руїни. Таким чином, у науковій літературі, хоч і з присутнім вкрапленням критичного сприйняття окремих віх діяльності керівника Гетьманщини, але загалом формується образ мудрого державного управителя.

У художній літературі української діаспори з'являється цілий корпус текстів, присвячений Івану Мазепі: Івана Деснянського «Мазепа, Батурин і Полтава» (1957), Леоніда Полтави «Нескінчений бій» (1959) та «Тисяча сімсот дев'ять» (1961), Павла Савчука «Гетьман Мазепа» (1959), Микити Мандрики «Мазепа» (1960), митрополита Іларіона (Івана Огієнка) «Розп'ятий Мазепа» (1961). Також варто наголосити і на публіцистичних працях Євгена Маланюка («Малоросійство», «Illustrissimus Dominus Mazepa»), котрі зосереджені на осмисленні ролі Івана Мазепи в національній історії та розширюють горизонти сприйняття постаті гетьмана.

Загалом для авторів еміграційної мазепіани 1950-60-х років образ Мазепи набуває важливого звучання не лише у контексті

протистояння Росії в козацьку епоху, не менш актуальною виглядає перспектива символічного вписування його у ситуацію української революції 1917-1921 років саме як символу боротьби за відродження держави, а державотворчі процеси того часу сприймаються як слідування «заповітом Мазепи». Іван Огієнко, Павло Савчук, Микита Мандрика були активними учасниками тих подій, отже, для цього покоління боротьба за державу проти зовнішнього ворога постає не лише абстрактною ідеєю, а частиною їх життєвого досвіду. Постать Мазепи спонукала до встановлення і паралелей із долею багатьох еміграційних діячів: оборона рідного краю, вимушена еміграція, нескореність. У цьому контексті важливе значення відводиться фактору збройного протистояння Російській імперії, що також набуває позитивного інтерпретування. Незважаючи навіть на те, що союз Мазепи з Карлом XII завершився поразкою у битві під Полтавою, спроба воєнного опору сприймається як ознака активної дії проти поневолення рідної держави. Ева М. Томпсон наголошує, що важливу роль у формуванні національної історичної пам'яті «.../ відігравали війни, незалежно від того, як вони закінчувалися: перемогою чи поразкою. Пам'ять про ці війни облагороджувалася, коли їх описували етнічні еліти» [4, с. 31].

В історичній драмі митрополита Іларіона (Івана Огієнка) «Розп'ятий Мазепа» представлено останні дні життя гетьмана у вигнанні. Драматична форма дозволяє автору репрезентувати образ Мазепи крізь призму його найближчого оточення. На відміну від інших авторів, які намагалися дотримуватися хронологічної моделі життєпису гетьмана, Іван Огієнко витворює ретроспективну картину критичного сприйняття діяльності Мазепи в момент його найбільшого краху, що дозволяє у виразити діаметрально протилежні версії оцінки його політики. Найпоплідовнішим критиком гетьмана постає запорозький кошовий Кость Гордієнко.

В основі розбіжностей поглядів гетьмана та кошового – ідея держави. Запорожець ставить у вину Мазепі його орієнтування на заможні верстви суспільства, а відтак це призвело до формування неподоланної прірви «між народом і панами» [2, с. 64], натомість державним ідеалом мала постати «Республіка народна» [2, с. 22]. Мазепа та його прихильники у драмі відстоюють іншу модель творення «Держави прави», у якій панувала би справедливість та законність. Проте цього ідеалу не вдалося досягти через роз'єднаність української громади, що не може подолати власних пристрастей заради суспільної справи: «І як же виростуть нам крила, / коли в душі ми – гайдамаки?!..» [2, с. 34]. Загалом у діаспорній мазепіані утверджується за Мазепою іпостась будівничого держави, мудрого керманича, що «кував / Селянський край – в міцну Державу!» [3, с. 13].

Для українських діаспорних авторів у 1950-60-х роках образ Івана Мазепи, який одним із перших українців через власні свободолюбиві погляди опинився у вигнанні, набуває потужного смислового навантаження. Водночас патріотична модель інтерпретування постаті гетьмана завжди була позначена відчутним антиколоніальним пафосом. У текстах Івана Деснянського, Микити Мандрики, Леоніда Полтави, митрополита Іларіона (Івана Огієнка), Павла Савчука саме модель символічної перемоги над імперією постає осердям художньої концепції. Письменники намагалися увиразнити традиційні контрдискурсивні практики, творячи обернені форми в опозиції «зрадник-жертва» та негативно маркуючи метропольний простір. Зрештою, й ідеалізація Мазепи як будівничого держави оприявлює тугу щодо бездержавного статусу України в другій половині ХХ ст., а відтак і несприйняття її колоніального поневолення. Постать гетьмана перетворюється для діаспорної україністики на узагальнений

символ нескінченної боротьби за подолання влади імперії над Україною, хоча б у вимірі літературних візій минулого.

Джерела та література:

1. Біда К. Союз гетьмана Івана Мазепи з Карлом XII. Вінніпег, 1959. 87 с.
2. Митрополит Іларіон. Розпятий Мазепа: Історична драма на п'ять дій. Вінніпег : Наша культура, 1961. 89 с.
3. Полтава Л. Нескінчений бій. Б.м.в. : Спілка української молоді на чужині, 1959. 16 с.
4. Томпсон Ева М. Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. 368с.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Мирослава Крупка,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури
Рівненського державного гуманітарного університету

**Людина у просторі історії (за романом Марії Матіос
«Букова земля»)**

Сучасне літературознавство тяжіє до міждисциплінарного формату, у рамках якого виробляє стратегії переоцінки і реінтерпретації минулого. Художня література бачиться одним із найпродуктивніших інструментів формування дискурсу пам'яті, оскільки, за влучним спостереженням Оксани Пухонської, «вона стає альтернативним до історичного джерелом знання про минуле, яке, на відміну від історичної мови фактів, за допомогою образно-асоціативних смислів активно перекодує мову досвіду в доступну і зрозумілу мову сучасності» [4, с. 10].

Роман Марії Матіос «Букова земля» задуманий як літературна версія історії України, побудована на принципі художнього осмислення долі декількох поколінь багатьох родів, що були пов'язані з територією Буковини, впродовж 225 років. Такий підхід до минулого характеризує сьогоденне письменство загалом. Ярослав Поліщук зауважує, що літературна творчість «концентрує увагу на певних локусах – так, щоб читач зумів побачити в них крупинки неповторного досвіду й асоціювати із власним досвідом у процесі набуття неповторної ідентичності» [3, с. 28]. Марія Матіос використовує подібну текстуальну стратегію, закладаючи в основу роману художню концепцію пам'яті місця та

пам'яті роду. У рамках дискурсу пам'яті працювали Аляйда Ассман, Юрій Лотман, П'єр Нора, Поль Рікер та ін. Вітчизняні наукові стратегії розроблено Тамарою Гундоровою, Оксаною Пухонською, Ярославом Поліщуком, Миколою Рябчуком та ін. В українському літературознавстві роман Марії Матіос «Букова земля» у подібному дослідницькому ключі не аналізувався.

Метою нашої розвідки є дослідження відображення минулого у романі. Основним завданням бачимо з'ясування текстуальних механізмів переосмислення національної історії у руслі антропоцентризму.

У художню структуру роману Марії Матіос «Букова земля» залучено інструментарій історичної документалістики, що увиразнюється текстуально через стилістику науковості та публіцистичності оповіді, зокрема у відтворенні сюжетної лінії роду Васильків, що формує центральний наратив прози. Історія сім'ї Васильків бере свій початок зі згадки про цей рід у літописі Нестора Літописця (1097р.) як про князів Волині. На прикладі цієї династії окреслено політичний та соціальний зрізи історії з чіткою прив'язкою до конкретної локації – Буковини.

У тексті у режимі реального часу розповідь ведеться про 1861 рік – рік смерті Йордакія барона фон Василька Серетського, власника значних земельних угідь та родинного маєтку Берегомет, продовжувача родинних традицій, апологета неписаного закону, де регламентовано кожен крок представників роду. Рід для нього – абсолютна життєва вартість, барон переконаний у неперервності династії, «закінчення їхнього здорового і завжди багатодітного роду не буде ніколи... І всі Васильки стоятимуть на цій землі вічно, як стоїть тут гора Стіжок і гора Кінашка» [2, с. 69]. Родовий статус закріплено у родинному архіві, що складався з численних матеріалів, які засвідчують древність і маєтність їхньої сім'ї. Відтак Марія Матіос виводить оповідь у перспективу родинної

пам'яті, адже «пам'ять звернена в минуле; вона йде забутими слідами й реконструює свідчення, важливі для сучасності» [1, с. 55]. Зокрема у стародавніх документах йдеться про засновника родини Козака, що прийшов на територію Буковини у складі козацького війська, воюючи проти турків і татар; проте через політичну кон'юнктуру з часом рід змінює прізвище на Василько-Козак, а згодом лишається Василько, оскільки Козак стає обтяжливим спадком; і, позбувшись його, прийдешні покоління самостійно обирають національну ідентичність: із руського рід перетворився на молдавський. Йордакій відстоює позицію самоідентифікації особистості через кровну спорідненість, «хоч задля безпечного майбутнього своїх дітей прізвище можна змінити, скоротити чи подвоїти, але кров змінити не годен» [2, с. 71].

Наступна історія роду наративізується на прикладі сина Йордакія, барона Александра фон Василька Серетського. Він здобув юридичну освіту у Львівському університеті, і пов'язує свої життєві перспективи не лише з родовими справами, а прагне зробити політичну кар'єру, аби «залишити своє ім'я серед сонму визначних державних діячів» [2, с. 86]. Відповідно, матеріальні статки є для нього не ціллю, як для попереднього покоління, а засобом досягнення політичної мети. Проте барон, як і його родичі, купує землі, бо вважає, що, навіть у ситуації зовнішньої нестабільності не вірить «у фантазмагоричні теорії світових мрійників і бунтівників» [2, с. 125] про нівеляцію приватної власності.

Син Александра, барон Георг фон Василько Серетський повторив політичну кар'єру свого батька. Проте хаотизація політичного простору кардинально вплинула на кар'єру барона, він виявився нездатним пристосуватися до зміни політичної ситуації та прийняти нові правила функціонування держави, тому добровільно складає депутатські повноваження, зрікається своїх громадянських

обов'язків, і «закривається, мов равлик, у своїй мушлі» [2, с. 243]. У часи Першої війни змушений разом з родиною терміново втікати до Відня, бо маєток у Берегометі «в одну мить сплюндрували, розграбували і спалили якісь дикі російські козаки. Варвари» [2, с. 545]. Подальшу життєву стратегію барона визначає ностальгія як пошук у минулому тієї стабільності, що немає в сучасному, адже прикмети і традиції шляхетської верстви втратили у новітній період свою вартість.

Доля сина барона Георга фон Василька Серетського Александра виявилася ще драматичнішою: він змушений був у 1940 році з сім'єю терміново покинути Буковину, оскільки радянська влада націоналізувала маєток Берегомет і всі родинні статки: «Без компенсації і переговорів» [2, с. 548]. Таким чином збулося пророцтво циганки, у яке відмовлялися вірити Васильки ще у 1905 році: «Все, що тут є, пропаде. Піде прахом. З цього зовсім нічого не залишиться, зовсім нічого» [2, с. 602].

Натомість ще один представник династії Васильків – Николай, або по-родинному – Коко, уособлює тип модерного державного діяча. «Політика – єдиний Николаєвий досконалий фах, його елітне мистецтво» [2, с. 237]. Він сприймає час політичних катаклізмів крізь призму національного. На відміну від попередників, мотивацією публічної діяльності Николая є фактор не сім'ї, а народу. «Мені мало бути представником аристократичного роду. Я давно розумію, що вибрані особи зобов'язані бути виразниками тих, хто їх обрав обстоювати їхні інтереси» [2, с. 250]. Василько розглядає політику не як непорушний кодекс законів, а як хитромудру гру. Саме час перекроювання кордонів політик розцінює як шанс для українців і Василько відстоює національні інтереси під час підписання Брест-Литовського договору, що визнає самостійність України.

Спільним родинним проєктом Васильків для надання політичної ваги українському елементу у складі монархії у часи Першої світової був і Гуцульський добровольчий батальйон. Капітан Стефан Василько – цісарський офіцер – проявив себе не лише як безстрашний воїн, але й як відповідальний командир, для якого найголовнішим на війні є солдат-гуцул. Саме фронтовий досвід ідентифікується героєм як час самореалізації і найвищого життєвого піднесення, свідченням чого є нагорода – військовий хрест за заслуги третього класу із воєнною декорацією, якою бойовий офіцер пишався більше, ніж наданим графським титулом.

У хронотопі міжвоєнного періоду сюжетна канва охоплює наступне покоління Васильків, зокрема йдеться про віденського юриста, доктора Александра. Для продовження професійної кар'єри у складі Третього Рейху він зобов'язаний довести чистоту своєї раси. І так само як далекого 1861 року Йордакій барон фон Василько Серетський власноруч малював на стіні родинне дерево, щоб проілюструвати древність і могутність роду, його нащадки у 1938 році змушені підтверджувати паспорт – «велику таблицю арійськості» [2, с. 587]. За словами Аляйди Асман, у просторі пам'яті «суб'єкти визначають свою особистість і створюють фундамент власної легітимності» [1, с. 56]. Хоча сімейний архів було знайдено, проте як законослухняний громадянин Александер стає солдатом Другої світової війни і у чині гауптмана вермахту бере участь у боях на Східному фронті. Марія Матіос фаталістично стверджує, що «в історії від обставин залежить багато більше, ніж від поглядів і вчинків людини, яка потрапила в колесо обставин» [3, с. 406]. Авторка зображує війну нетипово, з перспективи іншого – ворога. Танкіст Александер фон Василько змушений виконувати накази, які суперечать його внутрішнім переконанням і кодексу честі, закладеному у генах багатьма поколіннями

шляхетних попередників. Герой ідентифікує себе як воєнного злочинця, і хронічне відчуття провини призводить до смерті.

Хранителем родової пам'яті у романі є син політичного романтика Николая Василька, інженер Гамількар лицар фон Василько, який живе у матеріальній скруті, але, за його словами, володіє нетлінним скарбом, що йому залишив у спадок батьком, ціннішим за гроші і коштовності «Це родовід усіх Васильків, починаючи з XI століття! Це оригінали грамот молдовських воєвод, це дипломи польського короля, укази цісаря Йозефа I, які стосуються нас усіх!» [2, с. 596]. Пам'яттєвий дискурс розгортається у творі через концепт архіву як пам'яті історії.

Таким чином, у романі Марії Матіос «Букова земля» проблему людини у просторі історії розкрито через оповідь про боярський рід Васильків, який у результаті політичних катастроф ХХ століття, занепав і перейшов у площину культурної пам'яті.

Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо у розширенні інтерпретаційного інструментарію дослідження роману Марії Матіос «Букова земля», зокрема залучення феміністичної методології, постколоніальної критики та компаративних студій.

Джерела та література:

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті. Київ : Ніка-Центр, 2012. 440с.
2. Матіос М. Букова земля. Роман-панорама завдовжки у 225 років. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2019. 928 с.
3. Поліщук Я. Гібридна топографія. Місця й не-місця в сучасній українській літературі. Чернівці: Книги – ХХІ, 2018. 272 с.
4. Пухонська О. Літературний вимір пам'яті. Київ: Академвидав, 2018. 299 с.

Світлана Шийка,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри журналістики та українознавства
Національного університету водного
господарства та природокористування

Актуальність гуманістичних ідей Томаса Мора

Помітною на сьогодні є орієнтація сучасної філософської думки у напрямку вибудовування справедливого суспільства, популярності соціалістичної ідеї як основи його формування і розвитку. Поняття справедливості та основи концепції ідеальної держави, закладені ще давньогрецьким філософом Платоном у праці «Держава», або «Політея», розвинені англійським мислителем-гуманістом, письменником і державним діячем епохи Відродження Т. Мором у романі «Утопія» знайшли своє відображення у славетній пам'ятці середньовічної культури «Місто Сонця» Т. Кампанелли та інших літературних джерелах послідовників утопічного соціалізму.

Предметом розгляду цієї розвідки є згаданий твір Т. Мора «Утопія» із повною назвою «Золота книжечка, настільки ж корисна, як забавна, про найкращий устрій держави і про новий острів Утопія» [3]. Написана більш як п'ятсот років тому, за усталеною думкою, праця «сформувала парадигму нового літературного жанру і нового способу роздумів про майбутнє у формі фантастики» [5, с. 117]. Структурно вона складається з двох мало схожих за змістом, але логічно невіддільних книг і низки документів другого плану [4; 5, с. 121]. Філософія твору – це діалектичне поєднання реального (історичні особи Платон, П.

Егідій, Дж. Мортон та інші) і вимислу автора (вигадана особа Р. Гітлодей, місто Амаурот, острів Утопія тощо).

У першій книзі, написаній у формі літературно-політичного памфлету [4], автор веде бесіду, пізніше дискутує з П. Егідієм і Р. Гітлодеєм про соціальну й економічну ситуацію в Англії. Критиці піддаються (пор. критичний аналіз діяльності сучасної центральної і місцевої влади у засобах масової комунікації) убогість та злидні простого народу, перетворення земельних угідь у пасовища для овець (ваші овечки «пожирють навіть людей, плюндрують і спустошують поля, будинки, міста» [3, с. 29–30]), розкішне життя великої кількості знаті, нескінченні війни, смертна кара за незначні проступки тощо. Разом із тим вказуються шляхи виправлення наведених недоліків, своєрідна програма реформ, яка включає такі положення: «спіймані при крадіжці повинні повернути вкрадену річ власнику» [3, с. 34], «повне скасування приватної власності», «нікому не дозволяється мати землі зверх установленої норми», «заборону королю зловживати владою», «не дозволяти службовим особам розкішного життя», «доручати високі посади найздібнішим» [3, с. 49], доцільно «було б подбати про такий лад, який забезпечив би всім членам суспільства засоби для життя» (на зразок сучасної соціальної ідеї про безумовний базовий дохід) [3, с. 27] та ін.

Немов би обов'язкове змістове навантаження першої частини роману «Утопія» про порочний, несправедливий соціально-політичний устрій тогочасної Англії з усією широтою довільності розвивається у другій книзі – фантастичній повісті Т. Мора «Розповідь Рафаїла Гітлодея про найкращий державний устрій». Плодами фантазії автора є «фантастична країна з ідеальним устроєм» [2, с. 147] – острів Утопія з його порядками і жителями, а також інші народи, землі і звичаї. Гуманістичні засади державного будівництва, утопічні для середньовічного історичного

періоду, цілком реальні і бажані для суспільного устрою нашого часу. Наведемо, з цього приводу, деякі паралелі:

- фрази про те, що «на острові є п'ятдесят чотири міста, всі вони великі й прекрасні», «розпланування міст однакове» [3, с. 53], «кажуть, що весь план міста Амаурота спочатку накреслив сам Утоп» [3, с. 56] співзвучні з актуальними проблемами сучасного містобудування;

- твердження розповіді: «городяни вважають себе не стільки власниками землеволодінь, скільки хліборобами на своїх полях» [3, с. 53] як основа збереження і раціонального використання земель сільськогосподарського призначення;

- висновки: «всюди видно добротні будинки», сільська праця розподіляється між усіма жителями рівномірно і справедливо [3, с. 53–54], «утопійці дуже цінують сади, вирощують у них виноград, садовину, трави, квіти. Все в садах доглянуто...» [3, с. 56] є ознакою справедливого суспільства і достатнього добробуту;

- положення книги: «кожна селянська сім'я налічує не менше сорока чоловіків і жінок», «на чолі всіх стоять батько й мати сім'ї» [3, с. 53], «кількість малолітніх дітей задалегідь не обмежується» [3, с. 62] як основа прагматичного вирішення питань демографічної та морально-етичної політики;

- державні справи вирішують обрані правитель, службовці, сенат і народні збори [3, с. 57] – пор. паралелі сучасних виборних органів;

- в Утопії флагманом прогресу виступає інтелігенція, «із прошарку вчених обирають послів, священників, траніборів і, нарешті, самого правителя» [3, с. 61], що доречно активно пропагувати сьогодні;

- використання опису про рівноправність жінок, зокрема у військовій справі [3, с. 96] для розв'язання гендерного питання сучасності;

- утопійці високоморальні люди, вони «розмірковують про блага духовні, тілесні й зовнішні», «поєднують релігійні положення з філософією, яка спирається на розумові докази», «бо вважають, що без допомоги релігії розум сам по собі надто слабкий і неспроможний дослідити, в чому полягає суть справжнього щастя» – ці положення розповіді Гітлодея можуть стати засадними у вихованні всебічно розвиненої і духовно-моральної особистості.

- «до війни утопійці відчувають велику відразу» [3, с. 91], під час війни домагаються «виконання таких умов, прийняття яких зробило б війну зайвою» [3, с. 93], що є актуальним для розв'язання сьогоднішніх гібридних конфліктів.

Про повну ідеальність описаної держави можна вести мову тільки відносно. Історична обмеженість виявляється в орієнтації автора на відстале сільськогосподарське виробництво й дрібні ремісничі майстерні, що не дозволяє йому пропагувати ідеї науково-технічного прогресу. Він також використовує у проекті антигуманний інститут рабства як засіб покарання.

Упродовж еволюції суспільного розвитку людство прагне до соціальної справедливості, рівності і кращого добробуту. Заслуга Т. Морав тому, що у своєму фантастичному романі він змалював бажаний ідеальний державний устрій. Автор визнає, що в державі утопійців є чимало такого, чого варто побажати іншим народам, однак не вірить, що це станеться. У роздумах про утопічну країну варто не забувати, як зазначає О. Герасименко, що це слово означає «немісце» [1, с. 5]. Критерієм істини цього твердження є практика побудови ідеальних суспільств протягом двох останніх століть – СРСР, Третій Рейх, КНДР, режим червоних кхмерів, як виявилася хибною. Єдиною ідеальною країною стане, згідно з християнським вченням, Царство Боже – Небесне Місто Новий Єрусалим.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Джерела та література:

1. Герасименко О. «Утопія» Томаса Мора: рецепт щастя чи заклик до роздумів? Політичні системи. 2020. № 65. URL : <https://www.verbum.com.ua/02/2020/political-systems/more-utopia-island/>
2. Давиденко Г. Й., Акуленко В. Л. Історія зарубіжної літератури середніх віків та доби відродження : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2007. 248 с.
3. Мор Т., Кампанелла Т. Утопія. Місто Сонця / Перекл. з лат.; Вступ. слово Й. Кобова та Ю. Цимбалюка. К. : Дніпро, 1988. 207 с.
4. Мор Т. – Утопія – Знаймо. URL : https://znaimo.com.ua/Мор_Томас
5. Паниотова Т. С. Реальное и фантастическое в «Утопии» Т. Мора. Проблемы культурологии. 2016. № 3. С. 117–131.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

УДК 81'37

Майя Дзюба,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри журналістики та українознавства
Національного університету водного господарства
та природокористування,
Дарина Троценко,
вихованка гуртка «Українська мова» РМАНУМ

Семантичні групи асоціативного поля стимулу *Рівне*

Сьогодні місто все частіше стає об'єктом аналізу для дослідників різних галузей знань, з-поміж яких лінгвістика – не виняток. Щобільше, як зазначає Г. Сікора, «сучасний науковий процес репрезентує поширення й утвердження урбаністики як універсальної багатоаспектної теми в багатьох дисциплінах, а урбанолінгвістика сьогодні становить пріоритетний напрямок лінгвістичних студій» [4, с.122].

На думку відомого сучасного ономаста О. Карпенко, вивчати семантичне наповнення онімів можна лише за принципом чорного ящика – спостерігаючи вхід і, особливо, вихід – акти мовлення. Найоптимальнішим шляхом такого вивчення є асоціативний експеримент, за яким реакції реципієнтів на онім-стимул дозволяють окреслити як загальнономовне, так і суб'єктивне, індивідуальне наповнення цього оніма в ментальності етносу і

ментальному лексиконі індивіда [2, с. 5-6], що й зумовило актуальність дослідження.

Мета розвідки – дослідити образ Рівного через аналіз асоціативного поля на основі результатів психолінгвістичного експерименту.

У зв'язку з розвитком нових лінгвістичних дисциплін методика асоціативного психолінгвістичного експерименту активно використовується «з метою конструювання мережі асоціацій у свідомості індивіда й етносвідомості» [3, с. 110]. Зміст такого експерименту полягає в тому, що респондентові пропонують певне слово-стимул, на яке необхідно дати відповідь іншим словом або словосполученням, яке спало на думку. Для досягнення певної вірогідності вважають об'єктивним опитування не менше ста реципієнтів [6, с. 456].

У мовленнєвому мисленні індивід оперує не словами, а асоціативними полями, із них він обирає необхідне слово для вираження власних думок та ідей. Саме ця позиція є базовою в нашому дослідженні. Іншими словами, психолінгвістичний асоціативний експеримент допомагає зрозуміти, з чого складається і як побудована мовленнєва здатність людини, яка вмє роздумувати, висловлюватися і розуміти.

Важливо підкреслити, що більш поглиблене вивчення асоціацій дає можливість розглянути питання, пов'язані з засобами “зберігання знань, процесів породження й розуміння мовлення, організації внутрішнього лексикону й пам'яті людини” [3, с. 235].

Отже, асоціація – розумовий процес, який відбувається у свідомості індивіда. Важливо підкреслити, що реакція, отримана на певний стимул, не випадкова і походить із життєвого досвіду. У нашому випадку словом-стимулом є топонім *Рівне* – власна назва населеного пункту, обласного центру Західної України.

 У процесі дослідження образу Рівного в мовній свідомості його жителів ми провели психолінгвістичний експеримент.

На нашу думку, саме цей лінгвістичний експеримент дасть змогу окреслити основні характеристики образу Рівного у свідомості його мешканців, вербалізує вільні та неконтрольовані уявлення про Рівне.

Для ідентифікації образу Рівного ми провели анкетування вчителів, учнів, батьків учнів Рівненського НВК «Колегіум», де навчаються діти з різних районів міста, а також студентів Національного університету водного господарства та природокористування. Респондентами стали 188 людей віком від 13 до 60 років. Вибір інформантами людей різного віку і з різною освітою є для дослідження принциповим, оскільки уможливорює реконструкцію узагальненого образу рідного краю, що існує у свідомості рівнян.

Асоціативний підхід, на думку дослідників, допомагає зрозуміти “принципову єдність психологічної природи семантичних та асоціативних характеристик слів” [1, с. 107]. Традиційно цей підхід ґрунтується на матеріалах асоціативних експериментів (вільних, спрямованих), які репрезентують живе мовлення представників певного етносу й відбивають асоціативне значення на синхронічному зрізі, що є важливим не лише з огляду вивчення шляхів розвитку значення, фонових знань, а й розуміння образів мовної свідомості, що стоять за тим чи іншим словом [5, с. 86].

Ми досліджували, які асоціації, пов’язані з Рівним, виникали в респондентів. Під поняттям «асоціація» ми розуміємо суб’єктивний образ, який з’являється на основі особистого досвіду, пізнання навколишнього світу, проявлений у слові.

При проведенні асоціативного експерименту учасники не були обмежені в кількості відповідей. Через це в деяких

респондентів було зафіксовано лише одну відповідь, а в інших – декілька. Усього ми отримали 248 асоціацій. Отримані реакції поділили на шість семантичних груп, які детально розглянемо.

Найчастішою серед асоціацій виявилася семантична група «Особиста оцінка» – 122 відповіді, що становить 49%.

Більшість відповідей була виражена одним словом: *тепло* – 6, *затишок* – 19, *спокій* – 13, *краса* – 10, *добро*, *миролюбство*, *комфорт* – 5, *цікаве* – 3, *сучасне* – 2, *мальовниче* – 2, *тиша* – 2, *щастя*, *веселоці*, *чарівне* – 5, *стабільність*, *миле*, *приємне*, *рівненьке*, *відпочинок*, *величність*, *суєта*, *простота*, *маленьке* – 3, *спортивне*, *шумне*, *неймовірне*, *дивовижне*, *холодне*, *самотійність* – 3, *атмосферне*.

У розширених відповідях краще розкрита оцінка Рівного: *маленьке місто* – 6, *велика історична спадщина*; *комфортне невелике місто*, *рідні та друзі*; *затишні вулиці*; *рай на Землі*; *щирі люди* – 5; *неповторні особистості*; *вечірнє місто*; *нерівне місто*; *гарне місто*; *найкраще місто на планеті*; *зелене місто* – 2; *сіре місто* – 2; *похмуре місто*; *рівні дороги*; *місто, яке зростає*; *місто, де противна вівсянка*; *відсутність активного відпочинку для підлітків*; *убога інфраструктура*; *місто, де немає русифікації*.

Отже, семантична група «Особиста оцінка» – найбільша серед отриманих асоціацій, хоча й виражена одним словом. В асоціаціях чітко простежується контраст між оцінками респондентів (*рай на Землі* – *убога інфраструктура*). Проте, більшість відповідей відобразили позитивне ставлення учасників анкетування до Рівного.

Наступною за чисельністю виявилася семантична група «Рідний дім» – 42 відповіді (17%).

Серед отриманих відповідей найчастіше траплялася асоціація «дім» – 18: *дім* – 11, *рідний дім* – 5, *домівка* – 2.

Іншими асоціаціями стали «рідне» – 14, «Батьківщина» – 8, «спогади», «дитинство».

Отже, 17% отриманих асоціацій становить семантична група «Рідний дім», у якій відповіді діляться на 5 підгруп: «дім», «Батьківщина», «рідне», «спогади» та «дитинство». Реакції респондентів відобразили їхній зв'язок із Рівним, адже вони живуть у цьому місті й провели в ньому частину свого життя.

12% отриманих відповідей становить семантична група «Люди» – 30 реакцій.

Найчастіше в асоціаціях відображалося ототожнення Рівного із навколишніми людьми : *родина – 2; друзі – 11; батьки – 2; родичі, сім'я – 4, рідні, знайомі, одногрупники – 2, студенти – 2, молодь.*

В інших відповідях чітко віддзеркалилося ставлення респондентів до мешканців Рівного: *рабиська* (форма із емоційно-негативним відтінком від слова «раби»); *люди, яких я люблю і ненавиджу.*

Також в одній реакції було зафіксовано асоціацію «Марія Несвицька», пов'язану з історичною постаттю Рівного.

Отже, 12% відповідей становить семантична група «Люди», у якій відобразилися важливі для респондентів особи або ті, до яких сформоване позитивне або негативне ставлення (*батьки – рабиська*), а також історичні постаті, які вразили учасників опитування (*Марія Несвицька*).

У семантичній групі «Об'єкти» було нараховано 23 відповіді (9%). Найбільше асоціацій пов'язано з архітектурою: *театр, аеропорт, школа – 2, будинок, університет – 9, гуртожиток.*

В інших відповідях респонденти відобразили зв'язок їхньої мовної свідомості з іншими об'єктами: *пам'ятник Марії Несвицькій, пам'ятник Тарасові Шевченку, в'їзна арка, символи міста, скульптура, дорога, тролейбуси, парк.*

Таким чином, незначний відсоток від загальної кількості відповідей становить група «Об'єкти», у якій учасники анкетування пов'язали Рівне з архітектурою та іншими символами міста (*пам'ятник Марії Несвицькій, в'їзна арка*).

У семантичній групі «Природа» було нараховано 17 відповідей (7%).

Найчастіше асоціаціями респондентів ставали іменники та прикметники, пов'язані із рельєфом : *рівнина – 6; рівна площина, рівна місцевість*.

Також було зафіксовано реакції, пов'язані із корисними копалинами: *бурштин – 4; корисні копалини*.

Декілька відповідей стосувалися об'єктів природи: *річка, аромат липи, ліси, жовті клени*.

Отже, 7% асоціацій становить семантична група «Природа». Найчастіше респонденти пов'язували Рівне з рельєфом, адже назва міста нагадує прикметник «рівний», який описує тип поверхні. Також в отриманих асоціаціях відобразилися знання учасників анкетування про корисні копалини, які є на території Рівненщини (бурштин).

Семантична група «Територія» становить 6% від загальної кількості асоціацій. Всього було нараховано 14 відповідей.

Найчастішими реакціями респондентів були асоціації «місто» – 2 або «місто + особисте значення» – 7 : *місто, у якому я провела своє дитинство; місто, у якому я живу – 2; місто, де я народилася – 2; місто, де я маю багато друзів; місто, у якому квітнуть троянди*.

Також в інших відповідях респонденти ідентифікували Рівне як «Західну Україну», що пов'язує місто з його розміщенням на карті, як «велике село» – 2, що асоціюється з порівняно невеликою територією, яку займає місто, як «не ліс» і «райони». Семантична група «Територія» стала найменшою за кількістю асоціацій.

Найчастішими реакціями респондентів були асоціації, пов'язані з типом поселення, а також із значенням Рівного для учасників анкетування.

Отже, ми прийшли до висновку, що ядерні реакції на стимул *Рівне* демонструють, що частина мовної картини світу рівнян, яка пов'язана з їхнім містом, оприявнює переважно приємні і світлі емоції, зрідка – нейтральні. На периферії асоціативного поля переважають реакції з нейтральною та позитивною конотацією, хоча зрідка трапляються і реакції з негативним значенням.

Джерела та література:

1. Залевская А. А. Введение в психолінгвістику. М. Російск. гос. гуманит. ун-т, 1999. 382 с.
2. Карпенко О.Ю. Проблематика когнітивної ономастики. Монографія. Одеса: Астропринт, 2006. 377 с.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
4. Сікора Г. Текст як лінгвістичний феномен. Українська мова. 2016. № 4. С. 122-135.
5. Терехова Д. І. Психолінгвістичний аналіз асоціативних полів слова-стимулу ДРУГ за даними спрямованих асоціативних експериментів. Вісник КНЛУ. Серія Філологія. Том 20. № 2. 2017. С. 85 – 91.
6. Ткаченко Г.В. Асоціативний експеримент як засіб пізнання онімів в когнітивній ономастиці. Актуальні проблеми слов'янської філології. 2010. Випуск 23. Частина 3. С. 454-460.

Світлана Шийка,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри журналістики та українознавства
Національного університету водного
господарства та природокористування

**Особливості походження, семантики і поширення
давньоруського імені
Ярославъ / Ёрославъ**

Пожвавлення сучасних антропонімічних студій, що проявляється у накопиченні ресурсної бази, комплексному дослідженні власних особових назв певного географічного регіону в межах визначеного історичного періоду чи у діахронічному вимірі, окресленні кола понятійних засад й актуалізації формульного підходу, сприяє інституціоналізації та розвитку антропонімічної науки. Важливим напрямом подальших системних досліджень, якому, на нашу думку, досі не приділялось належної уваги, має стати вивчення особливостей окремих антропонімічних лексико-семантичних груп або фреймів. Предметом нашого розгляду є один із них, який визначається древнім слов'янським довоосновним іменем *Ярослав*.

Особливості походження, семантики і поширення давньоруського імені *Ярославъ / Ёрославъ* частково відображено в етимологічному словнику слов'янських мов, етимологічному словнику української мови, словниках особових назв М. Тупікова, П. Чучки, А. Суперанської, Л. Скрипник та Н. Дзятківської, фундаментальних працях С. Роспанда, О. Соколової, В. Шура та ін. Методологія дослідження лексико-семантичної групи

«Володимир», елементи якої можуть бути використані в роботі, напрацьована С. Пашником, А. Поппе, В. Франчуком.

За морфологічною структурою антропонімна лексема *Ярослав* < д.-рус. *Ярославъ* / *Æрославъ* відноситься до складних двоосновних слів. Витоки її сягають праслов'янського **jaroslavъ* [1, Вип. 8, с. 176–177]. Не викликає сумніву, що особова назва утворена внаслідок складання основ прикметника **jarъ(jь)* ‘гнівний; суворий; дужий сміливий, відважний’ [2, Т. 6, с. 553; 1, Вип. 8, с. 178] та віддієслівної форми *-slavъ* < *slaviti* ‘хвалити’, **slava* ‘слава, хвала’ [3, Т. 5, с. 294].

Дещо дисонансну версію висловила А. Суперанська, яка виводить антропонімну лексеми *Ярослав* від основ зі значенням ‘яро, ярко’ і ‘слава’ [4, с. 249]. На нашу думку, вона не є безпідставною. Якщо у препозиційному прикметнику вбачати корені псл. **jarъкъ(jь)* із давньоруським змістом ‘світлий, яркий, блискучий’, то у творенні його явно відчутна участь двох різних основ: **jaro* і **jarъ(jь)* [1, Вип. 8, с. 180], що, врешті, повертає нас до первинної етимології.

Ім'я *Ярослав*, як зазначає П. Чучка, було поширене у середньовічні часи на всіх слов'янських землях [5, с. 371]. Пор.: болгарське старе *Ярослáv*, сербохорватське *Jaroslav*, *Jāroslav*, старе чеське *Jaroslav*, старе польське *Jaroslaw*, *Jeroslaw*, давньоруське *Æрославъ* [1, Вип. 8, с. 176–177]. У сучасному мовному просторі Славії воно актуалізовано у таких формах: болгарське, російське – *Ярослáv*, білоруське – *Яраслáў*, польське – *Jaroslaw*, чеське і словацьке – *Jaroslav* [2, Т. 6, с. 553].

Особова назва *Ярослав* відноситься до династійних княжих імен Київської Русі. Уперше в літописних згадках вона фіксується під 980 роком: *Рогънѣдъ юже посади [Володимиръ] на Лыбеди идеже есѣ нѣтъ селце Передславино ѿ неѣ же роди дѣсыны Изеслава, Мьстислава, Æрослава, Всеволода* [6, с. 67]. *Ярославом* називали

Великого князя київського Ярослава-Георгія Володимировича, названого згодом Ярослав Мудрий. Одним із мотивів іменування княжої знаті цим іменем була пам'ять про нього. Загалом, до середини XIII століття 17 давньоруських князів носило це ім'я. З-поміж руських князів, які тим чи іншим чином (народження, князювання, участь у воєнних діях, тимчасове перебування тощо) дотичні до теренів історичної Ровенщини, ім'я Ярослав мали: *Ярославъ Изаславичъ* [6, с. 546] – князь турівський, *Ярославъ Стополчичъ* [6, с. 287] – князь дорогобузький, *Ярославъ* [6, с. 750] – князь дорогобузький і луцький.

Патронім, утворений від імені *Ярослав*, виступає одним із компонентів домінуючої давньоруської двочленної антронімної формули: *особове ім'я* → *патронім*. Прикладом цього є іменування князів: турівського – *Изаславъ Ярославичъ* [6, с. 136], пересопницького – *Мстиславъ Ярославичъ Нѣмьий* [7, с. 235]), турово-пінського – *Дюрги Ярославичъ* [6, с. 478].

На час засвідчення у літописних джерелах імені *Ярослав*, ритуально-харизматичні відапелятивні язичницькі особові назви вже втратили свою актуальність. Мотиви вибору її для іменування давньоруської знаті могли міститися у семантиці оніма. За методикою когнітивного аналізу, описаною у дослідженні О. Карпенко [8, с. 32–34], можна констатувати, що двоосновний антропонім виник у результаті лексикалізації й подальшої онімізації складної лексеми. Окремі концепти **jarь(jь)* ‘ярий’ і **slava* ‘слава, хвала’ злилися спочатку в композиті **jaroslavъ*, а згодом транспортувалися до «змішаного» давньоруського концепту *Ярославъ*. Із часом первинні концепти з антропоніма *Ярослав* вивітрилися і він сам став представником простого концепту, який належить до антропонімної лексико-семантичної групи. Сьогодні, обираючи ім'я *Ярослав*, звертають, головним чином, увагу на його буквальне значення: ‘ярий та славний’, ‘ярий славою’, ‘яра слава’,

‘сильна слава’, ‘хто славить світло’, ‘славний життєвою силою’, ‘хто володіє яскравою славою’, ‘відчайдушний у своїй славі’.

Давньоруське ім’я *Æрославъ* знайшло своє відображення в тодішній топонімії: город Ярослава: *Заложѣи Æрославъ городъ великѣи Кыевъ Æрославль* [6, с. 139] – основна частина Києва, розбудована в XI–XIII століттях [9, с. 532], *Æрославль* – древнє місто в Польщі: *Ростислав же оустремисл придѣ на град Æрославль* [6, с. 800], *Æрославль* – давньоруське місто в Ростовській області: *бывши бо единою скудости въ Ростовьстѣи Сѣласти и въстаа два волѣхва ѿ Æрославля* [6, с. 164].

Антропонімна лексема *Ярослав* проявляє також активність у творенні нових особових назв, серед яких: розмовний варіант – чоловіче ім’я *Ярош*, жіноче ім’я *Ярослава*, різноманітні здрібніло-пестливі й універбальні форми *Ярик*, *Ярчик*, *Ярусь*, *Слава*, *Славко* та ін.

Серед відомих людей сучасності, названих іменем *Ярослав* – *Ярослав Грицак* – український історик і публіцист, *Ярослав Стецько* – український політичний діяч, *Ярослав Вешін* – болгарський живописець, *Ярослав Євдокимов* – білоруський співак, *Ярослав Гашек* – чеський письменник, *Ярослав Качинський* – польський політик та ін.

Виконуючи свою номінативну, ідентифікаційну й диференційну функції, особова назва *Ярослав* несе в собі певне ментальне навантаження. У її сутності відбиті характерні особливості народу, зокрема, доброзичливість, ширість, шанобливість та ін. Із розвитком незалежної держави відбувається навернення до джерельних духовно-моральних основ, характерним проявом якого є включення до активного обігу автентичних особових назв, зокрема, й імені *Ярослав*.

Дослідження методом своєрідного антропонічного «занурення» за філософським принципом «від загального до

конкретного» дозволяє з'ясувати деякі аспекти особливостей походження, семантики і поширення, окремо взятої давньоруської особової назви *Ярославъ / Ёрославъ*. Результати роботи, на нашу думку, сприятимуть подальшому розвитку антропоніміки як цілісної й логічно побудованої наукової системи, а методологія дослідження може бути використана у процесі комплексного вивчення інших особових назв.

Джерела та література:

1. Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / под. ред. О.Н. Трубачёва. Москва : Наука, 1981. Вып. 8. 252 с.
2. Етимологічний словник української мови : у 7 т. Т. 6: У–Я / ред. кол. : О.С. Мельничук (голов. ред.) та ін. ; уклад. Г.П. Півторак та ін. Київ : Наук. думка, 2012. 568 с.
3. Етимологічний словник української мови : у 7 т. Т. 5: Р–Т / ред. кол. : О.С. Мельничук (голов. ред.) та ін. ; уклад. Р.В. Болдирев та ін. Київ : Наук. думка, 2006. 704 с.
4. Суперанская А.В. Современный словарь личных имён: Сравнение. Происхождение. Написание. Москва : Айрис-пресс, 2005. 384с.
5. Чучка П.П. Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник. Ужгород : Ліра, 2011. 432 с.
6. Полное собрание русских летописей. Т. 2: Ипатьевская летопись. Москва : Изд-во вост. лит., 1962. 938 с.
7. Карпенко О.Ю. Проблематика когнітивної ономастики : монографія. Одеса : Астропринт, 2006. 377 с.
8. Киевлянин : альманах / издал Михаил Максимович ; Императорский университет Св. Владимира. Киев : В Университетской типографии, 1840. 254 с.
9. Літопис руський / пер. з давньорус. Л.Є. Махновця ; відп. ред. О.В. Мишанич. Київ : Дніпро, 1989. 591 с.

Ірина Гуменюк,
студентка 3 курсу
Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка
наук. керівник –
Ростислав Радишевський,
д. філол. н., професор кафедри полоністики

Мовознавиця Ніна Клименко та її «Українська елліністика»

До вітчизняних елліністів, що належать до наукової школи А. Білецького – Т. Чернишової, які доклали чималих зусиль для розвитку грецьких студій в Україні, зокрема започаткували вивчення новогрецької проблематики та грецької мови, грецьких діалектів України, античної, візантійської та кіпрської літератури, історії формування елліністичного койне, належить і Ніна Клименко.

Метою нашої розвідки є спроба дослідити науковий доробок Ніни Клименко, звернути увагу на її захоплення і україністикою, і елліністикою водночас.

Серед імен провідних сучасних вчених-філологів член-кореспондента НАН України, доктор філологічних наук, професор Ніни Клименко вона займає почесне місце. Вона є автором багатьох підручників, посібників, наукових статей, монографій, перекладів, словників та довідників. До 75-річчя від дня її народження та 50-річчя наукової діяльності видатної вченої вийшло спеціальне ювілейне видання. У ньому подано нарис про життєвий і науковий шлях, список праць з україністики,

елліністики, структурного, математичного, прикладного, зіставно-типологічного й контрастивного мовознавства, перекладознавства, мовної синергетики; уміщено відомості про діяльність Н. Клименко як вихователя наукових кадрів, редактора й рецензента.

Коло наукових інтересів Ніни Клименко: загальне мовознавство, україністика (словотвір, морфеміка), лексикологія, семасіологія, комп'ютерна лінгвістика, неоелліністика. Перу Ніни Федорівни належать понад 700 праць із морфеміки, словотвору, лексикології, лексикографії, граматики української та новогрецької мов, структурної та математичної лінгвістики. Серед них індивідуальні монографії «Система афіксального словотворення сучасної української мови» (1973), «Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові» (1984), «Українська біологічна термінологія кінця ХХ – початку ХХІ століть» (2017), науково-популярні та навчальні праці «Як народжується слово» (1991, 2017), «Основи морфеміки сучасної української мови» (1998, 2000).

Вона була співавтором близько 20 монографій, серед яких «Структурна граMATика сучасної української мови. Проспект» (1972), «Морфемна будова сучасної української мови» (1975), «Нариси з контрастивної лінгвістики» (1979), «Словотвір сучасної української літературної мови» (1979), «Формалізовані основи семантичної класифікації лексики» (1982), «Лексична семантика в системі «людина-машина» (1986), «Український семантичний словник. Проспект» (1990); «Використання ЕОМ у лінгвістичних дослідженнях» (1990), «Мови європейського культурного ареалу: розвиток і взаємодія» (1995), «Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі» (2008), «Українська елліністика» (2010), «Вплив суспільних змін на розвиток української мови» (2017);

членом редколегії енциклопедії «Українська мова» (2000, 2004, 2007) й автором понад 120 статей до неї. [1].

Ніна Федорівна була ініціатором створення комп'ютерного морфемно-словотвірного фонду української мови Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України (з 2011 р. – Інституту української мови НАН України). Вона також співавтор «Частотного словника сучасної української художньої прози» у 2-х томах (1981), «Оберненого частотного словника сучасної української художньої прози» (1998), «Словника афіксальних морфем української мови» (1998), «Новогрецько-українського словника» (2003), «Українсько-новогрецького словника» (2005), «Шкільного словотвірного словника сучасної української мови» (2005), ідеографічного словника нової лексики «Активні ресурси сучасної української номінації» (2013), посібників «Изучаем украинский язык. Расширенный курс» (1993, 1996), «Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови» (1998), «Практичний курс новогрецької мови» (1998); відповідальний редактор словника-довідника «Порадник ділової людини» (1995), «Російсько-українського словника з електроенергетики» (разом із С. Я. Меженним, 1998).

Н. Клименко переклала з новогрецької твори Еллі Алексію, Дідо Сотиріу, «Малу граматику новогрецької мови» М. Тріандафіллідиса (разом із О. Д. Пономаревим), «Неперервну філософію» Хр. Яннараса (разом із А. М. Чердаклі). Вона була одним із засновників і віце-президентом Товариства Андрія Білецького, яке у 1999 р. за плідну діяльність у поширенні грецької мови, літератури, культури в Україні номархія Атен нагородила почесним титулом «Посол Еллінізму». З 2005 р. Ніна Федорівна Клименко активно працювала в Комісії зі слов'янського словотворення при Міжнародному комітеті славистів, брала участь у міжнародних наукових проектах Комісії, у складі української

делегатії виступала доповідачем на Міжнародних з'їздах славістів у Кракові (1998), Любляні (2003), Охриді (2008), Мінську (2013) [2].

У 1961 році майбутня мовознавиця закінчила Київський державний університет ім. Т. Шевченка. З 1965 р. працювала в Інституті мовознавства ім. О. Потебні, з 1968 р. – у відділі структурно-математичної лінгвістики (у 1987 –2004 рр. – його завідувачка). Доктор філологічних наук (1986). Професорка (1992). Член-кореспондент НАН України (2006). Одночасно з 1995 р. викладала в Київському національному університеті ім. Т. Шевченка, де в 1999 – 2004 рр. завідувала кафедрою елліністики. З 2003 р. – член Комісії зі слов'янського словотворення при Міжнародному комітеті славістів. З 2010 р. працювала в Інституті української мови НАН України. У науковому доробку – близько 400 публікацій з актуальних проблем морфеміки, словотворення, морфології сучасної української мови, лексикології, термінознавства, комп'ютерної лінгвістики та неоелліністики [3].

Праці Н. Клименко сприяли становленню українського словотвору як самостійної галузі мовознавчих студій. За допомогою структурних і формально-логічних методів дослідила творення складних слів (комполітів, юкстаполітів). Вчена довела, що в цьому процесі яскраво виявляються типологічні риси української мови як флективної з провідною роллю синтетизму в номінації. Описала склад українських афіксів (префіксів, суфіксів), їхні позиційні та сполучувальні властивості в словах різних частин мови. Виявила істотні закономірності в морфемній та словотвірній будові сучасної української лексики. Розроблена під її керівництвом формалізована класифікація морфемної будови змінюваних слів увійшла до складу системи автоматичного морфологічного аналізу тексту. Ініціаторка створення й керівниця комп'ютерного морфемно-словотвірного фонду української мови.

Учасниця міжнародних з'їздів славістів, конгресів україністів, елліністів. Стояла біля джерел неоелліністики в Україні. Перекладачка з новогрецької мови. Нагороджена золотим вінком Салоніцького університету імені Арістотеля (2009) та урядовою нагородою Греції – Орденом Добродієвності (Τάγμα της Ευλοΐας; 2013).

На зустрічі, що була приурочена до 80-річчя від дня народження Ніни Клименко, її учні і колеги зазначили, що є викладачі, які своєю колосальною працездатністю і любов'ю до науки здатні до подвижницької справи – створити кафедру, наукову школу, безцінні флагманські дослідження. Вони відомі у світі завдяки міжнаціональному значенню їхніх напрацювань, відкритості до спілкування й бажанню приймати і передавати досвід. А ще знайомство з такими вченими дуже цінують (і не лише в наукових колах), бо це завжди можливість почути сповнене життєтворчості слово, доторкнутись до талановитого всесвіту інтелектуальної думки, отримати щось більше за знання – часточку їхньої вітальної енергії. Саме такою Людиною, Вченим і Вчителем із великої літери була Ніна Федорівна Клименко.

У Інституті філології, де відбулася презентація книжки «У пошуках гармонії мови», слово взяв модератор зустрічі, директор Центру елліністичних студій та грецької культури імені Андрія Білецького доцент Андрій Савенко. «Презентований том – це своєрідна офіра нашій вчительці, колезі, людині, яка була взірцем наукової доблесті», – зазначив Андрій Олександрович [4]. Євгенія Карпіловська – одна із упорядників презентованого видання, пояснила символічне значення назви й зображення арфи на ньому. У свідомості давніх греків арфа була символом гармонії звуків музикосфери. «Ніна Клименко сама була уособленням гармонії: з одного боку, глибоким і вдумливим вченим, а з іншого – лагідною, доброзичливою і чуйною до оточення жінкою» [5].

Отже, творчість та наукові здобутки Н. Клименко свідчать про особливу цінність її лінгвістичного доробку особливо для тих науковців, хто вивчає україністику та неоелліністику. Наскрізно через увесь творчий доробок, як і через увесь науковий шлях Ніни Клименко, проходить її глибока любов до рідного українського слова й до слова грецького, яке стало рідним для мовознавиці за роки плідної праці.

Джерела та література:

1. Цифрові ресурси НАН України
<https://www.nas.gov.ua/UA/Pages/default.aspx>
2. Презентація «Вибраних праць» професора Ніни Клименко
<http://science.univ.kiev.ua/news/official/1851/>
3. Клименко Н. Ф. Вибрані праці / Упоряд. Є. А. Карпіловська, О. Д. Пономарів, А. О. Савенко. Київ : Видавничий дім Д. Бураго, 2014. 728 с.
4. Клименко Н. Ф. Вибрані праці / Упоряд. Є. А. Карпіловська, О. Д. Пономарів, А. О. Савенко. Київ : Видавничий дім Д. Бураго, 2014. 728 с.
5. У пошуках гармонії мови. До 80-ліття від дня народження члена-кореспондента Національної академії наук України, доктора філологічних наук, професора Ніни Федорівни Клименко / Упоряд. Є.А. Карпіловська, Л.П. Кислюк, Ю.В. Романюк, А.О. Савенко. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2020. 448 с.

Зорина Красько,
студентка 1 курсу
Національного університету водного
господарства та природокористування
науковий керівник – Майя Дзюба,
канд. філол. н., доцент кафедри
журналістики та українознавства

Вплив «Українського правопису» на мовну політику

Мова була, є й буде сполучною ланкою людської цивілізації – це невід'ємний елемент становлення народу й нації. Функціонування мови визначається та регулюється мовною політикою конкретної країни – свідомим впливом на мовленнєвий розвиток з метою його удосконалення. Правопис є значущим та незамінним засобом мовного унормування, а отже – і мовної політики. Оскільки мовна політика є відображенням культурного та політичного розвитку в той чи інший історичний період, правопис є прямим відображенням мовних тенденцій, що й підтверджує факт актуальності досліджуваної теми.

Питання становлення українського правопису досліджували українські мовознавці А. Бурячок, В. Німчук, І. Ощипко, Д. Данильчук, В. Брицин та інші, однак проблеми ролі правопису в мовній політиці не достатньо окреслені.

Ціль цього дослідження вбачаємо в приверненні уваги до ролі правопису в мовній політиці як актуальну проблему в суспільстві та мовленні загалом шляхом аналізу найпопулярніших в мовознавстві правописних кодексів.

Що традиційно розуміють під мовною політикою і як з нею пов'язаний правопис? Згідно з енциклопедією НАН України, мовною політикою є сукупність ідеологічних постулатів і практичного їх закріплення, що спрямовані на мовне регулювання у державі та координування мовних тенденцій у певному напрямі [1, с. 533]. Засоби мовного регулювання є досить різносторонніми, що й збільшує загальну ефективність. Наприклад, елементами мовної політики є такі: нормативно-правові акти як правове закріплення запроваджених норм, контроль над друкованими та електронними виданнями й ЗМІ як частина свідомої культурної реклами, а також мовне унормування у вигляді правописних нововведень.

Чому правопис є вкрай важливим елементом мовної політики? Мовне унормування є загальнообов'язковим для використання у всіх сферах суспільного життя: в документації, освіті, літературі тощо; сформовані мовною політикою усталені норми письма формують інші суспільні сфери. Оскільки мовні унормування утворюються під впливом мовних політичних тенденцій, ми можемо з легкістю проаналізувати ці тенденції, переглянувши лиш правописні кодекси того часу, за якого функціювала та чи та мовна політика.

На поч. ХХ століття (1918 року) було затверджено перший правописний кодекс під назвою «Головніші правила українського правопису».

Ось деякі з правил цього кодексу [2, с. 3-10]:

- перед «н» на початку слова пишемо «и», а в інших випадках – «і»: *інакше, Ілля*;
- між губними звуками (б, п, м, в) і йотованими голосними (я, ї, ю, є) ставиться апостроф (протинка): *в'ються*. Однак це правило має винятки, а саме: слова іншомовного походження та такі слова, як *цвях, свято та звязок*.

У 1928 році вийшов новий «Український правопис», відомий як «харківський», або «скрипниківський». Після останньої масштабної мовної реформи 2019 року цей правопис став предметом суперечок та дискусій [3, с. 10].

Проблема правопису 1928 року тому, що в колах української діаспори в еміграції не визнавалися жодні нововведення після 1933 року в українському правописі, а використовувався саме цей правопис. А на території України й досі користуються правописом пострадянським та дещо підкорегованим під російськомовні традиції.

Зазначимо, що ці два правописи (1928 і 2019) є взаємопов'язаними:

- по-перше, вони розвивають одну й ту ж мовну тенденцію – українознавчу;
- по-друге, ці правописи є прикладом сформування мовних норм літературою, а не навіпаки. Норми базувалися не на особливості історичного розвитку або діалекту, властиві лише українській мові особливості, а на досвід перекладачів та письменників, хоча їх стиль опирався на народні мотиви.

Після згортання політики коренізації та самогубства наркома освіти Миколи Скрипника у правопис 1928 року почали вводитися нові й нові зміни.

Націоналістична ідейність його норм була викорінена штучними правками на лад російської мови. Вже не мова формувала правопис, а він – її.

У 1933 році Народним комісаріатом УСРР був ухвалений новий правопис, який набув таких масштабних, в більшості правок – негативних змін:

- вилучено літеру «ґ», яка затвердилась в українському алфавіті ще в 1619 році в граматиці Мелетія Смотрицького;
- утворилось повне правило глухих «к, ф, п, т, х»;

 – змінено народну форму географічних назв на писані в державних документах СРСР: *Рівне* і *Ровно*;

– насаджено російську термінологію: *родзинки* та *ізіум* [4].

XX століття відзначилося як різким злетом розвитку української мови, так і швидким її занепадом. Але це не є проблемою самої мови чи українських мовознавців – саме мовна політика поставила жорсткий ультиматум.

Про важливість ролі правопису у мовній політиці свідчить і «Стратегія популяризації української мови до 2030 року», яка використовує правопис як засіб «перезавантаження» української мови з моменту русифікації [5].

Особливість нового «Українського правопису» в тому, що він повертається до забутих власне українських особливостей письма, чим і схожий до правопису зразка 1928 року. «Спадкоємність у мові – це зв'язок між поколіннями, які жили, живуть і житимуть в Україні... Нова редакція правопису є кроком до розв'язання цього завдання з позицій історичної й етнографічної соборності української мови й української нації», – зазначається в документі [6, с. 2-4].

Отже, правопис є важливим елементом мовної політики, який чинить вплив на різні сфери життя: суспільну, культурну, політичну. Правопис є не тільки відображенням цілей та завдань мовної політики, а й засобом регулювання суспільних відносин. Водночас граматика є історичним мовним надбанням нації, що формує та скріплює її; потужною мірою впливу на мовні тенденції, наслідки використання якої можуть проявлятися навіть після усунення їх дії; українська мова є досить «живучою» і вистояла навіть перед методами насильницької мовної асиміляції.

Джерела та література:

1. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України [Редкол.: Римаренко Ю.]. К.: Генеза, 1996. 942 с.
2. Найголовніші правила українського правопису / Укр. Акад. Наук; Укр. акад. наук. Рівне: Вид. Волин. Коопер. Вид-ва, 1921. 19 с.
3. Мовна політика в Україні : навч.-метод. матеріали / В. А. Гошовська ; уклад. : А. В. Фоменко, Ю. В. Стрілецька. К. : НАДУ, 2013. 36 с.
4. Український правопис / Нар. комісаріат освіти УСРР; [авт. передм. А. Хвиля]. Харків: Рад.шк., 1933. 94 с.
5. Про схвалення Стратегії популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.07.2019 р. № 596-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 17.05.2021).
6. Український правопис [Електронний ресурс] / схвалено Кабінетом Міністрів України. 2019. Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onov1-pravo.pdf>. (дата звернення: 17.05.2021).

Богдана Киричук,
студентка 1 курсу
Національного університету
водного господарства та природокористування
наук. керівник – Майя Дзюба,
к. філол. н., доцент кафедри
журналістики та українознавства

Юридичні терміни: особливості функціонування

Мова – основний засіб передачі будь-якої інформації. Слово є знаком, що містить цю інформацію. Закономірно, що без мови неможливо врегулювати відносини суспільно-політичного, офіційно-ділового, наукового та культурного життя. Правове регулювання суспільних відносин не є винятком. У сфері правовідносин існує особлива мова як знакова система, що служить засобом прояву думок, професійного спілкування юристів, засобом передачі професійної (правової) інформації. Ця знакова система включає в себе спеціальні юридичні терміни, що мають особливий правовий зміст, і називається мовою права або юридичною мовою. Національна юридична терміносистема співвіднесена з правовою системою України та визначається як субмова, що відтворює активні процеси та тенденції до створення правової системи європейського простору.

Відтак юридична термінологія останнім часом стала предметом пильної уваги світової громадськості. Активізація інтеграційних процесів кінця ХХ – початку ХХІ ст. у світі і, зокрема на європейському континенті, для вироблення єдиних

правових стандартів, що відповідають сучасним потребам цивілізаційного суспільного розвитку, вимагають упорядкування та унормування, а можливо й переструктурування національної юридичної терміносистеми. У зв'язку з цим в надрах сучасної лінгвістики виникла нова прикладна дисципліна – термінознавство, яка поступово уточнює свої самостійні функції на перетині кількох наук – лінгвістики, логіки та відповідних галузевих спеціальностей, у нашому випадку – юридичної і, відповідно, юридичної термінології як підсистеми в межах загальної лексичної системи, яка знаходиться на етапі свого розвитку. Тому вивчення закономірностей утворення юридичної термінології, її структури, перспектив розвитку стало одним з найважливіших завдань сучасної науки, що й визначає актуальність дослідження.

Дослідження юридичної термінології у контексті юридичної лінгвістики, яка й визначає основні напрями досліджень у цій галузі, становить особливий інтерес як для вітчизняних, так й іноземних науковців вже понад століття. До цієї теми в різні періоди становлення державності України зверталися Н. Артикуца, С. Головатий, Ю. Зайцев, Т. Кравченко, А. Ляшук, В. Протасов, П. Рабінович, О. Серебенська та ін.

Мета розвідки – визначити сутнісне значення і зміст поняття «юридичний термін», дослідити особливості функціонування юридичного терміна, проаналізувати основні праці з цієї актуальної проблеми.

На думку Н.В. Артикуци, мова права – це функціональний різновид літературної мови з характерними лінгвостилістичними ознаками, які обумовлені специфікою правової сфери та комунікативно-професійними потребами в ній [1, с. 158].

Юридичний текст як один із зовнішніх виразів картини реального світу, має бути точним та зрозумілим для кожного, адже

неналежне його створення перешкоджає розумінню і без того складних правових ідей, а отже, підриває довіру до права в цілому.

Юридичне функціонування мови – це особливе середовище, у якому існують свої внутрішні закономірності, що складаються в правотворчих і правозастосовних процесах, здобувають формалізацію в джерелах права чи поступово отримують визнання в юридичній практиці.

На думку М. Любченко, юридичний термін – це слово (чи словосполучення слів), що вживається в законодавстві країни, є узагальненим найменуванням юридичного поняття, що має точний і визначений зміст, та відрізняється смисловою однозначністю, функціональною стійкістю [2, с. 222].

Іншою дефініцію пропонує П. Рабінович, адже під поняттям «юридичний термін» він розуміє слово чи словосполучення на позначення власне правового поняття, яке відображає специфіку державно-правових явищ (адвокатура, арбітражний суд, інавгурація президента, позивач, правопорядок, правосуддя тощо) і має дефініцію у юридичній літературі (законодавчих актах, юридичних словниках, науково-правових працях тощо) [4, с. 19].

На нашу думку, визначення поняття юридичного терміна має базуватися на двох складниках: загальній характеристиці терміна та визначенні їх способів походження, що зумовлюють його специфічні ознаки. Відтак часто науковці розкривають природу терміна через їхній зв'язок з нормативно-правовими документами. Безсумнівно, що терміни, закріплені в нормативно-правових актах та інших джерелах права складають значну частину юридичного термінологічного апарату, однак не можна, на нашу думку, не враховувати й інші терміни – ті, які використовуються на позначення понять юридичної науки.

Ми дослухаємося до думки С. Хижняка, який з цього приводу зазначає, що за сферами функціонування розрізняють термінологію

права, тобто термінологію закону, та термінологію правознавства – термінологію правої докрини (науки про право) [6, с. 18]. Наведені позиції ще раз підтверджують тезу про недопустимість зведення права лише до закону, тобто до зовнішньої форми його виразу.

Приблизно до сімдесятих років ХХ ст. у радянському термінознавстві панувала думка, що галузева термінологія – це винятково номінативні (називні) терміни, виражені одним лише словом. Потім все більше дослідників доходили до висновку про те, що номінативними назвами термінології не обмежується, а включає й найрізноманітніші словосполучення. І це справді підтверджено, що переважна більшість юридичних термінів – це термінологічні словосполучення, наприклад «позовний захист», «арбітражний суд», «апеляційна інстанція», «винесення вироку» тощо. Вони складаються із стрижневого і залежного (атрибутивних) компонентів, які уточнюють, конкретизують значення основного терміна. За своєю мовною природою багатослівні складені терміни є сталими, тобто не можна, зокрема, на свій розсуд змінювати порядок слів, а також закритими, тобто такими, що відтворюються в мові в певній усталеній формі, не допускаючи включення нових слів чи їх заміни довільно взятими.

Більшість дослідників, аналізуючи питання юридичної термінології, визнають поділ юридичних термінів на загальнозживані, спеціально-юридичні та спеціально-технічні. При цьому основним є поділ на загальну та спеціальну лексику. На відмінну від загальної, спеціальна лексика не має загального використання і є зрозумілою лише для тих, хто задіяний у певній професійній сфері, оскільки вона належить не до загальної мови як засобу комунікації в будь-яких умовах.

Крім того, варто й зауважити й таке, що юридична мова оперує не тільки термінами, але й звичайними словами, які не відносяться до юридичних термінів. Відтак загальнозживані слова

юридичної мови — це звичайні, поширені найменування предметів, ознак, дій, явищ, які використовуються і мають однакове значення і в повсякденному мовленні, і в художній та науковій літературі [5, с. 76]. Проте все ж, з огляду на специфіку юридичної мови, загальноживані терміни таки набувають специфічного правового змісту, коли стосуються безпосередньо юриспруденції.

Спеціально-юридичні терміни – слова та словосполучення, що належать юридичній науці і практиці, відображають специфіку державно-правових явищ (наприклад, шлюб, позов, дієздатність, правоздатність, законність, юридична відповідальність, державний орган тощо).

Як правило, спеціально-юридичні терміни створюються законодавцем або правовою доктриною, коли в літературній мові відсутнє слово на позначення відповідного поняття. Велика кількість термінів, які спочатку були створені законодавцем і первісно мали характер власне юридичних, у подальшому поширились у побуті, художній літературі, активно використовуються й за межами юридичної науки (злочинець, закон, аліменти тощо).

Деякі автори висловлюють думку про недоцільність використання спеціально-технічних термінів у текстах нормативно-правових актів, оскільки вони для свого розуміння потребують спеціальних знань. Проте в сучасних умовах повністю обійтися без використання спеціально-технічних термінів неможливо через розширення сфери правового регулювання, до якої все більше почала входити й технічна діяльність. Але вживати такі терміни в тексті нормативних актів потрібно лише тоді, коли їх не можна замінити іншими, більш доступними для розуміння термінами. Якщо дія нормативного акта, в якому використовуються такі терміни, поширюється не тільки на фахівців, а й на ширше коло осіб, то доцільно в цьому акті давати

точне і повне визначення вживаних термінів. Важливою вимогою до використання таких термінів є те, що вони мають розумітися саме в тому значенні, яке закріплено за ними у відповідній галузі знань.

Інші вчені, навпаки, наполягають на тому, що використання в тексті нормативно-правових актів вузькоюридичних термінів, незрозумілих простим людям, шкідливо та недоцільно. Прибічники такого підходу вважають, що нормативно-правові акти мають бути написані літературною мовою, зрозумілою для всіх людей, незалежно від виду професійної підготовки. Якщо терміни доступні лише юристам, їх не слід вживати в законодавстві, оскільки закон адресується усьому населенню, то повинен бути простим і зрозумілим кожному.

Отже, юридична мова – це функціональний різновид літературної мови з характерними лінгвостилістичними ознаками, які обумовлені специфікою правової сфери та комунікативно-професійними потребами в ній. Закономірно, що функціонування правової системи України не можливе лише з використанням спеціально-юридичних термінів, відтак юридична мова повинна також включати й загальнозживані та спеціально-технічні терміни, які у нормативно-правових актах набувають специфічного правового змісту.

Більшість дослідників, аналізуючи питання юридичної термінології, визнають поділ юридичних термінів на загальнозживані, спеціально-юридичні та спеціально-технічні. При цьому основним є поділ на загальну та спеціальну лексику. На відмінну від загальної, спеціальна лексика не має загального використання і є зрозумілою лише для тих, хто задіяний у певній професійній сфері, оскільки вона належить не до загальної мови як засобу комунікації в будь-яких умовах.

Джерела та література:

1. Артикуца Н.В. Мова права та її вивчення студентами юридичних спеціальностей у вищих навчальних закладах України. Культура народів Причорномор'я. 2004. №49. С. 156-169.
2. Любченко М.І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види. Х.: Права людини, 2015. 280 с.
3. Новицька О.А. Фахові мови як об'єкт перекладознавчих та лінгвістичних досліджень (на матеріалі юридичних текстів новогрецької мови). Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2013. №9. С. 73-78.
4. Рабінович П.М. Правоназви як закономірний прояв праворозуміння (за матеріалами дослідження індоєвропейської мовної сім'ї). 2004. №4. С. 16-25.
5. Туранін В.Ю. Феномен юридичної мови: концептуалізація проблеми. Вісник ХНУВС. 2013. №2. С. 73-79.
6. Хижняк С.П. Юридичні терміносистеми як особливі фрагменти мовної картини світу. Сучасні лінгвістичні і методико-дидактичні дослідження. 2013. №2. С. 16-28.

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ ТА НАУКИ

УДК 94:37 «17»

Світлана Гуменюк,

кандидат філософських наук,

доцент кафедри журналістики та українознавства

Національного університету водного
господарства та природокористування

Взаємозв'язки культурно-освітніх закладів XVII ст.: Києво- Могилянський колегіум та Гощанська школа

Розвиток освіти на землях історичної Волині та полеміка, яка сприяла цьому процесу, продовжують цікавити багатьох сучасних дослідників, зокрема, В. Нічик, П. Сауха, М. Кашубу, П. Кралука, І. Мицька, Я. Ісаєвича, Н. Яковенко, О. Ільченко та багатьох інших. Якими були освітні заклади досліджуваної доби, якою мірою вони впливали на становлення світоглядних домінант, які особистості впливали на освітні процеси, – це лише верхівка питань, на які і до сьогодні намагаються віднайти відповіді історики, культурологи, краєзнавці, адже тема трансформації освітніх процесів є унікальною, актуальною і надзвичайно ємкою.

Метою розвідки є спроба дослідити взаємозв'язки православних культурно-освітніх закладів XVII ст., а саме Києво-Могилянського колегіуму та Гощанської школи.

Волинь завжди була краєм взаємодії різних культур. Передусім це стосується культур української та польської. Ці стосунки не завжди були доброзичливими, адже економічні,

соціальні та політичні чинники нерідко призводили до різкої конфронтації культур із різними традиціями. До прикладу, розвиток освітніх процесів на Волині, як і поява нової хвилі міжконфесійної полеміки, припадає на 40-і роки XVII ст. і пов'язана з виходом трактату Касіяна Саковича «Епанортосіс albo Perspectiwa y obiasnienie bledow, herezyey y zabobonow w Grekoruskiey cerkwi Disunitskiey...» (1642 р.) та відповіді на нього Петра Могили – «Lithos albo Kamien z procy prawdy cerkwie swietey prawoslawnoy Ruskiey...» (1644 р.).

Після прийняття католицизму Касіян Сакович намагався, з одного боку, виправдати нову зміну віросповідання, з другого – був негативно налаштований проти уніатів та православних, тому вдався до активної та відкритої полеміки. За цих обставин виходить у світ його книга, що привернула до себе багато уваги. М. Костомаров зазначає, що К. Сакович спочатку написав їдку сатиру на зібраний митрополитом Петром Могилою Собор 1642 р, а потім – об'ємний твір полемічного характеру.

Ще одним відомим осередком, окрім Острозького культурного центру, на Волині, що став місцем взаємодії різноконфесійних культур, була Замойська академія. Вона, як і академія в Острозі, була приватною школою. Заснував і фінансував її Іван Замойський, магнат і високопоставлений урядовець Речі Посполитої. Виникнення цього навчального закладу датують 1594 р. У певному сенсі ця школа була альтернативою академії Острозькій, адже вона була католицьким навчальним закладом. З її стін вийшло чимало діячів, які залишили слід в українській історії та культурі. До таких належить і Касіян Сакович та Ісайя Трохимович-Козловський, один з перших ректорів Києво-Могилянської академії.

Волинь була також одним із осередків поширення соцініанства в Речі Посполитій. Тому сюди, з польського міста Раків у волинське містечко Киселин, соціани перенесли свою вищу

школу – академію. Тут вона проіснувала близько 20 років – до часу вигнання соцініан з Речі Посполитої у 1658 р. На Волині деякий час жив один із провідних ідеологів пізнього соцініанства – Андрій Вишоватий (1608–1678). Соцініанство, справивши помітний вплив на польську культуру, вплинуло і на культуру українську. Отож К. Сакович у згаданому творі 1642 р., риторично звертаючись до уніатів, непрямом визнав високий рівень православних шкіл на чолі з Петром Могилою: «Що ваші училища? Вони нічого не значать не тільки супроти латинських, але і супроти училищ отця Могили, київського і гойського» [1, с. 22].

Києво-Могилянський колегіум постав у 1632 році внаслідок об'єднання Київської братської школи і школи Києво-Печерської лаври та увійшов в історію Києво-Могилянської академії як другий етап її розвитку. Сам Петро Могила в сані архімандрита Києво-Печерської лаври, виконуючи заповіт першого ректора Київської Братської школи Йова Борецького щодо підтримки школи на Подолі, вступив до Київського братства, отримав титул старшого братчика, покровителя і фундатора Київського Братського колегіуму (згодом Києво-Могилянського колегіуму). Завдяки подарунку Петра Могили колегіум мав одну з найбільших бібліотек свого часу, яка включала більше ніж 2000 вітчизняних і західноєвропейських видань. Києво-Могилянський колегіум сприяв зростанню кількості освічених людей, учителів початкових шкіл, «мандрованих спудеїв» – учителів.

Митрополит П. Могила розумів, що занепад православ'я на українських землях відбувається на тлі недостатньої освіченості місцевих людей та сповільнених темпів книгодрукування, тому він подбав про розширення лаврської друкарні. Згодом під його патронатом відкрили лаврську школу, яку об'єднали з братською під назвою Київська колегія. Окрім Києво-Могилянського

колегіуму святителем Петром Могилою був заснований також колегіум у Вінниці.

У заснуванні таких навчальних закладів П. Могила вбачав піднесення і розвиток освіти на українських землях, які по духу своєму були саме українськими. В плані розвитку науки згадувані колегії не поступались кращим західноєвропейським навчальним закладам. За Петра Могили була відновлена й Київська духовна академія, фундаторкою якого в 1615 р. була Єлизавета (Галшка) Гулевичівна.

Гощанський Михайлівський монастир у 1639 р. заснувала Ірина (Регіна) Соломирецька, з сім'ї благодійників почаївських – Гойських. Вона ж подарувала православній обителі с. Курозвани [3, с. 171]. І. Соломирецька також стала фундаторкою школи, яка підпорядковувалась Києво-Братському монастирю, ігуменом і першим ректором якої став Ігнатій Оксенович, а з 1640 р. – Інокентій Гізель. 1816 р. книги з Гощанського монастиря потрапили до Острозької семінарії, яку згодом перевели у Кременець. Саме на основі Кременецького навчального закладу розпочав своє існування у 1834 р. Київський університет св. Володимира.

Раїна Соломирецька-Гойська (р.н.н. – бл. 1645 р.) походила із волинського князівсько-шляхетського роду Гойських. Батько Раїни – Гаврило Гойський, київський каштелян і овруцький староста, мати – Катерина Єловицька з українського шляхетського роду Єловицьких, донька кременецького земського судді Антона Єловицького. У цій родині було троє дітей: двоє синів Роман і Прокіп та донька Раїна [4].

Дослідник В. Собчук встановив, що Гаврило Гойський був причетний до появи на Волині двох протестанських громад – у старих родових володіннях Гойських та в заснованому ним м. Сокіл. З ім'ям його сина Романа, який за прикладом батька в 1617

р. перейшов в аріанство, пов'язують часи розквіту протестантства в Гощі. Приблизно з 1600 по 1639 рр. в місті діяла школа сочиніан-протестантів, покровителем якої довгий час був Роман Гойський (його дружина Олександра Немирич із Чернихова також сповідувала протестантство). Тож Раїна жила в родині, де батько і брат належали до протестантської віри, проте саме княгиня за життя стала відомою як ревна захисниця православ'я.

Чоловіком Раїни Гойської був Микола-Лев Соломирецький, який із 1608 р. займав посаду смоленського підкоморія, а з 1623 р. перебував на посаді смоленського каштеляна. У шлюбі з ним народилося кілька дітей, проте нами знайдено відомості лише про доньку Доміцеллу, майбутню дружину князя Миколи Четвертинського. До кінця своїх днів Раїна Гойська залишалася вдовою після смерті чоловіка, яка настала близько 1626 р.

Історія фундації княгині православною монастиря та шкіл при ньому починається з 1639 р. (за іншими даними – в 1638 р.), коли вона стала володаркою містечка Гоща. Раїна Гойська залишається «останньою сукцесоркою дому і династії їх милості панів Гойських», тож, аби зберегти пам'ять цього роду, вона засновує православну святу обитель, про що 2 січня 1639 р. видала лист, за яким «двір, фільварок і село Курозвони в ключі Гойському» надавала для закладки монастиря св. архангела Михайла.

Іншим листом від 5 лютого 1639 р. княгиня зазначає: « Я, Ірина на Гощі, княжна Миколаєва Соломирецька, каштелянова Смоленська, оголошую цим моїм добровільним записом, про те, знати повинні нині і завжди, що я, будучі спадкоємницею дідівщини маєтків, замку і міста Гощі, по особливій моїй до Господа Бога любові і для збільшення хвали Його святої, забезпечую сіє і записую волелюбному в Бога отцю Ігнатію Оксеновичу, ігумену і ректору Гощанського монастиря, всім

ченням релігії грецької і наступникам їх в послушництві святішого отця Патріярха». Крім того, у подальшому тексті листа княгиня зазначає, що відмовляється від права патронату над монастирем і безпосередньо підпорядковує його Петру Могили і собору Київського братського монастиря [3, с. 343].

У 1639 р. в стінах монастиря св. Михайла розмістилася вища школа, переведена Петром Могилою з Вінниці. Цей навчальний заклад – Вінницький братський колегіум, як філію Києво-Могилянського колегіуму, було засновано Петром Могилою у Вінницькому Вознесенському монастирі. За недовгий час свого існування братська школа вийшла на такий високий рівень, що становила конкуренцію єзуїтському колегіуму, тож через сутички із польською владою довелося перенести навчальний заклад у Гощу. «Притулок» і кошти для нового навчального закладу надала Раїна Гойська.

Опікуном школи при монастирі залишався Петро Могила, перші ректори зробили цей навчальний заклад не лише «школою вільних наук, а й благочестя, живим прикладом і взірцем правдивого українського православно-християнського життя». При освітній установі працювала друкарня і велика бібліотека. Проіснувала школа-академія приблизно до 1672 р.

Як стверджують окремі дослідники (Л. Рафальський, В. Рожко та ін.), при монастирі св. Михайла діяв ще один навчальний заклад, про що в записках Раїни Гойської значиться «...і науки в школах там від мене фундованих розповсюджувались...». Докладних відомостей про цю установу нами не знайдено, відомо, що це була братська школа, у якій навчальний процес був побудований за зразком міщанських православних шкіл України.

Важливою символічною подією, яка підкреслює патріотизм і вірність православним традиціям Раїни Гойської є те, що вона не лише розбудувала святу обитель, де розмістилися школи, а й

подарувала монастирю ікону Божої Матері «Заставську», до якої здійснювалися величаві прощі. Олена Ільченко пише про те, що княгиня розбудовує монастир св. Михайла, при якому діяла Академія і Братська школа (тому в записі Раїни Соломорецької слово «школи» вживається у множині) [2, с. 202].

Другим ректором Гощанської школи став Інокентій Гізель – один із найосвіченіших людей в Україні XVII ст. Саме він вів публічні диспути з опонентами-католиками, брав активну участь у створенні «Києво-Печерського патерика». І. Гізелью приписують авторство «Синописа» – першого нарису історії України. Був він також автором полемічних творів, спрямованих проти унії та єзуїтів. У своїх розмірковуваннях Гізель використовував філософську спадщину античності, патристики, схоластики. Зокрема, у своїх творах православний інтелектуал намагався визначити родовід слов'янських народів. У праці «Про народ Роксоланський і його наріччя» філософ та історіограф характеризував українців, як носіїв високої й оригінальної культури, які рано винайшли писемність і прийняли християнство.

Отже, можемо зробити висновок про те, що на теренах історичної Волині в у XVII ст. існувала розгалужена система навчальних закладів, серед яких були як католицькі (єзуїтські), протестантські, соцініанські, так і православні школи вищого типу. Взаємопов'язаними і навіть спорідненими були православні культурно-освітні заклади цього періоду, а саме Києво-Могилянський колегіум і Гощанська вища школа.

Джерела та література:

1. Записки святителя Петра Могилы. Упорядкування І. В. Жиленко. К.: Фенікс, 2011. 528 с.

 2. Ільченко О. Українське меценатство: духовно-моральні аспекти. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Випуск 34, 2010. С.200-206.

3. Трипольский Н. Девятисотлетие православия на Волыни: 992-1892. Житомир, 1892. Ч.1 (2). 1245 с.

4. Рафальський Л. Путешествие по Острожскому уезду Волынской губернии в 1864-5 году. Приложение к Волынским епархиальным ведомостям 1872 г.

5. <https://www.prlib.ru/item/407329>

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Валентина Доброчинська,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
Рівненського державного гуманітарного
університету

Розвиток професійної жіночої освіти у Волинському воєводстві (1921–1939 рр.)

Останні десятиріччя засвідчили появу чималої кількості наукових праць, присвячених історії Волинського воєводства міжвоєнного періоду. З-поміж студіювання польської освіти на українських землях, варто виокремити ті дослідницькі напрями, котрі потребують поглибленого комплексного аналізу. До таких недостатньо вивчених проблем, належить розвиток фахового жіночого шкільництва.

З часу Російської імперії серед волинського населення міцно утвердився і побутував стереотип щодо другорядного місця жінки, котрій здебільшого відводилася роль домогосподарки, яка допомагає чоловікові у домашніх справах, народжує дітей і доглядає за ними. Через призму тогочасного світобачення таких інституцій, як школа, церква, а також юридичних норм, жінка втратила рівноправне становище в соціумі, що в подальшому призвело до «освітнього занедбання жіноцтва» [12, с. 66]. Вважалося, що знання для жінки можуть бути на рівні елементарної грамотності, хоча частка неписьменних, особливо серед сільських мешканок, упродовж усього двадцятиліття все одно була високою. Упередженість щодо здобуття жінками

професійної освіти також простежується у досліджуваній період. Невеликою була частка жіноцтва, яке здобувало вищу освіту або навчалося у вчительських семінаріях чи педагогічних ліцєях. Безумовно, інтеграція в польське суспільство, змінила колективний портрет жіноцтва міжвоєнного періоду: проявляється активізація у суспільному житті; руйнується усталений образ жінки як домогосподарки; збільшується самостійність у роботі; підвищується роль жінки, особливо в робітничих та інтелігентських родин, що було «пов'язане із зростанням участі у формуванні родинного бюджету, а також емансипаційними віяннями Заходу» [8, с. 492].

Швидкий економічний розвиток Польщі потребував професійного кадрового забезпечення у царині сільського господарства та промисловості. Кваліфікаційними знаннями забезпечували фахові школи, які за формою власності поділялися на державні, приватні, органів місцевого самоврядування (сеймикові) та громадських інституцій. Створення на Волині жіночого професійного шкільництва виходило зі специфіки регіону й передбачало підготовку кадрів у ремісничо-промисловому, сільськогосподарському секторах та веденні домашнього господарства.

Першу і єдину державну жіночу ремісничу школу швейного профілю – кравецьку – відкрили в 1922 р. у Луцьку [3, арк. 6], на вулиці Катедральній, 8. Термін навчання становив 3 роки. Абітурієнтки могли вступати до 1-го або 2-го класу влітку з 16 червня до 1 липня. До 1-го класу кравецької школи дівчат приймали у віці 14–17 років після закінчення 5-го класу початкової школи, а в разі нижчої освіти вони складали вступний іспит. У 2-й клас зараховували учениць із навичками рукоділля. Після опанування необхідним теоретичним багажем знань учениць із 3-го класу вчили кравецтву та техніці оздоблювальних робіт.

Навчальний план професійної школи включав такі загальноосвітні й фахові предмети, як польська мова, краєзнавство, рахунок, товарознавство, документознавство, гігієна, рисунок, співи та гімнастика. Рекламуючи навчальний заклад, стверджували, що кожна інтелігентна жінка має пройти теоретичний і практичний вишкіл із кравецтва, бо в будь-яких життєвих ситуаціях вона буде спроможною самостійно фінансово себе забезпечити, а «...це її „розкріпає“, зберігаючи жіночу гідність, помножену на ремісничу працю» [4, арк. 3]. Цим аргументом переконували батьків відправляти своїх доньок до державної школи не менш охоче, ніж до гімназії, учительської семінарії чи іншої жіночої школи. Вважалося, що по закінченні гімназії випускниці із набутими практичними навичками могли краще працевлаштуватися або розпочати власну справу.

У 1922/23 н. р. в Луцьку фах кравчині здобувало 32 учениці під керівництвом шести вчителів. До першого класу прийняли 14 учениць [2, арк. 2; спр. 7; 1, арк. 12]. Відомо, що річна плата за навчання становила 75 злотих, вступний внесок – 10 злотих, а проживання в гуртожитку вартувало 45 злотих за місяць [11, с. 83]. Отож навчання і проживання дівчини впродовж одного навчального року (11 місяців) обходилося в середньому 580 злотих, що було доволі високою ціною і для більшості населення становило фінансову перепону на шляху до здобуття професійної освіти, особливо в багатодітних сім'ях.

Громадські інституції також створювали й утримували жіночі кравецькі школи. Популярний кравецький фах здобували у відділеннях Кременецької і Ковельської ремісничо-промислової школи Союзу поширення професійної освіти серед євреїв. В останній плата за навчання була найвищою і становила 120 злотих на рік. Ще одну школу організував у Рівному польський Союз громадської праці жінок, де навчали кравецької і швацької справи з

оплатою 10 злотих. Умови вступу були такі ж, як і до інших шкіл, головна з них — закінчена початкова освіта. У Дубні працювала школа Сестер Божого провидіння із такими відділами: кравецький, швацький, вишивальний, мереживний. Вступали до школи після закінчення 6–7 класів початкової або 3-х класів загальноосвітньої школи. Навчання було безкоштовним, сплачували лише вступний внесок. При школі діяв гуртожиток із щомісячною оплатою 45 злотих і більше [11, с. 83].

Загалом на Волині в 1928–1929 рр. діяло 27 фахових шкіл (різних форм власності) з 1777 учнями, що в межах воєводства складало незначний показник [6].

Набагато швидше і дешевше від сталих шкіл можна було опанувати й удосконалити практичні навички на рівні щоденних побутових потреб на короткотермінових жіночих курсах: кравецькі, швацькі, ведення домашнього господарства. Звичною практикою стало відкриття курсів приватними особами вдома, у своїх помешканнях.

Важливим питанням жіночого шкільництва залишалося створення сільськогосподарських навчальних закладів. Низький рівень агрокультури не давав селянам можливості сповна використати багатство родючих українських земель і піднятися на вищий щабель добробуту. Давався взнаки й низький освітній рівень сільського мешканця, для якого характерним явищем стали консерватизм і пасивність. Переважна більшість селян не сприймала потреб сільськогосподарської освіти, і це було серйозною перепорою на шляху господарського та культурного розвитку регіону.

У 1927 р. створили першу однорічну державну жіночу школу в Гориньгороді (сучасна назва – Гориньград) Рівненського повіту, мета якої – «підготувати дівчат для взірцевих господинь і корисних громадянок для нашого волинського суспільства» [5,

с. 230]. До школи приймали фізично розвинених дівчат, що закінчили початкову школу. Для вступу до навчального закладу абітурієнтки подавали свідоцтво про народження, освіту, «свідоцтво моральності», письмову довідку від родичів або опікунів про своєчасну оплату (навчання було безкоштовним, але щомісяця сплачували 16–18 злотих за утримання учениць) та 10 злотих вступного внеску. Кожна учениця самостійно себе забезпечувала матрацом (сінником), постільною білизною, щоденним і святковим одягом та куском полотна. Навчальна програма, розрахована на 11 місяців навчання, включала загальноосвітні предмети: польську мову, історію Польщі, математику, географію, «науку про сучасну Польщу» та співи. Крім теоретичних знань, важливе місце відводилося різноманітним практичним навичкам для роботи в селі: городництву, годівлі худоби, шовківництву. Водночас дівчат навчали ремісничих знань і домознавства: ткацтва, крою і шиття, в'язання, гаптування, прання і т. д. [5, с. 230].

У 1920-х роках на Волині простежується тенденція непопулярності сільськогосподарських шкіл через економічні чинники та низький культурно-освітній рівень населення. Ставлення до сільськогосподарської освіти змінилося у наступному десятиріччі, коли, крім сталих шкіл, рільничу освіту поширювали пересувні «мандрівні» школи, які впродовж короткого терміну (3,5–5 місяців) викладали фахові дисципліни та пропагували рільниче шкільництво. Передбачалося, що мандрівні школи з часом реорганізують у стаціонарні навчальні заклади [13, с. 236].

Вже у 1930-х роках працювало три жіночі «мандрівні» школи – у Дубенському (з осередком в Дубні), Горохівському (Охлопові) та Здолбунівському (Дермані) повітах. Перший такий заклад відкрили 1 лютого 1930 р. в Дубенському повіті під назвою

«Перша державна мандрівна жіноча рільнича школа». До листопада 1934 р. інструктори провели навчальні курси в 15 населених пунктах, залучивши до них понад 300 жінок різних національностей віком від 16 до 32 років [10, с. 240]. Так, у селі Рудка Княгининської гміни в сільськогосподарській школі навчалася більше 30 дівчат [7, с. 238].

У цьому ж 1930 році організували ще одну державну «мандрівну» школу в с. Охлопів Горохівського повіту. Впродовж 1930–1936 рр. викладачі провели дев'ять навчальних курсів, охопивши 150 осіб. Навчання тривало п'ять місяців. Програма складалася із 300 годин теоретичного викладу: етика, домашнє господарство, городництво, історія, кооперація та ін. На практичних заняттях жінки опановували майстерність крою, в'язання, гаптування, кухарства, прання, прасування, заготівлі й переробки на зиму овочів та фруктів. Курсантки сплачували один злотий щомісячно за навчання, а для німісцевих жінок облаштували інтернат [10, с. 240]. У 1938 р., вище зазначений перелік пересувних шкіл доповнила ще одна – четверта пересувна школа у Володимирі [9, с. 122].

Отже, у Волинському воеводстві відбулися певні світоглядні зрушення у здобутті жінками професійної освіти. Ремісничі та сільськогосподарські жіночі школи готували кваліфіковані кадри для різних галузей господарського життя й сприяли подальшому працевлаштуванню частини жіноцтва. Однак потрібно визнати, що на Волині діяла незначна кількість стаціонарних закладів, більш популярними були короткотермінові державні та приватні курси.

Джерела та література:

1. Державний архів Волинської області. Ф. 454, оп. 2, спр. 708. арк. 12.

2. Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника НАН України (далі – ЛННБУ). Ф. О. Прусевич, спр. 141. Матеріали до історії професійного шкільництва на Волині (анкети по обліку шкіл: кількості вчителів і учнів, термін навчання, бюджетні дані за різні роки; статuti 1921–1925 рр. Луцьк, Ковель, Дубно), 86 арк.

3. Szkoły zawodowe na Wołyne // ЛННБУ. Відділ рукописів, ф. О. Прусевич, спр. 146. Газетні вирізки зі статтями, оголошеннями, що стосуються питань професійного навчання на Волині («Gazeta Narodowa», «Warsawianka», 1924 р.), 7 арк.

4. Państwowa Szkoły Zawodowa Żeńska w Łucku // ЛННБУ. Відділ рукописів, ф. О. Прусевич, спр. 146. Газетні вирізки зі статтями, оголошеннями, що стосуються питань професійного навчання на Волині («Gazeta Narodowa», «Warsawianka», 1924 р.), 7 арк.

5. Державна Рільнича Школа в Гориньгороді. Рільник (Луцьк). 1936. С. 230.

6. Діти до фахових шкіл! Народний вісник (Луцьк). 1927. 28 лип.

7. Жіноча освіта. Рільник (Луцьк). 1935. 10 серп. С. 238.

8. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2002. 752 с.

9. Конференція жіночих рільничих шкіл у Луцьку. Рільник (Луцьк). 1938. 7 червн. С. 122.

10. Мандрівні школи. Рільник (Луцьк). 1939. С. 237.

11. Марчук В. Організація ремісничої освіти у Волинському воєводстві в 1920 – 1930-х рр. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». Острог, 2018. Вип. 27. С. 75–84.

12. Наше жіноцтво. Рільник (Луцьк). 1938. 8 лют. С. 66.

13. Потреби рільничої освіти на Волині. Рільник (Луцьк). 1

УДК 061

Галина Клинова-Дацюк,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри журналістики та українознавства
Національного університету водного
господарства та природокористування

Діяльність Наукового товариства ім. Шевченка в Німеччині (1947-1950 рр.)

Після Другої світової війни у Західній Німеччині зусиллями українських вчених було засновано Українську вільну академію наук, перенесено з Праги діяльність Українського вільного університету, з Подебрад – Українського технічно-господарського університету, відновлено функціонування Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ) у Мюнхені.

Діяльність товариства в цілому і окремих його структурних підрозділів висвітлювалась як вченими діаспори (в т.ч. його членами) Л. Винарем, А. Жуковським, В. Кубійовичем [4;6;9], так і сучасними дослідниками О. Подобед, О. Романівим та іншими [11;13;7]. Аналіз джерел до історії товариства здійснили Д. Бурім, О. Кучерук і О. Маврін [2]. Втім, не зважаючи на наявність публікацій, актуальним залишаються комплексний аналіз діяльності товариства у Німеччині Ді-Пі періоду. У тезах спробуємо виокреми головні структурні підрозділи установи та проаналізувати ключові напрямки їх діяльності.

30 березня 1947 р. у Мюнхені рішенням загальних зборів членів було відновлено функціонування НТШ. Головою установи

було обрано Івана Раковського, останнього очільника товариства у 1939 р. Львові, в час його ліквідації радянською владою. Його заступником став Зенон Кузеля, а секретарем – Володимир Кубійович [15, с. 10]. НТШ у Німеччині визнало чинним статут від 29 червня 1904 р., але протягом 1947-1952 рр. товариство тричі його оновлювало, пристосовуючи до еміграційних реалій. У структурі товариства Німеччині, так як в Україні функціонувало три секції – Історико-філософська, Філологічна та Математично-природничо-лікарська. Історико-філософська секція нараховувала 44 дійсних члени, її директором було обрано відомого філософа І. Мірчука, секретарем – І. Витановича. До складу секції входило п'ять комісії – історична (голова – Б. Крупницький, 17 дійсних членів), археологічна – В. Щербаківський, 6 дійсних членів; права і суспільних наук – Ю. Павликовський, 15 дійсних членів; філософічно-педагогічна – І. Мірчук, 6 дійсних членів та музикологічна – З. Кузеля, 1 дійсний член [15, с. 17-19].

Філологічна секція нараховувала 43 дійсних членів, її очільником було обрано відомого літературознавця Л. Білецького, а секретарем – Ю. Пеленського. До складу секції входило шість комісій – бібліологічна (голова – В. Дорошенко, 12 дійсних членів), етнологічна – З. Кузеля, 11 дійсних членів; мовознавча – К. Кисілевський, 7 дійсних членів; літературознавча – Л. Білецький, 7 дійсних членів; класичної філології – В. Радзикович, 6 дійсних членів та шевченкознавства – П. Зайцева [15, с. 22].

Математично-природописно-лікарська секція була найменш чисельною, нараховувала 29 дійсних члени. Першим її очільником був Ю. Полянський, а по його від'їзді з Німеччини – І. Розгін. У складі секції діяло дві комісії – географічна (голова – В. Кубійович, 6 дійсних членів) та фізіографічна (голова Ю. Полянський, 5 дійсних членів) [15, с. 22]. Активної діяльності секція не розпочала через еміграцію її членів до інших країн.

Робота секцій та комісій регламентувалася статутом, який не визначав часу та періодичності її засідань. Відповідно вони

відбувалися у міру потреби. На порядок денний виносилося виголошення рефератів дійсних членів та дискусії над ними, схвалення видань до друку, обговорення кандидатур та їх рекомендація в дійсні члени. Варто зауважити, що кількість дійсних членів у всіх секціях не була постійною, оскільки післявоєнний економічний розвиток Західної Німеччини постійно змушував вчених шукати кращих умов життя та спонукав до еміграції в США, Канаду та інші країни. Відповідно до статуту НТШ основними обов'язками членів було розвивати українську науку та публікувати результати власних досліджень у виданнях товариства [14, с. 102].

Ключовими напрямками роботи секцій товариства була видавнича діяльність та організація відокремлених засідань секцій та спільних наукових з'їздів і вечорів. Особливу увагу НТШ приділяло видавничій справі. Керівництво товариства розуміло її важливість про що свідчить окремі положення статутів. Видання НТШ 1947-1952 рр. відзначалися серійними та періодичними друками. З-поміж головних видавничих проєктів товариства було відновлено випуск «Записок Наукового товариства ім. Шевченка», «Хроніки», «Сьогочасного й минулого».

У Німеччині членами товариства було видано 4 томи «Записок НТШ» (156-160), нумерацію яких було продовжено з урахуванням львівських. До трьохсоті річниці початку Хмельниччини вчені підготували спеціальний 156 том, який було опубліковано за редакцією відомого історика Бориса Крупницького. Більшість статей збірника вийшли також окремими брошурами – це праці В. Гришка, Я. Падоха, О. Прицака, М. Стахіва та інших. У 157 і 159 томах надруковано монографічні дослідження Л. Окіншевича «Значне військове товариство в

Україні-Гетьманщині XVII-XVIII ст.» і А. Яковліва «Український кодекс 1743 р. «Права за якими судиться малоросійський народ»», які тривалий час залишалися єдиними комплексними працями з означених проблем в українській історіографії. Протягом 1947-1952 рр. вийшло три числа (Ч.75-77) «Хроніки НТШ». Цінним для дослідників вони є тим, що на їх сторінках опубліковано інформацію про створення структурних підрозділів, тематику доповідей та короткі конспекти рефератів тощо. У 1948-1949 рр. у Німеччині було видано три числа наукового українознавчого часопису «Сьогочасне й минуле», який містить статті засадничого та дискусійного характеру.

Синхронно з відновленням окремих видавничих проєктів члени товариства започатковували нові, зокрема серію книжок з україністики – «Бібліотека українознавства». Ця серія видавалася різними осередками товариства в еміграції до 1988 р., а з 1989 р. – в Україні. У 1949 р. в рамках цієї серії було видруковано «Історію України» І. Холмського (псевдонім І. Крип'якевича) та ін.

Спільною і важливою справою для всіх членів товариства була підготовка та написання статей до загальної частини «Енциклопедії Українознавства». У складі НТШ у березні 1948 р. розпочав свою роботу Інститут Енциклопедії Українознавства, під керівництвом Зенона Кузеля. Метою його діяльності було видання енциклопедії, яка б познайомила українців та іноземців у іншомовному культурному середовищі з української проблематикою. Планувалося, що енциклопедія обійматиме 2 томи: перший загальний і другий гасловий, проте в світ у 1949 р. вийшло три, загальною кількістю 1230 сторінок [5]. Головними редакторами були В. Кубійович та Зенон Кузеля.

Колективною справою усіх секцій товариства була участь у спільних засіданнях та наукових з'їздах. Щорічно у березневі дні НТШ організувало святкові наукові імпрези, приурочені

патронові товариства Т. Шевченкові [15, с. 23]. Шевченківські форуми стали доброю традицією не тільки в НТШ, а й УВАН [8]. Вони слугували платформою не лише для виголошення доповідей про різні аспекти життя та багатогранної діяльності Кобзаря, а й для підбиття підсумків річної роботи установ та накреслення планів на майбутнє. Подібні заходи товариство організувало, приурочені видатному поетові, громадсько-політичному діячеві Іванові Франку [15, с. 23].

НТШ практикувало й нову форму праці – це організація академічних вечорів у Мюнхені спільно з Українським католицьким академічним сенйоратом ім. митрополита А. Шептицького та Центральним союзом українського студентства. Упродовж 1947-1949 рр. було проведено ряд академічних вечорів, в тому числі й приурочених подіям 1 листопада 1918 р. та 22 січня 1919 р., на яких членами секцій проголошено 22 реферати з українознавчої проблематики [15, с. 24]. Метою таких заходів було познайомити українців, а особливо студентство із здобутками наукових досліджень українських вчених в еміграції.

Негативно вплинула на функціонування українських наукових установ у Німеччині грошова реформа 1948 р. Вчені та інституції почали потерпати від матеріальної скрути. Ситуацію ускладнював процес ліквідації таборів переміщених осіб, де мешкала значна кількість науковців. Саме ці чинники сповільнили діяльність секцій НТШ і штовхали вчених на еміграцію до США, Канади й інших країн. З цього приводу В. Кубійович писав до С. Решетила: «Німеччина вже перестала бути осередком української еміграції, а хочай перебувають тут ще деякі центральні установи, то вони чим раз кволі і мусять переходити на нові методи дій» [10, с. 742].

Дедалі гостро перед керівництвом НТШ поставала проблема місцеперебування центру товариства, яка підсилювалася

відсутністю власного приміщення в Німеччині [3, с.132]. Очільники установи схилилися до думки, що центральне місце перебування має бути в США, де синхронно в 1947 р. було утворено окремий відділ на чолі з М. Чубатим [15, с.13]. Водночас були певні страхи та вагання. Українські науковці, які емігрували за океан зіштовхнулися з проблемою незнання мов, нострифікації дипломів про вищу освіту, заробляння коштів собі на життя фізичною працею.

Позитивне вирішення проблеми відбулося наприкінці 1949 р., коли за фінансової підтримки єпископа І. Бучка було придбане приміщення для товариства в місті Сарселі. Весною 1951 р. окремі члени Історико-філософської секції, а саме З. Кузеля, О. Кульчицький, В. Янів переїхали до Франції, де розпочали процес створення Європейського відділу НТШ [12, с. 274]. Інші науковці, зокрема О. Оглоблин, Л. Окіншевич, А. Яковлів виїхали до США. П. Курінний, Б. Крупницький, І. Мірчук, Н. Полонська-Василенко та інші залишилися в Німеччині і продовжували наукову працю.

Отже, у складі НТШ у Німеччині функціонувало три секції – Історико-філософська, Філологічна та Математично-природничолікарська. Провідними напрями їх діяльності було відродження видання періодичних та серійних видань, започаткування нових книжкових серій, участь у спільних засіданнях, наукових з'їздах, академічних вечорах, приурочених актуальним подіям. Своєю діяльністю члени товариства намагалися популяризувати українознавчу проблематику в іншомовному науковому світі.

Джерела та література:

1. Архів Українського історичного товариства (Архів О. Оглоблина). Фонд С. Опис 3. Спр.1. Лист Б. Крупницького до О. Оглоблина від 18 листопада 1949 р. Арк.1.

2. Бурім Д., Кучерук О., Маврін О. Наукова та видавнича діяльність наукового товариства імені Шевченка в Європі. Київ, 2007. 528 с.
3. Бюлетень Наукового товариства ім. Шевченка. Мюнхен, 1949. Ч.1-2. Бурім Д., Кучерук О., Маврін О. Наукова та видавнича діяльність наукового товариства імені Шевченка в Європі. Київ, 2007. С.132-133.
4. Винар Л. Відродження українського наукового життя після Другої світової війни: 1945-1952. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. Вип. 9: Матеріали Другої міжнародної конференції «Українська діаспора: проблеми дослідження». Острог, 2007. С. 60-71.
5. Енциклопедія Українознавства. У 3 т. Мюнхен, 1949. 1230 с.
6. Жуковський А. Нарис історії Наукового товариства ім. Шевченка в Європі. Львів; Париж, 2000, 140 с.
7. Клинова-Дацюк Г.Д. Діяльність Історико-Філософічної секції Наукового товариства ім. Шевченка в Німеччині у 1947-1952 рр. Емінак. Миколаїв, 2020. № 4 (32). С. 182-191.
8. Клинова-Дацюк Г.Д. Українська вільна академія наук у Німеччині: виникнення та розвиток установи в 1945-1952 рр. Історичні праці Запорізького національного університету. Запоріжжя: ЗНУ, 2019. Вип. 52. Т.2. С. 57.
9. Кубійович В. Наукове товариство ім. Шевченка у 1939-1952 рр. Український історик, 1973. Ч.1-2. С. 8-42.
10. Лист В. Кубійовича до С. Решетила від 2 листопада 1949 р. Володимир Кубійович. Мемуари. Роздуми. Вибрані листи. Т.2. Упор. О. Шаблій. Париж; Львів, 2000. С. 742-743.
11. Подобед О. Українські наукові установи у повоєнній Західній Німеччині. *Evropsky Filozoficky a Historicky Diskurz*. 2018. Vol. 4. С. 32-39.
12. Протокол Основуючих зборів Європейського відділу Наукового товариства ім. Шевченка. Бурім Д., Кучерук О., Маврін О. Наукова та видавнича діяльність наукового товариства імені Шевченка в Європі. Київ, 2007. С.274.
13. Романів О. Наукове товариство ім. Шевченка. 130 років праці для України. Львів, 2003. 40 с.
14. Статут НТШ від 15 листопада 1949 р. Наукова та видавнича діяльність наукового товариства імені Шевченка в Європі. Київ, 2007. С.102-103.
15. Хроніка НТШ. 1954. Ч.77.

Віктор Гром,
старший викладач
кафедри журналістики та українознавства
Національного університету водного
господарства та природокористування

**Кафедра політичної історії та історії України в Українському
інституті інженерів водного господарства: передумови
становлення**

У довідково-ювілейних виданнях нашого університету коротко зазначається, що кафедра політичної історії та історії України, створена у червні 1990 р., стала однією з перших українознавчих кафедр у вітчизняних вищих технічних навчальних закладах. У 1991 р. її перейменували на кафедру історії України, а у 1993 р. – на кафедру українознавства [4, с. 50; 8, с. 151].

Завданням цієї статті є висвітлення суспільно-політичних передумов становлення кафедри політичної історії та історії України УІВГ у контексті перебудовчих процесів та національно-державного відродження наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр.

Проголошений в СРСР у 1985-1986 рр. курс на прискорення та перебудову, утвердження гласності і демократії, формування нового політичного мислення, побудову соціалізму з "людським обличчям", оновлення кадрів тощо, отримав підтримку у суспільстві.

У всіх трудових колективах розпочалася бурхлива діяльність по впровадженню перебудовчих гасел у життя. В

Українському ордена Дружби народів інституті інженерів водного господарства (УІВГ) була розроблена і затверджена на спільному засіданні парткому і ректорату комплексна програма перебудови роботи інституту на період до 1990 року. У цьому документі йшлося про нові підходи до вивчення суспільних наук – історії КПРС, марксистсько-ленінської філософії, політекономії та наукового комунізму. Одноіменні кафедри покликані були відіграти важливу роль у практичній роботі та у забезпеченні теоретико-методологічних основ політики "гласності" і демократизації в інституті.

Здавалося, що новітні революційні вимоги якнайповніше відповідали професійним інтересам і громадській діяльності суспільних кафедр, адже суспільні та гуманітарні науки найбільше постраждали від культу особи, бюрократичних методів керівництва, догматизму і некомпетентності. Однак саме ці кафедри виявилися занадто консервативними і неповороткими у переміні усталених десятиліттями застійних поглядів і підходів, зокрема, до питань національної та мовної політики КПРС.

Внаслідок потужного ідеологічного зомбування, національно-державне відродження українського народу сприймалося багатьма з ворожих позицій. Громадська і професійна діяльність викладачів кафедр суспільних наук довготривало визначалася партійними ухвалами у дусі "радянського інтернаціоналізму", "непримиренності до буржуазної ідеології", критики "українського буржуазного націоналізму" тощо. Визначальним було те, що протягом багатьох десятиліть радянська політична культура заперечувала і відкидала альтернативні погляди, думки і концепції, а їх носії фізично знищувалися.

Збереження чистоти і непогрішності "єдино правильної" марксистсько-ленінської ідеології знаходилося на передньому плані комуністичного навчання і виховання, звичайно, російською

мовою. Суспільствознавці брали активну участь у пропаганді і роз'ясненні генеральної лінії партії та марксистсько-ленінського вчення у трудових колективах через розгалужену систему політосвіти, товариства "Знання" тощо. Вивчення, роз'яснення та оперативне донесення до "трудящих" поточних компартійних гасел і лозунгів стало для багатьох викладачів справою усього їхнього життя.

Про потребу "яскравих, талановитих, творчих пропагандистів марксистсько-ленінської теорії" наголошувалося на всіх партійних та професійних форумах, зборах і нарадах (Всесоюзна нарада завідуючих кафедрами суспільних наук 1986 р., Всесоюзний з'їзд працівників народної освіти 1988 р. та ін.).

Але загалом у пошуках нового стилю роботи було більше декларацій, ніж реальних справ. На відкритих партійних зборах УІПВГ щодо поглиблення перебудови і поліпшення роботи з кадрами у відповідності до рішень січневого (1987 р.) пленуму ЦК КПРС відзначалося, що "з великими труднощами йде переорієнтація наукових педагогічних кадрів на роботу по-новому... Незадовільно йде перебудова роботи кафедр суспільних наук, удосконалення методичного рівня викладання марксизму-ленінізму" [5, с. 1].

Як бачимо, "робота по-новому" в основному зводилася до удосконалення науково-методичного рівня викладання марксистсько-ленінського вчення. Пропонувалося, наприклад, розробляти лекції на основі рішень XXVII з'їзду КПРС, оживити роботу методичних семінарів, посилити контроль знань студентів на семінарах тощо.

Але цього було недостатньо. Життя вимагало кардинальних змін. В Україні потужними фактором радикалізації суспільно-політичних настроїв стала Чорнобильська трагедія (квітень 1986 р.). Страшна правда про її катастрофічні наслідки, що максимально

приховувалися від населення, згодом стала моральним присудом партійно-державному керівництву республіки (указ про оголошення 26 квітня Днем Чорнобильської катастрофи був підписаний лише у березні 1990 р.).

Усвідомлення особистої і національної небезпеки в умовах поширення гласності призвело до утворення та активізації діяльності неформальних і опозиційних до КПРС організацій (екологічних, просвітницьких, молодіжних, культурологічних, церковних та ін.). Подібно, як і Спілка письменників, вони гостро ставили питання про "мовний і духовний Чорнобиль", про відродження історичної пам'яті, національної свідомості та культури, про надання українській мові державного статусу тощо. Розгорнулися дискусії про національну ідентичність [2].

Непримиренну до комуністичної ідеології позицію займала Українська гельсінська спілка (УГС), створена у липні 1988 р. на базі УГГ. Вона оприлюднила "Декларацію принципів" з радикальними вимогами перетворення СРСР на конфедерацію незалежних держав, надання державного статусу українській мові, створення республіканських військових формувань, звільнення всіх політв'язнів, легалізації УКЦ та УАПЦ тощо. У багатьох містах і містечках України, також у Рівному, розпочалися акції протесту, почали формуватися осередки товариства шанувальників "Рідної мови".

Намагаючись контролювати громадські настрої, Компартія частково визнала злободенність проблем національно-культурного характеру, зокрема звуження сфери вживання української мови та необхідність відновлення історичної правди.

У зв'язку з розширенням гласності у суспільстві проявився найбільший за всі роки радянської влади інтерес до історичної науки. Можна сказати, що вся країна перетворилася на величезний дискусійний майданчик, на якому проходили апробацію нові

підходи та формувався плюралізм думок стосовно актуальних проблем історичного минулого. Емоційні виступи письменників і публіцистів, матеріали наукових дискусій вчених оперативно друкувалися у популярних загальносоюзних і у республіканських виданнях. Найцікавіші статті і публічні виступи з великим інтересом обговорювалися у навчальних аудиторіях та у трудових колективах. Деякі книжкові і журнальні видання ставали своєрідними бестселерами; їх читали і перечитували сім'ями і родинами, передавали з рук в руки, записувалися у черги.

"Ніколи ще за 70 повоєнних років у нашому суспільстві не виявлялося такого глибокого, щирого інтересу до вітчизняної історії, як у наші дні. Ніколи не точилися такі жваві, гострі й разом з тим плідні дискусії" [3, с. 7].

Предметом обговорення, насамперед, стали замовчувані раніше драматичні сторінки доби сталінізму. Актуальність дослідження масових репресій та ліквідації "білих" і "чорних" плям поєднувалися із прагненням назавжди покінчити із проявами сталінізму в усіх сферах суспільного життя. Пам'ять мільйонів жертв неминуче кликала до осмислення всього, що відбулося з радянським суспільством. Засуджувалися не просто окремі прояви сталінізми, як це було за хрущовської "відлиги", а сама ідеологія сталінізму, злочинна й антигуманна у своїй сутності. Величезний масив вибухонебезпечної інформації все потужніше проникав на сторінки загальносоюзних та республіканських видань і остаточно підривав канонізовану ще із сталінських часів ідеологічну схему "Короткого курсу історії ВКП(б)". При цьому спецвідділи жорсткими інструкціями і заборонами всіляко гальмували вільний доступ дослідників до партійних архівів.

З весни 1989 р. розгорнуло свою діяльність історико-просвітницьке товариство "Меморіал" з метою вивчення трагічних сторінок радянської історії та гідного вшанування пам'яті загиблих

і репресованих під гаслом "Ніхто не забутий, ніщо не забуде". Масштабна робота по відновленню справедливості щодо жертв сталінських репресій 1930-х – початку 1950-х рр. значно посилилася. Разом із відновленням історичної справедливості йшлося про необхідність об'єктивного вивчення і пропаганди національно-культурної спадщини українського народу.

Компартія катастрофічно запізнювалася в процесах демократизації та революційних темпів оновлення суспільства. Це ж стосувалося і переосмислення історичного досвіду КПРС у руслі "нового політичного мислення" та оновлення партійної історіографії сучасними підходами і концепціями. Всього в Україні над цими завданнями "у поті чола" трудилися понад 1,5 тисяч істориків партії в наукових установах та на кафедрах ВНЗ [3, с. 19].

Вибудована десятиліттями на основі фальшивих пропагандистських гасел та масових репресій, ідеологічна система працювала дуже потужно. Наприклад, історія КПРС вивчалася у всіх ВНЗ протягом 2-х, а на економічних спеціальностях – протягом 3-х семестрів із обов'язковою задачею 2-х семестрових іспитів. Загальна кількість годин на вивчення цієї дисципліни для студентів денної форми навчання в УПВГ становила 220-250 год., у тому числі понад 100 год – лекції та семінари. Студенти заочної форми навчання також складали 2 іспити та мали близько 40 год. аудиторних занять. З 1989 р. студенти замість іспитів складали заліки.

Провідна роль у розвитку історико-партійної науки на "марксистсько-ленінських методологічних засадах історизму, об'єктивності та партійності" належала науковцям Інституту історії партії при ЦК Компартії України – філіалу інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС.

Інститут розгорнув активну науково-видавничу діяльність. Проте, незважаючи на величезні зусилля та ресурси, досягти

поставлених завдань не вдалося. У 1989 р. директор інституту, член-кореспондент АН УРСР І.Ф.Курас самокритично визнав "очевидну неадекватність" зусиль партійних істориків суспільним сподіванням. За його словами, українські суспільствознавці, порівняно з московськими, виглядали "несміливими провінціалами", не кажучи вже про хронічне відставання від письменників і публіцистів [3, с. 8].

Було заявлено, що на той період фактично ще навіть не розпочалася "критична наукова переоцінка величезної історіографії, що створювалася протягом 70 років", та вивільнення її з-під грубесних "сталінських нашарувань" [3, с. 11-12].

Це ж відображають і протоколи засідань кафедри історії КПРС УІВГ. Так, якщо у перші роки перебудови наголос робився на всебічному вивченні "важнейших вопросов истории КПСС", обов'язковому використанню партійних матеріалів в ідейно-виховній роботі, на посиленні "мировозренческой направленности учебного процесса" тощо, то у 1989 році мова йшла вже про кризу "сучасної історико-партійної науки" та стверджувалося, що "трудности исторической науки привели к потере авторитета истории КПСС как научной дисциплины".

Студенти все частіше засуджували застарілі догми і концепції, відсталі форми і методи навчально-виховної роботи, практику примусового вивчення партійних документів і творів класиків марксизму-ленізму тощо. Нові вузівські курси "Історії КПРС", що з'явилися у 1988 р., не відповідали вимогам часу.

Наприкінці 1988 р. ЦК КПУ під тиском обставин створив координаційну комісію з розробки програми розвитку історичних досліджень та поліпшення вивчення і пропаганди історії Української РСР. Тут уперше вітчизняною історією була названа не історія СРСР (фактично Росії), а історія України. Оголошувалося про запровадження курсу історії УРСР як

самостійної навчальної дисципліни у вищих та середніх навчальних закладах. Для бажаючих вивчати історію, етнографію та культуру України на природничих і технічних факультетах ВНЗ програма передбачала створення факультативів та гуртків [7, с. 9].

У 1989 р. революційні процеси набули незворотного характеру в усій Центрально-Східній Європі, що "відкинула комунізм так, як людський організм відторгає трансплантований орган" [1, с. 333].

У лютому 1989 р. у Києві відбулася установча конференція республіканського Товариства української мови ім. Т.Шевченка (ТУМ), у вересні створено Народний рух України за перебудову (Рух). Ці та інші опозиційні до КПРС організації і партії (УГС у квітні 1990 р. перетворилася в Українську республіканську партію) все потужніше декларували вимоги національно-державного відродження українського народу, відновлення історичної справедливості, надання українській мові правового статусу державної та фактичного його утвердження в усіх ділянках суспільного життя.

Після багатьох десятиліть репресій і переслідувань поступово до громадськості поверталась національна історіографічна спадщина. Відновлено діяльність Археографічної комісії (з 1990 р. – Інститут української археографії і джерелознавства ім. М.Грушевського) та Інституту історії України АН УРСР (з 1994 р. – НАН України).

Головний історичний часопис республіки – "Український історичний журнал" (УІЖ), що довготривало знаходився під пильним партійним наглядом, все ширше відкривав для читачів сторінки правдивої української національної історіографії.

Серед важливих подій у розвитку національної історіографії та включення української науки і культури у світовий контекст треба згадати заснування у 1989 р. Міжнародної асоціації

україністів (МАУ) у Неаполі та Республіканської асоціації українознавців (РАУ) у Києві, відновлення діяльності Наукового товариства ім. Т.Г.Шевченка (НТШ) у Львові. Активізували свою діяльність Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, Український фонд культури, Всеукраїнська спілка краєзнавців та ін.

Спільними зусиллями вітчизняних та зарубіжних вчених проведено цілий ряд важливих міжнародних наукових форумів, що однозначно засвідчували: Україна оновлюється, скидає з себе облудну комуністичну ідеологію та повертається у коло європейської цивілізації.

28 жовтня 1989 р. Верховна Рада УРСР ухвалила Закон "Про мови в Українській РСР". Відтепер в Україні юридично закріплювався державний статус української мови, що відкривало нові перспективи у діяльності усіх установ та організацій.

В УІВГ ініціативна група по створенню ТУМ започаткувала свою діяльність ще 15 листопада 1988 р., а установчі збори інститутського осередку ТУМ відбулися 28 лютого 1989 р. Станом на червень 1990 р. чисельність осередку становила понад 300 чол., у т. ч. бл. 50 студентів [6, с. 2]. Від суспільних кафедр до правління увійшов викладач кафедри історії КПРС В.К.Сачок, доцент цієї ж кафедри П.В.Йова був включений до ради товариства.

Голова правління Й.М.Пацула рішуче наполягав на українізації навчально-виховного процесу "після десятиліть приниження, витіснення та затирання нашої мови" [6, с. 17]. Йшлося не лише про якнайшвидше запровадження в інституті обов'язкових і факультативних курсів української мови для різних категорій студентів і слухачів, але й про створення в інституті "кафедри української мови, а ще краще б кафедри українознавства" [6, с. 15].

На цій кафедрі планувалося викладання обов'язкового курсу історії України ("не Малоросії, а саме України"). Йосип Михайлович стверджував, що "Історія України" від найдавніших часів до сьогодні – це катехизис, який повинен пройти кожен український інженер майбутнього" [6, с. 16-17].

Зусиллями інститутських осередків ТУМ та НРУ для викладачів і співробітників інституту у системі політичної освіти (КПРС все ще не здавала позицій) було організовано спецсеминар з вивчення і поглиблення знань з історії України, що у ньому брали участь до 100 чол. [6, с. 5]. Співорганізаторами та лекторами виступали викладачі УПВГ Я.В.Ткачук (кафедра електротехніки), Є.С.Никонюк (кафедра фізики), В.М.Гром, П.В.Йова, В.І.Цибульський (кафедра історії КПРС), В.Соботюк (кафедра фізичного виховання) та ін.

Запрошувалися також викладачі Рівненського інституту культури (П.О.Лобас, В.М.Цятко), голова Рівненського відділення Спілки письменників Євген Шморгун, директор літніх курсів україністики Гарвардського університету Наталя Пилип'юк, доктор історичних наук Владислав Верстюк (м. Київ).

Товариство організувало підписку на праці М.Грушевського ("Ілюстрована історія України"), Д.Яворницького ("Історія запорозьких козаків" у 3-х т.) та ін. З успіхом проходили літературно-тематичні заходи і виставки ("Згадаємо забуті імена", "Слово рідне, мова рідна", "Роде наш красний, роде наш прекрасний"), шевченківські і народознавчі вечори, поширювалися українські друковані видання ("Вітчизна", "Дзвін", "Дніпро", "Київ", "Україна", "Літературна Україна", "Молодь України", газета польських українців "Наше слово" тощо).

Організовано Міжвузівську студентську народознавчу спілку (МСНС) та проведено багато цікавих і змістовних заходів,

наприклад, вшанування пам'яті героїв Берестецької битви на "Козацьких могилах", "ланцюг злуки" до Дня соборності та ін.

Як бачимо, у 1990 р. сформувалися достатні передумови для створення у вищих навчальних закладах українознавчих кафедр з викладанням української мови та історії України. Натомість, виконуючи директивні вказівки Державного комітету СРСР з освіти про перебудову викладання суспільних наук та інші розпорядження владних структур, обмежилися перейменуванням кафедр історії КПС у кафедри політичної історії з викладанням навчальної дисципліни "Політична історія ХХ століття".

Під час обговорення концепції викладання цієї дисципліни в УІВГ ухвалено рішення про розробку спецкурсу з історії України обсягом 34 год. (20 год. лекції та 14 год. семінарські заняття), що було, звичайно, недостатньо (згодом кількість годин збільшилася).

Протягом квітня-червня 1990 р. викладачі кафедри провели необхідну організаційну роботу по створенню робочої програми, розробці українськомовного лекційного курсу, тематики семінарських занять, іншого навчально-методичного забезпечення. На посаду завідувача кафедри політичної історії рекомендовано доцента О.Г.Поровчука.

У червні 1990 р. Вчена рада УІВГ затвердила нову назву структурного підрозділу. Кафедра політичної історії та історії України вступала у нову добу своєї історії, але це вже тема окремого дослідження.

Джерела та література:

1. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. Київ, 2004
2. Гнатюк Оля. Прощання з імперією. Українські дискусії про ідентичність. Київ, 2005

 3. Курас І.Ф. Історико-партійні дослідження: імператив нового мислення. *Про минуле заради майбутнього*. Київ, 1989

4. Національний університет водного господарства та природокористування. Ювілейне видання. Київ, 2007

5. Опора на живу творчість колективу. *Трибуна студента*. 1987. 11 червня

6. Пацула Й.М. Звіт про роботу правління і ради ТУМ УПВГ за період з лютого 1989 по червень 1990 рр. *Архів автора*

7. Республіканська програма розвитку історичних досліджень, поліпшення вивчення і пропаганди історії Української РСР. *Український історичний журнал*. 1990. № 12

8. Ювілейна книга до 80-ліття Українського державного університету водного господарства та природокористування. Рівне, 2002

Національний університет
водного господарства
та природокористування

УДК 17:2 – 6

Алла Залужна,
доктор філософських наук,
професор кафедри філософії
Національного університету
водного господарства та природокористування

Релігійно-моральнісна домінанта української культурної традиції

Протягом останніх десятиліть в Україні зріс значний інтерес до релігійної проблематики й визначення місця релігії як у духовно-моральній сфері, так і розгляду її в якості невід'ємного чинника культурно-антропологічного буття в цілому. З цього приводу варто відзначити низку праць сучасних українських науковців-релігієзнавців: А. Колодного, Б. Лобовика, П. Яроцького, П. Сауха, А. Глушака, Л. Філіпович, В. Андріанова, Ю.Калініна та інших, які не лише відзначають ту позитивну роль, яку релігійний чинник відіграв в історичному контексті для людства, зокрема української нації, а також про те, яке значне місце займає релігія на сучасному етапі в справі відродження духовності, оновленості суспільства, утвердження моралі та цілісної особистості.

Український народ завжди шукав підтримки в чомусь трансцендентальному, вищому і ціннішому, ніж саме життя. Саме християнська віра стала цією трансценденцією і основою, де зберігався український дух, українська культура і національна

духовність. А духовність для української нації стала, на думку А. Колодного, «основним чинником її збереження, утримання на межі Заходу і Сходу» [4, с. 3] і домінантна роль у ній належала релігії. Адже релігія, підносячи людину до абсолютного, ставала рушійною силою для подолання відносних аспектів її буття. Вона укорінює людину у сфері трансцендентного, детермінуючи вихід за межі іманентної життєвої заданості та часової тлінності.

При розгляді діаспорними науковцями рис української ментальності раціоналізм повністю не заперечується, зокрема для західних областей України, однак він не виходить за рамки приватних ситуацій і не виражається у філософській системі. Провінціалізм українського буття, зумовлений внутрішньою історичною колізійністю, є деяким культурним феноменом, необхідним для збереження духовного поступу, і проявляється у прив'язаності до власної етнічної території, у любові до землі, у несприйнятті «гетерогенного чужорідного» (М. Грушевський) міста.

Релігійні мотиви охоплюють всю вітчизняну культуру і особливо виразно проявились вони в українській філософській думці, розгорнутій у модусі метафізично-онтологічного співвідношення Бога і людини. І. Мірчук при порівнянні різних світоглядних типологій узагальнює: «Коли представники німецької раси відзначаються філософським ставленням до життя, а романські народи – політичним змістом, то слов'яни в повному значенні цього слова – плем'я релігійне» [5, с. 94]. Питання щодо релігійності, емоційності та сентиментальності української душі (Д. Чижевський, І. Мірчук, С. Ярмусь, В. Янів, Є. Онацький, О. Кульчицький) є нині досить складним і дискусійним у модусі тактичного і коректного виявлення характерних рис певного етносу. Зокрема, Т. Закидальський вважає, що «традицію треба визначити не якимись унікальними якостями чи вартостями, а

інституціями та культурним середовищем, з яких вони постали» [3, с. 93]. Втім, провідна для української ментальності релігійно-моральна домінанта, з посиленням ідеалом святості є вагомим моментом національної культури. Водночас виявлення рис українського характеру є найскладнішим напрямом дослідження. Так, цікавими є погляди С. Пролеєва, в яких національний характер експлікується не стільки в типологічному контексті, а як форма осягнення свого буття, історичної долі та життєвого світу, що цю долю і втілює. І тому, на думку філософа, вдача народу засвідчує закоріненість людини в бутті й «становить стрижень національного характеру, явище не суто психологічне, а онтологічне» [6, с. 153].

Відповідно виділяються такі риси української вдачі:

– сумлінність (жага до владнання суцього);

– туга – нездійсненність у світі власної долі, відчуття нетотожності людини світові;

– звитязництво – потяг людини до волі.

Вагомим чинником зв'язку людини з Богом стає туга. Зокрема, М. Бердяєв у “Самопізнанні” здійснив спробу обґрунтування туги як засобу прориву до трансцендентного. Це, на думку філософа, негативний стан, що зумовлює стражденність людської екзистенції. Однак, туга, супроводжуючись відчуттям тлінності й порожнечі, направляє людину в бік абсолютних цінностей, до вищого світу, і тому «пробуджує богосвідомість» [1, с. 294], а отже, і релігійність. М. Шлемкевич продовжує цю думку, вбачаючи в тузі корені релігійності: «...туга шукає близини Бога. В тій неокресленій тузі людини, що прагне вийти поза себе, поза своє дочасне існування... Людина знаходить спокій, скеровуючи свій погляд до Бога, Отця» [9, с. 99]. Туга за божественним, бажання наблизитися до нього зумовлювало зосередженість на глибинно-внутрішньому стані індивіда, його особистісних переживаннях та почуттях. Людина розглядає себе з позиції іншого світу, як світ

фізичний, адже зосередженість у собі вимагала звільнення від диктату тіла і чуттєвого буття загалом. Практикою спілкування з Абсолютом ставали молитва і каяття, які супроводжувалися відповідними душевними переживаннями. Тобто туга, як невід'ємна риса української вдачі, тісно пов'язана з релігійністю, і тому ідея релігійності «української душі», висловлена багатьма науковцями, не повинна повністю бути проігнорована. Однак абсолютизувати ці погляди теж буде неприпустимою помилкою.

Релігійність – невід'ємний аспект культурно-антропологічного буття. Вона була притаманна людству в усі часи, змінювалася лише форми прояву, пов'язані з соціальними змінами і з територіальною стратифікацією культур того чи іншого етносу. І тому багато філософів, істориків, етнографів роблять значний акцент на ролі релігії як життєвої необхідності для людини, вдаючись до обґрунтування релігійності, акцентуючи на безпосередній закоріненості її в самій людині.

Ідентичні тенденції простежуються на тлі української культури, де ідею релігійності відстежується крізь призму таких аспектів: домінування християнських цінностей у моральнісних орієнтирах українського народу; ролі та місця Біблії в українському бутті; феномен святості як релігійний ідеал; філософська традиція кордоцентризму.

Християнство, як вважає М. Бердяєв, внесло динаміку в життя і стало репрезентом моральності як результату свobodного духу, адже в замкненому статичному космосі язичницького світобачення напруженої історичної дії немає, оскільки там панує фатум. Християнська релігія повернула людину в бік моральних цінностей, які по-справжньому збагачують її, підносячи до рівня життя духу й спонукала до пошуку смислотворчих орієнтирів існування. Саме цінності забезпечують цілеспрямованість розвитку особи, а її сенсожиттєві пошуки спричиняють до значно вищого

моральнісного підйому, ніж пропонують норми чи правила. Адже будь-які норми виражаються у відповідних приписах, повеліннях, окреслюючи досить жорстокі межі поведінки й повністю виключають глибинно-емоційні мотиви. І саме у християнстві основою цінностей і найвищим моральнісним зразком виступає Бог. А той, хто внутрішньо перемагає спокуси земного світу, живе у чистоті і благочесті набуває стану богоподібності, що постає метою людського існування.

Постійне звертання до Священного Письма, Псалтиря, житій святих ставало життєвою потребою благочестивих християн. У християнському світі все базується на Священному Переданні, в основі якого лежить містерія народження Бога в людині й людини в Богові. Тобто Біблія набуває значення головного чинника людського буття, стає мірилом оцінки будь-яких поглядів та теорій. Таке культивування Святого Письма і розгляду його як основного джерела віри пояснюється його розумінням Біблії як явлення світові заповіданої Богом істини, таємничої та багатозначної. Акцентація прихованого, доступного для небагатьох змісту Біблії вимагала пошуку у відкритому її тексті сакрального переходу від букви до духу, тобто до внутрішнього змісту, а вже тоді – до того, хто є іпостасним центром Біблії.

Климент Смолятич розглядає два способи пізнання сокровенного: благодатний – характерний лише святим; приточний – доступний усім, які реалізують його в акті розумного тлумачення. Для Г. Сковороди Біблія слугувала важливим джерелом ствердження вищих світоглядних орієнтирів і мислилась як світ символів, у якому «зібрані небесних, земних і глибинних створінь фігури, щоб вони були монументами, які ведуть нашу думку у поняття вічної природи, прихованої у тлінній так, як малюнок у фарбах своїх» [7, с. 137]. Український філософ-просвітник акцентує увагу на диференціації видимого і

невидимого, історичного і алегоричного, на вмінні адекватного пошуку, прихованої внутрішньої істини Святого Письма. Біблія розглядається не як предмет історичних подій чи геніальна теорія життя, базована на епістемології, а як мудрість містерій, зміст яких непояснимий законами фізичного світопорядку і розкривається через Одкровення.

Святе Письмо актуалізувало в українській буттєвості усвідомлення цінності людини як образу і подоби Божої і таїнство прилучення до сокровенного шляхом безкінечного вдосконалення духу. Цілісний ідеал вдосконалення обновляв людину не моральними проповідями, а вірою в особливе метафізичне призначення, вартє набагато більшого, ніж просте антропологічне існування.

Властиво, що для наших предків прагнення до мудрості Софії виражається в любові до Бога, оскільки істинною мудрістю вважався сам Бог. Любов до вищої надприродної реальності й ближнього свого не знала ніяких імперативів, ніж ті, що диктувало серце. А світ Софії мислився як уподібнення нижчого вищому, адже ідеалами на Русі були не багатство і влада, а святість. Тобто святість не лише визнавалась за цінність в українській традиції, а підносилась на вищі щаблі ціннісної ієрархії, коли матеріальним аспектам, зокрема, приватній власності, не надавалось аксіологічного навантаження. Великої актуальності набуває житійна література, уособлюючи в собі ті моральні ідеали, що становлять фундамент української культури. Релігійно-моральна домінанта акумулюється в агіографії, в модусі конкретно-національного втілення, висвітлює загальнохристиянський світоглядний ідеал. Саме святість є тим культурним і символічним феноменом, який виражає інакшість, виділеність зі світу та вихід зі сфери гріха, особливість та відмінність від повсякденності.

Наші предки сприймали заповіді Божі заради них самих, адже добродійне життя ставало необхідною умовою морального вдосконалення. Можливо, тому такого великого значення українські філософи надавали серцю як органу світовідчуття, а плодами чистого серця вважались «доброзичливість, незлобивість, скромність, не лицемірність» [8, с. 153]. І якщо дух веселий, серце мирне, а думки спокійні, то все для людини стає щасливим і бажаним, і це, за Г. Сковородою, є справжньою сутністю людини. Адже людина з таким щирим серцем, будучи істотою богобоязливою, в горі може зібрати корисні плоди.

Ідея кордоцентризму домінує в певні періоди філософського мислення в Україні, й серце набуває значення релігійного символу та первинної та найпотаємнішої духовної цінності. П. Величковський, спираючись на біблійну і святоотчу традицію щодо триєдинства тілесного, душевного і духовного життя людини, наводить думку щодо споконвічної потреби в релігії як закономірного прояву духовного життя, головними ознаками якого є любов до Бога, жадання Бога, всезагальне прагнення до вседосконалого блага. Звідси і всезагальність релігії як прояву духовного життя. Серце, як основу життя душевного, на думку П. Величковського, необхідно очистити від пристрастей, оскільки в ньому зосереджується все, що виробляється мисленною діяльністю та волею. Саме тому «серце необхідно тримати в смиренномудрії..., адже чистим серцем і умом можна споглядати Розумне Сонце» [2, с. 27].

Філософія серця характерна також для І. Вишенського, М. Гоголя, П. Куліша, М. Костомарова, Т. Шевченка, набувши найбільшого теоретичного обґрунтування у П. Юркевича. Основа релігійної свідомості для П. Юркевича зосереджується саме в серці, тому філософ зазначає: «Релігія не є чимось стороннім для

його духовної природи, вона утверджується на природному ґрунті» [10, с. 94].

До серця зводиться вся духовна діяльність, і саме воно здатне до відчуття Вищого начала, до найглибиннішого зв'язку з Абсолютом. Власне це і давало підстави робити висновки щодо споконвічної закоріненості релігійності людини на природному ґрунті, розкриваючи серце в модусі специфічного органу сприйняття сакрального, недосяжного для екстравертного мозку, адже холодне мислення про Бога в кращому випадку здатне до створення послідовної доктрини, але не до істинної віри, оскільки релігійність живиться вогнем почуття сердечного. Релігійне почуття зосереджене в серці саме тому, що воно є органом любові.

Отже, перевага чуттєвого, емоційного моменту української людини над прагматичною абстракцією в пізнанні суцього зумовлюють посилення значення релігійно-етичних чинників. Розуміння Бога як найвищої моральної досконалості стає вагомим детермінантом необхідності моральнісного підйому самої людини. А тому первинним завданням постає збереження святості моральних заповідей, не як чужа нав'язуюча сила, а як вільна потреба людської душі. Ідеї релігійно-моральнісної домінанти української культури відстежується крізь призму таких аспектів: домінування християнських цінностей у моральнісних орієнтирах українського народу; ролі та місця Біблії в українському бутті; феномен святості як релігійний ідеал; філософська традиція кордоцентризму.

Джерела та література:

1. Бердяев Н. Самопознание. М.: ЭКСМО, Пресс, Харьков: Фолио, 1997. 624 с.
2. Величковский П. Крини сельные или цветы прекрасные. Одесса: Тип. русской речи, Александровский проспект, 1910. 76 с.

3. Закидальський Т. Досліди в діаспорі над історією української філософії. *Філософська і соціологічна думка*. 1993. № 4. С.89-100.

4. Колодний А. М., Лобовик Б. О., Филипович Л. О. Релігія в духовному житті українського народу. К.: Наукова думка, 1994. 204 с.

5. Мірчук І. Світогляд українського народу: спроба характеристики. *Генеза*. 1994. №2. С. 87-96.

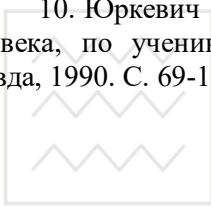
6. Пролєєв С.В., Шамрай В. В. Національний характер і українське буття. Феномен української культури: методологічні засади осмислення. К.: Фенікс, 1996. С. 133-217.

7. Сковорода Г. Имя ему – потоп змеиный. Повне зібрання творів у 2-х томах. Т.2. К.: Наукова думка, 1973. С. 135-173.

8. Сковорода Г. Начальная дверь ко христианскому добронравию. Повне зібрання творів у 2-х томах. Т.1. К.: Наукова думка, 1973. С. 144-153.

9. Шлемкевич М. Загублена українська людина. К.: Фенікс, 1992. 168 с.

10. Юркевич П. Сердце и его значение в духовной жизни человека, по учению слова Божия. Философские произведения. М.: Правда, 1990. С. 69-103.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Стефанія Українець,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри
гуманітарних дисциплін
Рівненського інституту
Київського університету права

Державотворчі інтенції політичної доктрини В'ячеслава Липинського

Сучасна політична думка України містить у собі розмаїття пошукових інтенцій та дискурсів, що уможлиблюють вибір продуктивної моделі сучасної держави, на основі якої можна побудувати зрілу, суверенну політико-територіальну спільноту. У цьому плані неабиякої ваги набувають погляди видатного представника української консервативної політичної думки В'ячеслава Липинського, який переконував українську суспільність у тому, що навіть найкращі підручники для будь-якого типу шкіл не можуть навчити того, чого навчає історія. Проте на неї не варто дивитися винятково як на «вчительку життя» – її належить мати у своїй крові, у власній традиції і культурі [1, с.77]. В. Липинський прагнув осмислити фундаментальні зміни, що відбулися після Першої світової війни і дати відповідь на питання про можливість консервативного руху в Україні в нових історичних умовах. Політолог І. Лисяк-Рудницький, оцінюючи погляди Липинського того часу, писав: «Світогляд хлопоманів мав народницьку основу: своє звернення до українства вони розуміли як служіння соціальним інтересам простого народу, пов'язане з

розривом з традиціями шляхетської верстви, з якого вони вийшли. Іншою була концепція Липинського. Він хотів, щоб шляхетський шар став українським за своєю політичною свідомістю, без декласування, без втрати свого корпоративного існування» [2, с.132]. Сам же В. Липинський вважав, що «трагедія України не в тому, що нею хочуть правити крикуни, які не володіють засобами виробництва, не мають власної матеріальної сили, щоб правити. Трагедія України в тому, що у ній не мають влади ті, хто, володіючи засобами виробництва і маючи власну силу, могли б правити, якби тільки хотіли і вміли правити» [1, с.183].

Як організатор Української спілки хліборобів-державників (УСХД), В. Липинський прагнув максимально уподібнити її до лицарського «ордену», метою якого оголошувалася боротьба за класократичну українську монархічну державність. Її рупором став журнал «Хліборобська Україна», де згодом частинами публікувався головний політичний текст ученого – «Листи до братів-хліборобів». У цій капітальній праці він аналізує події середини XVII ст., коли за часів Хмельниччини зародилась найбільша, на думку мислителя, ідея, що її витворила українська політична думка, – ідея незалежності та самостійності Української держави. Вивчаючи розвиток Української козацької держави під проводом Богдана Хмельницького у напрямку до майже повної незалежності, беручи до уваги «великі монархічно-династичні замисли Гетьманські», В. Липинський робить висновок, що на тогочасному етапі історичного розвитку найперспективнішою формою державного устрою для України була гетьманська монархія. Він базується на тому, що: по-перше, серед українського народу були сильні козацькі традиції, в тому числі і гетьманські; по-друге, тільки гетьман, перебуваючи над суспільними верствами, міг би об'єднати їх в ім'я української національної ідеї; по-третє, тільки гетьманська традиція могла легітимізувати нову владу. Та,

на жаль, смерть великого гетьмана завадила йому реалізувати свою найбільшу мрію – створити спадкову гетьманську владу і зміцнити українську монархію.

В основі політичного мислення В. Липинського покладено націоналізм. Керуючись ним, учений вирішує писати по-українськи. Ідентифікуючи себе як «українця польської культури», В. Липинський не відриває «етнічне» від «національного», але наполягає на тому, що «нація» у міру свого розвитку здатна поглиблювати і радикалізувати ті етнічні розмежування, які раніше не були такі значущі, – етнічне здатне набувати чи втрачати нові значення, так само як і самоідентифікуватися.

В. Липинський вважає за необхідне розвивати та вдосконалювати стару національно-державницьку традицію і «обережно відкидати з неї все, що в життю нації показало себе шкідливим, все, що для національної творчості оказалось нездоровим, і розвивати те, що виказало свою творчу силу і життєздатність – ось завдання тих, хто буде, хто творить, хто живе життям нації» [1, с.402].

Зрештою В. Липинський прийшов до думки про те, що форму державної влади повинен визначати сам народ. Зауважимо, що в ім'я самостійності вчений поступається навіть монархізмом. Про здатність політичного філософа до компромісу свідчить запропонований ним інститут президентства, згідно з яким президент повинен бути репрезентантом Української держави і виконувати функції, які на нього покладуть Установчі Збори. Саме інститут президентства втілює у концепції В. Липинського зв'язок між вимушеною і бажаною формами державного устрою України. Також вчений розробив демократичний проєкт державного устрою, відображений у програмі Української демократичної хліборобської партії.

Усі ці підходи в цілому дозволяють ствердити актуальність та інтенційну наснаженість державотворчими ідеями інтелектуальних проєктів В. Липинського.

Джерела та література:

1. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. Відень: Buchdruckerei Carl Herrmann, 1926. 580 с.
2. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. У 2-х т. Т. 2. Київ: Основи, 1994. 573 с.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Богдана Киричук,

студентка 1 курсу

Національного університету водного господарства та

природокористування

наук. керівник – Світлана Гуменюк,

к. філос. н., доцент кафедри

журналістики та українознавства

Концепція правової держави у працях Михайла Драгоманова

Зважаючи на стан перманентної трансформації українського суспільства, виявом якої була Революція гідності 2013-2014 рр., що значно пришвидшила процес розвитку політичної системи України, продовжується пошук нових моделей компромісу між громадянами та державною владою. Нинішній суспільний та державний лад України характеризується не лише як змішаний, перехідний, тобто такий, що перебуває на етапі реформування, але й такий, що формується, утверджується, створюється як самостійний, суверенний відповідно до запитів і потреб українського суспільства. Закономірно, що диктатура, терор та примус не можуть бути знаряддями забезпечення дієвої правової держави. Відтак неможливо уявити вільну та соборну Україну поза межами гарантій дотримання прав та свобод людини, вільного вираження поглядів і переконань, утвердження української мови як державної.

Ідеї національного відродження України та правового забезпечення української державності ще у XIX ст. були в центрі наукових досліджень Михайла Драгоманова – відомого вченого та

громадського діяча. Актуальність звернення до державно-правових поглядів М. Драгоманова зумовлена тим, що сьогодні як ніколи гостро постає проблема утвердження, збереження та розвитку правової держави та подальшої інтеграції України в світове співтовариство. Також важливим для забезпечення демократичності державницьких процесів є питання забезпечення територіальної єдності України, захисту прав національних меншин та остаточного визначення зовнішньополітичної спрямованості України. Ефективне вирішення цих проблем вимагає врахування політичних традицій, особливостей політичної культури сучасного українського суспільства, а також геополітичних факторів, які відіграють визначальну роль у формуванні внутрішньої та зовнішньої політики держави. Саме тому особливого значення набуває розгляд суспільно-політичних ідей українських мислителів минулого, які розробляли теоретичні основи, принципи та засади функціонування правової держави.

Концепція правової держави М. Драгоманова, ідеї національної єдності українського народу, соборності та адміністративної автономії становлять неабиякий інтерес. Зокрема, до цієї теми вже у період становлення незалежної держави зверталися такі українські дослідники, як О. Натаров, В. Бедь, Л. Комзюк, О. Поцюрко, Ю. Літошенко, Ф. Савченко, Т. Андрусак, А. Круглашов, Ю. Риманенко, Н. Микитчук, О. Скакун, О. Мироненко. Окремі аспекти проблеми становлення правової держави у концепції М. Драгоманова проаналізували М. Томенко, Р. Метельський, Б. Кістяківський [1, 6, 7].

Завданнями цієї публікації є аналіз основних праць сучасних дослідників, присвячених концепції правової держави М. Драгоманова, систематизація ідей та теоретичних напрацювань вченого з питань «громадівського соціалізму», політичної

самостійності України та розробки інституту прав та свобод людини. водного господарства
природокористування

М. Драгоманов значну частину наукових праць присвятив дослідженням проблем «громадівського» самоуправління, формування національної єдності та соборності України. Державницька ідея Драгоманова знаходиться в нерозривному зв'язку з його філософськими концепціями людини і нації. Саме людина є для політичного мислителя основою всього соціального устрою, найвищою цінністю, гарантіями існування якої може бути лише вільна самоврядна асоціація, а не централізована держава. Згідно з поглядами Драгоманова, держава нав'язується людині як зовнішнє, штучне утворення. Тому науковець критично ставиться до унітарної, жорстко централізованої держави, як утілення деспотизму та диктатури.

На думку Ю. Літошенко, ім'я Драгоманова належить тому періоду, коли українська інтелігенція на новому етапі історії вже усвідомила свою національну приналежність, але ще неповнісформувала свої політичні погляди. Саме М. Драгоманов стає фундатором політичних ідей самоврядності і самостійності, концепції демократичної та європейської України. Політико-правові погляди вченого не втратили наукової ваги і актуальності досі, оскільки у його працях приділено значну увагу дослідженню конституції, міжнародних відносин, етнічних та культурних питань, які гостро стоять і перед нинішньої Українською державою [5].

Однією з головних тем суспільно-політичних праць М. Драгоманова було намагання знайти способи вирішення національного питання бездержавних слов'янських націй, зокрема українського народу. Вчений закликав до розгляду українського національного руху у європейському контексті. Концепція Драгоманова – це суміш ліберально-демократичних і

соціалістичних ідей, доповнених українською політичною традицією і сучасною політичною культурою українського суспільства.

Відображення цих ідей міститься в конституційному проєкті Драгоманова. Головною ідеєю праці є перетворення Російської імперії на децентралізовану федерацію, яка базуватиметься на громадському самоврядуванні, місцевому самоуправлінні, гарантіях прав і свобод людини і громадянина. Політичним утіленням цих принципів виступає самоврядна громада «Вільна спілка», яка реалізує ідеї економічного, політичного та культурного звільнення суспільства від централізованої влади.

Згідно з конституційним проєктом Драгоманова [2]. Україна б мала виступати як спілка вільних громадян на основі аграрного соціалізму, без армії, з народною міліцією, де кожний громадянин має власну зброю для захисту та відсічі зовнішнім загрозам. На думку вченого, політичним ідеалом відповідала б загальноєвропейська федерація вільних народів на основі «громадівського соціалізму» та автономії земств та країв [8].

На думку Л. Комзюка, не менш важливим для Драгоманова було питання організації місцевого самоврядування [3]. На переконання вченого, реальне та водночас ефективне функціонування місцевої влади можливе лише за умов дотримання децентралізації та поєднання автономних общин у більш-менш єдину структурну одиницю. Це дозволить перенести більшу частину адміністративної влади із столиці Російської імперії до територіальних об'єднань. Місцевому самоврядуванню передусім належать такі повноваження: встановлення податків, керівництво народною поліцією, завідування всіма справами громадського господарства (суспільне майно, проведення базарів, ярмарків), благоустрою (створення шляхів сполучення, пошти тощо), добробуту (забезпечення належними умовами для оздоровлення,

отримання продовольства, страхування майна), освіти (навчання всіх верств населення). Якщо одне з перелічених питань не могло бути забезпечене на місцевому рівні, тоді ця компетенція передавалася на вищий рівень – обласній та державній думі.

М. Драгоманов пропонує чітку структуру місцевого самоуправління, яке поділяється на общинний (сільський та міський), волосний, повітовий і обласний рівні, і здійснюється зібранням виборних представників. Окрім основних повноважень, до функцій органів місцевого самоврядування відноситься також контроль за посадовими особами, за винятком суддів.

Політична демократія має ґрунтуватися на такому соціально-економічному ладі, який дозволив би зробити суспільне життя вільним від нерівності, а тому Драгоманов приділяв особливу увагу виборчому праву, зокрема він виділяв активне та пасивне виборче право. У сільських та міських общинах воно надавалося усім особам, які досягли 21-річного віку. Натомість право бути обраним до обласних та державних органів мали громадяни, яким виповнилося 25 років. Передбачалося, що вибори проводяться із залученням усіх верств населення, тобто соціальна та майнова дискримінація мала би бути усунена. Повсякденне управління у селах мало здійснюватися виборними управами та виборною старшиною, а в містах та областях – думами, обраними на основі всезагального виборчого права.

Дуже важливою є концепція національного розвитку, головною ідеєю якої є надання та розширення прав і свобод людини й громадянина. Відтак дорогою до самостійності та незалежності українського народу є його впевненість у знанні і дотриманні своїх законних прав. Головним завданням «Вільної спілки» М. Драгоманов вбачав полегшення долі безправних і бідних, забезпечення їх засобами для життя та подальшого розвитку; зменшення тягаря військової повинності, скасування

несправедливих податків та зборів; створення умов для отримання повної середньої та вищої освіти; заснування спеціалізованих притулків для дітей, хворих та жебраків; обмеження тривалості жіночої та дитячої праці; надання ділянок у власність для безземельних селян; скорочення безробіття шляхом залучення до різних видів праці всіх верств населення; дотримання недоторканності приватних листів та телеграм, свободи совісті, вільного вибору місця проживання та релігії для сповідування тощо. У проєктізмін Драгоманов особливо підкреслював недопустимість адміністративно-командних методівдержавного управління, зокрема заперечував втручання вищих органів влади у компетенцію нижчих.

Отже, незважаючи на те, що ряд положень державної концепції М. Драгоманова носять здебільшого загальнотеоретичний та ідеалістичний характер та частково розходяться з класичними категоріямиевропейської теорії держави та права XVIII – XIX ст., вчений є, безсумнівно, одним із засновників соціально-ліберальної доктрини держави в українській суспільно-політичній думці. Особливу увагувчений приділив вивченню конституції, міжнародним відносинам, етнічним та культурним аспектам державної політики. Найважливішим у його концепції правової держави є те, що він розглядав українців як спілку вільних громадян, об'єднаних у межах автономної національної адміністративно-територіальної одиниці.

Центральне місце в суспільно-політичних поглядах М. Драгоманова посідає концепція національного розвитку, яка ґрунтується, головним чином, на принципі гарантування та забезпечення прав та свобод людини та громадянина. Тому звернення до державно-правових спадщини видатного політичного мислителя набуває неабиякої актуальності, адже і сьогодні Україна перебуває у процесі демократичного реформування та визначення

зовнішньополітичних пріоритетів. Зазначені висновки не претендують на вичерпність й остаточне з'ясування усіх граней обраної проблеми. Існує перспектива подальшого дослідження, спрямованого на розкриття інших аспектів концепції правової держави М. Драгоманова.

Джерела та література:

1. Андрусак Т.Г. Шлях до свободи (Михайло Драгоманов про права людини). Львів: Світ, 1998. 189 с.
2. Драгоманов М. П. Вибране. К.: Либідь, 1991. 688 с.
3. Комзюк Л.Т. Порівняльний аналіз конституційно-правових концепцій самостійності України Драгоманова і Міхновського. *Юридичні науки*. 2010. №83. С. 13-18.
4. Круглашов А.М. Драма інтелектуала: політичні ідеї М. Драгоманова. Чернівці: Прут, 2000. 488 с.
5. Літошенко Ю.В. Соборність України в концепціях М. Драгоманова. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2014. № 1. С. 42-48.
6. Натаров О.О. Право людини і громадянина на свободу світогляду і віросповідання в конституційному проєкті Михайла Драгоманова. 2003. № 52. С. 209-2012.
7. Поцюрко О.Ю. Проєкт Конституції й українське питання в поглядах М. Драгоманова. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2016. № 10. С. 106-109.
8. Скакун О.Ф. Конституціоналізм Михайла Драгоманова. К.: Наук. думка, 1991. 117 с.

Ілля Дворянський,
студент 1 курсу
Національного університету водного господарства та
природокористування
наук. керівник – Світлана Гуменюк,
к. філос. н., доцент кафедри
журналістики та українознавства

Філософське українознавство Вілена Горського

Серед імен, якими по праву пишається українська історико-філософська наука, чільне місце займає ім'я Вілена Горського. В. Горський – один з найдосвідченіших фахівців у галузі історії філософії, вчений, чиї праці відомі далеко за межами України, талановитий викладач, що відкрив шлях до науки кільком генераціям українських пошуковців. Вілен Сергійович – визнаний флагман історико-філософського українознавства, чиї ідеї і творчі здобутки стали орієнтирами для дослідників історії української філософії.

Мета статті: дослідити наукову спадщину Вілена Горського і його внесок у розвиток філософського українознавства.

Дослідженням цієї теми займалися: В. Даренська («Специфіка української християнської культури в концепціях Богдана Стебельського і Вілена Горського»), В. Даренський «Філософія як смислова проективність культури: (про ключову методологічну інновацію Вілена Горського)», С. Йосипенко («Ідеї філософської культури та історії філософської культури у творчості В. Горського»), І. Лисий («Національно-культурна

ідентичність української філософії у баченні Вілена Горського»), М. Ткачук («Вілен Горський: на шляху до себе).

Свій шлях у науці Вілен Горський (1931-2007), вихованець філософського факультету Київського університету ім. Тараса Шевченка, починав у 1960-ті роки. Його становлення й зростання як науковця відбувалось в Інституті філософії НАН України, у якому він працював майже 40 років.

У 1992 році перейшов з Інституту філософії НАН України до Києво-Могилянської академії. Там він сформував кафедру філософії та релігієзнавства, яку очолював до 2000 року, а згодом – першу в Україні магістерську програму за спеціальністю «Історія філософії».

Поколінню філософів-шістдесятників, до якого належить Вілен Горський, доля не судила вельми сприятливих умов фахового зростання й творчого пошуку. Філософування в рамках сумнозвісного «Маніфесту», підкріпленого чіткими директивами КПРС – КПУ, за безумовним виконанням яких пильно стежив злагоджений державно-карний механізм, не надавало творчій наснаги радянським філософам, в яких партія воліла бачити, насамперед, незламних бійців ідеологічного фронту. Займатись історією вітчизняної філософії за радянських часів було, як відомо, далеко не просто – «кожний позитивний результат досягався за умови жорсткого пресингу, що здійснювався офіційною ідеологією» [1, с.4].

Вілен Горський – автор бібліографічного словника «Філософська думка в Україні», десяти індивідуальних та двох колективних монографій, чотирьох збірників наукових праць, доповідей на міжнародних конференціях в Україні, Росії, Польщі, Болгарії, Італії, Франції, Швейцарії, США. У науковому доробку вченого – близько трьохсот наукових та науково-методичних

праць, у тому числі підручник «Історія української філософії», що витримав чотири перевидання [2].

Наукова біографія В. Горського розпочалася з вивчення україно-болгарських філософських зв'язків у другій половині XIX ст., результатом чого стала його кандидатська дисертація «Зв'язки української революційної демократії з прогресивною думкою Болгарії в другій половині XIX ст.» (1965), захищена 1966 року, й перша книга, написана у співавторстві з болгарським колегою Михайлом Бичваровим «Українсько-болгарські філософські зв'язки (друга половина XIX ст.)». Вже під час роботи над цією темою почали викреслюватись наукові пріоритети дослідника й, насамперед, його зацікавлення методологічними проблемами історико-філософського дослідження, першим виразом якого стала спроба підняти від аналізу конкретного матеріалу до теоретичного узагальнення проблеми вивчення механізму ідейних зв'язків та їхньої ролі в розвитку філософії.

З другої половини 1960-х років вчений зосереджується на вивченні методологічних проблем історико-філософської науки взагалі й історико-філософського українознавства зокрема. Головні зусилля дослідника спрямовуються на вивчення методології історико-філософського аналізу механізмів взаємодії філософії з іншими компонентами культури – політикою, наукою, мистецтвом. Відповідно, до кола зацікавлень дослідника залучається ціла низка важливих у теоретичному й методологічному відношенні проблем історико-філософської науки, зокрема особливості філософії окремого народу, співвідношення всесвітньої й національної історії філософії, поняття «філософська школа» та ін.

Значний досвід В. Горського в аналізі соціологічних аспектів історико-філософського дослідження було узагальнено в монографії «Соціальне середовище та історико-філософський процес» і докторській дисертації «Методологические проблемы

исследования развития философии в антагонистическом обществе. Социологический аспект» (1976), захищений в Інституті філософії АН УРСР 7 лютого 1977 р. Однією з ранніх робіт Вілена Сергійовича є книга «У пошуках істини: (взаємодія філософії і науки)» (1979).

Філософ постійно замислюється над власною діяльністю в ролі історика, над питаннями історії філософії і методами, якими вона послуговується. Цим проблемам він присвятив декілька статей і окрему монографію «Историко-философское истолкование текста» (1981), що містить, вперше у вітчизняній історико-філософській літературі, ґрунтовний аналіз складного комплексу проблем, пов'язаних із тлумаченням тексту в процесі історико-філософського дослідження.

Щоб пояснити, що означає зрозуміти історичний текст, він дослухається, як це слово використовується в повсякденній мові й у мові фахівців істориків. Після аналізу поняття «розуміння» йде аналіз «тлумачення», себто тих засобів, за допомогою яких історик доходить до розуміння історичних пам'яток. Ці засоби він розподіляє на дві групи – контекстуальні та ситуаційні, й описує їх, використовуючи влучні приклади. Ця книжка може слугувати добрим посібником не лише історикові філософії, а й класичному досліднику історії.

Головний науковий інтерес Вілена Горського – давньоруська філософська думка. Саме в цій галузі він є визнаним авторитетом серед українських учених. Його висока репутація спирається на численні статті й такі солідні монографії: «Философские идеи в культуре Киевской Руси XI – начала XII в.» (1988), «Нариси з історії філософської культури Київської Русі» (1993) і «Святі Київської Русі» (1994), де він не лише розгортає витончений цілісний опис давньоруської філософської культури від XI до середини XIII ст., а й виправдовує його як складову частину

історико-філософської науки і обґрунтовує ключові методологічні поняття, якими послуговується.

Історико-філософські дослідження Вілена Горського сягають дальших, ніж давньоруська доба, обривів. Як засвідчують його статті й монографії, він ґрунтовно ознайомлений з іншими епохами української думки. Його «Історія української філософії» (1996) – це не лише найкращий посібник для студентів. Це проєкт нового історико-філософського підходу, який можна назвати культурологічним, згідно до якого, як пояснює автор у першому розділі, критерієм належності філософських ідей, систем чи напрямів до певної національної традиції є їх походження і функціонування в певній національній культурі. Промовистим є сам заголовок книжки, який підкреслює, що в ній мова йде не про якусь незрозумілу «філософію України» чи просто «філософію на Україні», а саме про українську філософію [3].

Збірки наукових праць підготовлені авторськими колективами під проводом В. Горського: «Спадщина Памфіла Юркевича: світовий і вітчизняний контекст» (1995) та «Київські обрії: історико-філософські нариси» (1997), монографія «Київ в історії філософії України» (2000) та біографічно-бібліографічний словник «Хто є хто в історії української філософської культури ІХ – ХХ ст.».

Нариси, що складають зміст книги «Філософія в українській культурі», присвячено проблемам історії філософської культури. У них обґрунтовуються методологічні принципи дослідження розвитку філософії у контексті національної культури, аналізуються конкретні явища філософської думки України й особливості їхньої взаємодії зі здобутками філософії інших народів Європи.

Отож щоразу частіше у наших сучасників виникає питання: «То кому, власне, належить давньоруська культура – нам

(українцям), росіянам, чи білорусам?». Вілен Горський вважає, що саме питання хибне. Воно подібне до іншого питання, як-от: «Чиєю насправді є матір, котра має трьох синів?» Кожен визнає її за матір і кожен від неї щось взяв. Тут мовне питання – не хто її справжній син або чия вона справжня матір, а хто її справжній спадкоємець? Той, хто нею зовсім не зацікавлений і не має з нею жодного контакту, чи той, хто веде з нею постійний діалог, розуміє її і через це краще розуміє себе самого. Зробити нас, українців, спадкоємцями культури Київської Русі – ось та життєва мета, якій присвятив себе Вілен Горський.

Джерела та література:

1. Даренська В. М. Історичні типи рефлексії національної ідентичності. Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія. 2008. № 2. С. 121-126. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2008_2_30.
2. Горський В. С. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, 2002. 742 с.
3. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B8%D0%BA%D0%B8%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%8F>
4. <http://biography.nbuv.gov.ua/data/data/bibliogr/1154.pdf>
5. <http://surl.li/arkuf>
6. http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8989/Zak_ydal's'kyu_Vilen_Hors'kyu_istoryk.pdf

Анастасія Кольченко,
студентка 2-го курсу
Запорізького національного університету
науковий керівник – Галина Турченко,
д.і.н., проф. кафедри історії України

Імперські історичні міфи як складова сучасної інформаційної війни РФ проти України

Анексія Російською Федерацією Кримського півострова та збройна агресія на сході України стали драматичними подіями для нашої країни, які актуалізували потребу вироблення дієвих засобів протидії російському імперіалізму. Однією із технологій впливу на громадян стала гібридна війна Росії проти України, яка спрямована на поширення міфологізації, яка може призвести до таких трагічних наслідків, як зміна суспільного ладу та політичного устрою, втрата національної ідеї та духовних цінностей, загибель людей тощо. Важливим завданням історичної науки є наукове спростування російських міфів, з якими кожен може зіштовхнутись в інформаційному просторі і які формують викривлене уявлення про Україну та її історію.

Історична спадщина стала одним із головних елементів гібридної війни, яку веде Росія проти України. Для загострення протиріч, зміни суспільної думки Російська Федерація використовує фальсифікацію історії з метою послаблення української ідентичності провокування розколу в суспільстві й знищення Української державності. Ці міфи наполегливо нав'язують спотворений образ минулого України під потрібним

для Москви кутом зору. На думку професора Г. Почепцова, сьогоднішній конфлікт між Україною та Росією представляє собою смислову війну, яка є довготривалою і зайнята не так фактами, скільки зміною інтерпретацій фактів, щоб опонент прийняв потрібне для атакуючої сторони рішення. У смисловій війні саме образ та візуалізація вмикають світ емоцій, де немає місця раціональним міркуванням [5].

Головним російським міфом є навіювання ніби Україна це штучне утворення, клаптикова держава, яка утворилась тільки за у часи і за рахунок СРСР. Основною метою міфу є посягти зневіру, розхитати уявлення та зазіхнути на територіальну цілісність України. Пропаганда не бере до уваги той факт, що сучасна країна існує на етнічній українській території, починаючи з середини I тисячоліття, і завжди була органічним явищем життя незалежно від імперських зазіхань сусідів. «Ти ж розумієш, Джордже, що Україна – це навіть не держава! Що таке Україна? Частина її території – це Східна Європа, а частина, й значна, подарована нами!» – висловлення В. Путіна на закритій зустрічі саміту НАТО в Бухаресті у квітні 2008 р., адресоване президенту США Джоржу Бушу, є наочною ілюстрацією цієї міфологеми у колективній свідомості російського політичного класу [2].

З метою створення образу історичної величі могутньої Росії, виставити Україну народом і державою, що позбавлені глибокого історичного коріння, пропагандисти запевняють, що Росія – це спадкоємця Київської Русі. «Освічена французька публіка знає про російську Ганну, королеву Франції. Молодша дочка нашого великого князя Ярослава Мудрого була дружиною Генріха I», – сказав В. Путін 29 травня 2017 р. на зустрічі з президентом Франції Е. Макроном [4]. Виникає логічне питання, а які свідчення дають змогу аргументувати, що внаслідок монгольської навали князі північно-східних князівств вважали себе правонаступниками

Київської Русі? Зрештою, вершинами державотворення українців були Київська Русь, Галицько-Волинське князівство, Гетьманщина, УНР, Українська Держава, ЗУНР та сучасна держава – Україна.

З метою розколу української державності, вкорінення у свідомості уявлення про сучасний Схід та Південь України, як про землі, що були колонізовані у XVIII ст. виключно завдяки росіянам і російській владі, керівництво РФ почало втілювати дезінтеграційний проект «Новоросія». Їх ідеологічним обґрунтуванням стала концепція «розділеного народу», відновлення «історичної справедливості», що включає в себе образ Росії – збирачки розділеного штучними кордонами «руського мира». Кремль вдається до історичних маніпуляцій, які нібито мають обґрунтувати право Росії на ті чи інші території [6]. 26 квітня 2019 р. в мережі було опубліковано відео, на якому В. Жириновський ріже торт у вигляді України і примовляє: «Чернігів, Суми, Донецьк, Запоріжжя – це все Росія. Ми Києву залишаємо те, з чим він до нас прийшов – Київ, Поділ, щось ще. Ідеальний варіант, щоб вони не ображалися – ми залишаємо Україні 1/3, у напрямку заходу. Решта – це Південно-Східна Росія, Малоросія і Новоросія. А тут нехай називається Галичина – це я залишаю їм» [7].

Анексія Криму у 2014 р. також мала ідеологічну мету у вигляді нав'язування ідеї про приналежність Криму до частини великої російської історії, а сама анексія подавалася пропагандою як відновлення історичної справедливості. «Адже саме в Криму, в Херсонесі, хрестився князь Володимир, а потім хрестив Русь. Початково первинна купіль хрещення Росії – там. І Херсонес – це ж що? Це Севастополь. Ви уявляєте, який зв'язок між духовним джерелом і державною складовою, маючи на увазі боротьбу за це місце: і за Крим в цілому, і за Севастополь, за Херсонес? По суті, російський народ багато століть бореться за те, щоб твердою ногою

статі біля своєї історичної духовної купелі», – заявив В. Путін на зустрічі з молодими вченими та викладачами історії 5 листопада 2014 [6]. Як стверджує історик В. Брехуненко, «даний міф створили нашвидкуруч, цілком ігноруючи російсько-кримськотатарські відносини. Вони вимушено взяли за «сакральну справу» порятунку російськомовних, щоб якимось затінити бруталність агресії. А Севастополь не мав жодного сакрального для Росії стосунку до грецького Херсонеса» [1].

Отже, гібридна війна Росії проти України на історичному полі ведеться з метою знищити історичну пам'ять українців, створити відчуття меншовартості українців, витворити і закарбувати у свідомості міф про Путіна як збирача «російських історичних територій». Саме тому українське суспільство має поставити перед собою завдання спростувати основні російські імперські міфи, активніше використовувати сучасні наукові знання для збереження національної ідентичності з метою захисту самобутності українського народу та незалежності Української держави.

Джерела та література:

1. Брехуненко В. Війна за свідомість. Російські міфи про Україну та її минуле. К., 2017. 280 с.
2. В. Путін на закритій зустрічі Саміту НАТО у Бухаресті [Електронний ресурс]. УНІАН 4 квітня 2008. Режим доступу до ресурсу: <https://www.unian.ua/politics/108324-putin-ti-j-rozumiesh-djordj-scho-ukrajina-tse-navit-ne-derjava.html> (дата звернення: 17. 05. 2021).
3. В. Путін на зустрічі з молодими вченими та викладачами історії [Електронний ресурс]. УКРІНФОРМ. 18.11. 2018. Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/2581194-ci-dijsno-krim-pervinna-kupil-ta-duhovne-dzerelo-rosii.html> (дата звернення: 17. 05. 2021).
4. В. Путіна на зустрічі з президентом Франції Е. Макроном [Електронний ресурс]. BBC News Ukraine. Режим доступу до ресурсу:

<https://www.bbc.com/ukrainian/features-40096832> (дата звернення: 17.05.2021).

водного господарства
та природокористування

5. Почепцов Г. Г. Сенси і війни: Україна і Росія в інформаційній і смисловій війнах. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 316 с.

6. Турченко Г., Турченко Ф. Проект «Новоросія»: 1764 – 2014. *Ювілей на крові*. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. 116 с.

7. «Україна – подарок Жириновському на день народження!» [Електронний ресурс]. Росія 1. 60 минут. 26.04.2019. Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=maqoPXetjJE> (дата звернення: 17. 05. 2021).

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Опубліковані матеріали відображають точку зору авторів, що не завжди збігається з думкою редакційної колегії.

Відповідальність за зміст, точність цитувань несуть автори, а також (для студентів, аспірантів) наукові керівники.

Текст друкується в авторській редакції.